

ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ ПОЛІГРАФОЛОГІВ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІГРАФОЛОГІЇ

Збірник матеріалів
IX науково-практичної конференції
Всеукраїнської асоціації поліграфологів

м. Київ, 21–22 листопада 2025 року

Харків
«Право»
2025

Редакційна колегія:

Тетяна Морозова – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, атестований судовий експерт, професор кафедри професійної психології Національної академії Служби безпеки України, президент Всеукраїнської асоціації поліграфологів, м. Київ, Україна;

Віктор Шевчук – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, головний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, голова науково-методичної ради Всеукраїнської асоціації поліграфологів, заступлений юрист України, м. Харків, Україна;

Інна Колеснікова – кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член науково-методичної ради Всеукраїнської асоціації поліграфологів, м. Харків, Україна

Рекомендовано до опублікування та поширення через мережу Інтернет науково-методичною радою Всеукраїнської асоціації поліграфологів (протокол № 5 від 16 грудня 2025 року)

Актуальні питання сучасної поліграфології : зб. матеріалів
А43 IX наук.-практ. конф. Всеукр. асоц. поліграфологів, м. Київ, 21–22 листоп. 2025 р. / [редкол.: Т. Морозова, В. Шевчук, І. Колеснікова] ; Всеукр. асоц. поліграфологів. – Харків : Право, 2025. – 152 с.

ISBN 978-617-8759-32-2

Для працівників органів правопорядку, суддів, слідчих, детективів, оперативних працівників, судових експертів, поліграфологів, науковців, викладачів, аспірантів та здобувачів вищої освіти й широкого кола осіб, які цікавляться проблемами сучасного стану, тенденцій і перспектив розвитку вітчизняної поліграфології в умовах війни та євроінтеграційних процесів.

УДК [343.98+340.6](082)

Матеріали викладено в авторській редакції з незначною коректурою. Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, несуть автори.

© Всеукраїнська асоціація поліграфологів, 2025

© Морозова Т., Шевчук В., Колеснікова І., 2025

ISBN 978-617-8759-32-2

ЗМІСТ

Тетяна Морозова

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ ІХ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ ПОЛІГРАФОЛОГІВ «АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІГРАФОЛОГІЇ»	6
--	---

Юлія БАБЕНКО

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА У ПРАКТИЦІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: ВІД СКЕПТИЦИЗМУ ІРЛАНДІЇ ТА МАЛЬТИ ДО НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В АНГЛІЇ ТА БЕЛЬГІЇ	8
--	---

Ірина ДІДЕНКО

ПОВЕДІНКОВИЙ ПРОФАЙЛІНГ У ПОЛІГРАФОЛОГІЇ: ЯК ЧИТАТИ ЛЮДИНУ ДО, ПІД ЧАС ТА ПІСЛЯ ТЕСТУВАННЯ	17
--	----

Людмила ДРОЗДОВА

STIMULTEST ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІГРАФОЛОГА	20
--	----

Анна ДУБ

МЕТОДИКА ВИЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ОБ'ЄКТАХ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	34
---	----

Георгій ІЛЬІН

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАВЛЕННЯ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	38
--	----

Володимир КОВАЛЬОВ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАКОНСПРОВАНОГО АГЕНТА ВОРОЖОЇ ДРГ	47
--	----

Інна КОЛЕСНІКОВА

ПОЛІГРАФОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	58
---	----

Інна ЛЕВИЦЬКА

РОЗРОБКА СТАНДАРТУ ПРОФЕСІЇ «ПОЛІГРАФОЛОГ»: СУТЬ І НАСЛІДКИ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПІЛЬНОТИ	62
---	----

Світлана МЕДУНИЦЯ

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПОЛІГРАФОЛОГІВ : ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ.....	67
--	----

Дмитро МИХАЙЛИК

ПОЛІГРАФ У СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОЇ БЕЗПЕКИ: МІЖ ДОВІРОЮ, РИЗИКАМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЮ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	70
--	----

Ярослав МИШКОВ

СУДОВА ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА З ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ	73
---	----

Тетяна МОРОЗОВА

МЕТОДИКА ВИЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ДИНАМІЧНИЙ НАУКОВО-ОБГРУНТОВАНИЙ РОЗВИТОК І ПЕРЕВІРКА ВІЙНОЮ	79
--	----

Анна ОВЧАР

АНАЛІЗ ПОШИРЕНИХ ПОРУШЕНЬ ЕТИКИ ПОЛІГРАФОЛОГІВ.....	86
--	----

Антоніна САБЕЛЬНИКОВА

ФАКТОРИ, ЩО ЗДАТНІ ВПЛИНУТИ НА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА	89
---	----

Марина СУРКІС

ЗНАЧЕННЯ СПРИЙНЯТТЯ У ФОРМУВАННІ ДОСТОВІРНИХ ВИСНОВКІВ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНОГО ТЕСТУВАННЯ	109
--	-----

Марина СУРКІС

ПОЛІГРАФОЛОГІЯ В ЯПОНІЇ	113
-------------------------------	-----

Тетяна ТАМАКОВА, Євгенія НЕВАХ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА У ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ТА СТАТЕВОЇ СВОБОДИ	116
---	-----

Тетяна ХАРИНА

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА У МЕЖАХ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ: ОСНОВНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА НЕПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ.....	119
---	-----

Наталія ЧМУТОВА

СТАНДАРТИЗАЦІЯ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА : РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ	125
--	-----

Віктор ШЕВЧУК

НАУКОВІ, ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ	133
---	-----

Антон ШМУКІН

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА У ВІДНОШЕННІ ОСОБИ, ЯКА СТВЕРДЖУЄ, ЩО СКОЇЛА ВБИВСТВО ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ	144
--	-----

Діана ЩЕРБИНА

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІГРАФНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ПЕРЕКЛАДАЧА	147
--	-----

Тетяна МОРОЗОВА

*президент Всеукраїнської асоціації поліграфологів, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, поліграфолог із 2003 р., атестований судовий експерт,
м. Київ, Україна*

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ ІХ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ ПОЛІГРАФОЛОГІВ «АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІГРАФОЛОГІЇ»

Шановні колеги, вітаю із відкриттям ІХ науково-практичної конференції Всеукраїнської асоціації поліграфологів «Актуальні питання сучасної поліграфології»!

У цій урочистій залі сьогодні, 21 листопада 2025 року, зібралося понад 120 поліграфологів – членів ВАП. Ще десять наших колег долучилися до нас онлайн. Таким чином ми вчергове довели, що ВАП об’єктивно найбільша та дієва професійна громадська організація українських поліграфологів. Ми не віртуальні. Ми дієві, працьовиті, креативні та нахненні своєю професією. Навіть в умовах повномасштабної війни ми здатні зібратися на дводенну конференцію у такій кількості, в якій інші не могли зібратися і в кращі часи.

ВАП насправді не знає мирного часу, адже була заснована у листопаді 2014 року. Ми все робили під час війни і попри це за 11 років довели, що громадській організації багато що під силу, якщо в її основі патріотичні професійні спеціалісти.

У 2015 році, лише через рік після заснування, ВАП розпочала підготовку поліграфологів у співпраці із Одеським національним університетом імені І. І. Мечникова. На сьогодні наша школа поліграфологів є кращою в Україні, в ній підготовлено під тисячу українських спеціалістів, які працюють за всіма існуючими в Україні напрямками поліграфології. Показником якості нашого навчання є те, що переважна більшість атестованих судових експертів, які виконують судові психологічні експертизи із використанням комп’ютерного поліграфа, навчалися у нашій школі. Наші випускники працюють практично у всіх правоохоронних органах і спецслужбах України. Міцною гілкою нашої діяльності є за-

безпечення за допомогою поліграфології безпеки приватного бізнесу.

У 2016 році ми долучилися до розробки стандарту поліграфа, який набрав чинності у 2017 році. Саме завдяки залученню та підтримці ВАП Україна стала третьою країною у світі, де є стандарт поліграфа. Наш ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови» нарешті навів лад на ринку поліграфів, дав чітке роз'яснення, що ж є поліграфом і якими є основні вимоги до приладів.

У 2019 році саме у школі ВАП був виданий перший український підручник із професії «Поліграфологія».

У 2023 році також на базі ВАП вийшла друком перша в Україні монографія з професії «Методика виявлення прихованої інформації у поліграфних дослідженнях». У Європі немає аналогу цій праці: ми єдині, хто розкрив принципи та механізм методики виявлення прихованої інформації від збору фабули до написання тестів, аналізу поліграм та формулювання висновків за результатами дослідження. Наведені у монографії тести та поліграми показують очевидні переваги українського поліграфологічного підходу.

У 2023 році було завершено роботу над стандартом судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа. Переважна більшість його розробників – члени ВАП. У травні 2024 р. ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги» набув чинності. Таким чином у значній мірі завдяки наполегливості членів ВАП Україна і за напрямом судової поліграфології ввійшла до кола країн-світових лідерів.

У лютому 2025 р. у реєстр Міністерства юстиції України було включено Методику проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа. Реєстраційний код Методики – 14.1.84, вид експертизи – 14. Психологічна експертиза. 14.1. Психологічні дослідження. Переважна більшість розробників Методики також є членами ВАП.

У квітні 2025 року ВАП провела позачерговий з'їзд, на який прибуло 170 її членів. Ми провели відкриті вибори всієї керівної ланки ВАП, внесли зміни до Статуту організації, які підтримало Міністерство юстиції України. Відповідно до цих змін у структурі ВАП з'явилася Науково-методична Рада, керівником якої одногосно обрано відомого українського вченого, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Віктора Михайловича Шевчука та Судово-експертна

Рада, яку очолила Світлана Валеріївна Ласунова – кандидат наук, атес-тована судова експерт, провідна українська поліграфологиня-методолог. Наш новобраний віце-президент ВАП Сергій Гаврилович Меленко – доктор юридичних наук, професор, автор ґрунтовних наукових праць з юриспруденції, а нині військовослужбовець ЗСУ, який на початку повномасштабного вторгнення добровільно покинув цивільне життя у за-тишному місті західної України та долучився до сил оборони. Зараз Сергій Гаврилович серед тих наших десяти колег, які беруть участь у конференції онлайн.

Сьогодні я відкриваю дев'яту науково-практичну конференцію ВАП і з гордістю вчергове повторюся: і за цим показником ми перші в Украї-ні. Жодна інша громадська організація поліграфологів не провела такої кількості конференцій навіть у співпраці з кимось, не те що самостійно.

За два дні конференції ви матимете можливість прослухати 23 допо-віді. Всі доповідачі є практикуючими поліграфологами. Жодна із цих доповідей не є рекламною, спонсорованою. Говоримо вільно та неза-лежно те, що знаємо, те, у чому впевнені, не маючи жодних зобов'язань ні перед ким. ВАП – зразок вільної поліграфології вільної нації, що ба-зується на науково-методичних засадах і спирається на виключно укра-їнську нормативну базу.

Пишаємося своїми досягненнями та впевнено дивимося у майбутнє!
Змістовних, цікавих, незабутніх двох днів спілкування у колі колег!
Слава Україні!

Юлія БАБЕНКО

*магістр права, адвокат, поліграфолог,
м. Київ, Україна*

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА У ПРАКТИЦІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: ВІД СКЕПТИЦИЗМУ ІРЛАНДІЇ ТА МАЛЬТИ ДО НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В АНГЛІЇ ТА БЕЛЬГІЇ

Поліграфологічні дослідження в Англії активно використовуються при нагляді за умовно-достроково звільненими особами. Також є випад-

ки, коли поліграф використовують як допоміжний інструмент під час розслідування злочинів.

Поліграфологічні дослідження запроваджені в Англії в 2007 році [1]. У 2008 році Служба Пробації запустила 3-річний пілотний проєкт, який фактично розпочався в квітні 2009 року та завершився у березні 2012 року, покликаний оцінити можливість обов'язкового використання поліграфа відносно сексуальних злочинців. Результати пілотного проєкту визнали успішними.

У 2014 році законодавством визначено обов'язковість проходження поліграфологічних досліджень особами, які раніше вчинили сексуальні злочини високого ризику і перебувають у статусі умовно-достроково звільнених: такі перевірки є частиною умов їхнього звільнення.

У 2018 році Міністерство юстиції повідомило, що із моменту запровадження використання поліграфа, Служба Пробації повернула до в'язниці 166 сексуальних злочинців.

Використання поліграфа ще більше поширилося після прийняття двох законопроєктів:

1) Закон про боротьбу з насильством у сім'ї 2021 року, спрямований на осіб, які мають високий ризик заподіяння шкоди в сім'ї (Domestic Abuse Act 2021);

2) Закон про боротьбу з тероризмом і винесення покарань 2021 року, який передбачає обов'язковість тестування осіб, які вчинили злочини, пов'язані з тероризмом (Counter-Terrorism & Sentencing Act 2021).

З моменту запровадження поліграфологічних досліджень для осіб, засуджених за сексуальні злочини до листопада 2023 року проведено понад 7 000 перевірок з людьми, які мають судимості за сексуальні злочини та становлять високий ризик та ймовірність заподіяння сексуальної шкоди. В середньому виявлено, що приблизно у двох третинах таких досліджень люди розкривали інформацію, пов'язану з ризиком.

Із моменту прийняття у 2021 році Закону «Про боротьбу з тероризмом і винесення вироків» до серпня 2023 року, проведено 97 поліграфологічних досліджень серед 42 осіб, засуджених за злочини, пов'язані із тероризмом. Частина респондентів проходила поліграфологічні дослідження неодноразово. [4].

Аналізуючи урядові сайти, закони Сполученого Королівства в розрізі використання поліграфологічних досліджень я виявила статтю BBC від січня 2023 року під назвою «Поліція Північного Йоркшира викорис-

товує детектор брехні для сексуальних злочинців». У зазначеній статті детектив розповіла, що з моменту появи у жовтні 2020 року у поліції Північного Йоркширу відповідного обладнання, поліграф використовували 87 разів. Багато з тих, кого мали перевіряти на предмет використання комунікаційних пристроїв для спілкування із дітьми, зізнавалися в цьому ще до початку дослідження, оскільки усвідомлювали, що їх і так викриють. Отримана інформація прискорювала роботу відділу цифрової криміналістики, адже криміналісти вже знали які пристрої, додатки потрібно аналізувати в першу чергу. Детектив підсумувала, що поліграф «визначає невідомі ризики та правопорушення, які неможливо було б з'ясувати без нього» [5].

Оскільки левову частину поліграфологічних досліджень в Англії застосовують при нагляді за умовно-достроково звільненими, де поліграф є однією з умов ліцензії, закономірно постає питання: чи може не проходження тестування стати підставою для повернення засудженого назад до в'язниці?

Проте така особа не може бути повернута до в'язниці лише на підставі «провалу» тестування.

Однак, її можуть відкликати під варту у зв'язку із *підвищенням рівня ризику*, через, що Служба Пробації більше не може безпечно керувати цією особою у суспільстві, *намагання особи протидіяти* поліграфологічному дослідженню чи *відмова* від його проходження, невиконання інших умов ліцензії [6].

Негативний результат поліграфологічного дослідження може мати наслідком більш часті наступні тестування, офіційне попередження або додаткові умови для того, щоб залишатися на «волі» [7].

Емпіричні приклади ефективного застосування поліграфологічного дослідження в пробаційній практиці:

Приклад 1. J – 47-річний чоловік, засуджений за сексуальне насильство над малолітніми хлопчиками. J підлягав обов'язковому тестуванню на поліграфі в рамках умов його звільнення після дев'ятирічного позбавлення волі. В умові ліцензії J є відсутність контактів із дітьми віком до 18 років.

Під час перевірки на поліграфі J заперечував будь-які контакти з дітьми віком до 18 років, однак у ході тестування на це питання у нього було отримано значущі реакції, що вказували на можливий обман.

Поліграфолог зв'язався з пробаційним практиком J, який негайно звернувся до поліції. Поліція чекала на J, коли він повернувся додому, та виявила у його будинку трьох молодих хлопців і ще одного дорослого. J був негайно відкликаний під варту. Згодом поліція провела розслідування [8].

Приклад 2. G – 33-річний чоловік, засуджений за виготовлення та розповсюдження дитячої порнографії. G підлягав обов'язковому поліграфологічному дослідженню в рамках умов його звільнення після трирічного ув'язнення. Серед умов ліцензії G – не володіти будь-якими інтернет-пристроями, якщо це не дозволено його пробаційним практиком.

Під час поліграфологічного тестування G зазначив, що у нього був ноутбук, який належав його матері, але без доступу до Інтернету. Поліграфолог поставив йому запитання: «Чи є у вас якісь пристрої з доступом до Інтернету, окрім того, що ви мені вже сказали?», G відповів «ні», що викликало значущу реакцію, яка вказувала на можливий обман. Після тестування, поліграфолог розповів G про отриману реакцію та запитав його, чи не хоче він у чомусь зізнатися? G відповів, що йому немає в чому зізнаватися.

Поліграфолог повідомив пробаційного практика G про результати тестування, після чого той навідався до G додому разом із поліцією, яка мала ордер на обшук. Поліцейські виявили безліч телефонів, ноутбук і кілька флешок із дитячою порнографією. G був негайно відкликаний під варту, йому також було висунуте звинувачення.

Таким чином, в Англії та Уельсі поліграф є обов'язковим та активно використовується лише для осіб, які були засуджені за сексуальні злочини, домашнє насильство або тероризм у рамках умови умовно-дострокового звільнення.

Однак деяким особам може бути запропоновано пройти перевірку на поліграфі ще на етапі поліцейського розслідування – це стосується підозрюваних у сексуальних злочинах за участю дітей. Такі тестування проводяться на добровільних засадах.

Юристи Англії звернули увагу, що останнім часом (2024 рік) спостерігається збільшення кількості випадків використання поліграфа на етапі поліцейського розслідування відносно осіб, заарештованих за підозрою в сексуальних злочинах, пов'язаних із дітьми.

Ніщо не забороняє поліцейським Англії використовувати або намагатися використати поліграф у процесі розслідування – вони можуть

запропонувати підозрюваному пройти тестування. Разом із тим участь у такій поліграфологічній перевірці не є обов'язковою, людина має вибір і може погодитися або відмовитися.

Незважаючи на те, що звіт поліграфолога не є «доказом», який стане частиною обвинувачення, він буде переданий Королівській прокуратурі як «конфіденційний невикористаний матеріал» у рамках вимог щодо розголошення.

Скепсис і потенціал: поліграфологічні дослідження в сучасній правовій системі Мальти.

З огляду на те, що Мальта тривалий час залишалася британською колонією та набула незалежності лише у 1964 році, цілком логічно було поставити питання, чи перейняла вона британську практику застосування поліграфа. Адже окремі елементи колоніальної спадщини, зокрема лівосторонній дорожній рух, на Мальті збереглися й до сьогодні.

Проте Мальта є однією з небагатьох європейських країн, у яких використання поліграфа досі не впроваджене ані в кримінальному провадженні, ані в механізмах умовно-дострокового звільнення.

У жовтні 2025 року я, як адвокат, брала участь в інституційному навчальному візиті до державних установ Республіки Мальта у складі делегації суддів, адвокатів і прокурорів України. Під час лекції в Генеральній прокуратурі Мальти я поставила прокурорам запитання щодо наявності практики застосування поліграфологічних досліджень під час розслідування злочинів. Відповідь була однозначною – такої практики не існує.

Разом з тим один із прокурорів зауважив, що чув про позитивний міжнародний досвід використання поліграфа та вважає, що цей інструмент міг би бути особливо корисним у справах про сексуальні злочини.

Подібну позицію я почула й від президента Асоціації адвокатів Мальти. На моє запитання, чи зустрічав він висновки поліграфологів у матеріалах кримінальних справ або використовував поліграфологічні дослідження для захисту клієнтів, пролунала така сама відповідь – «ні». Водночас він додав, що, на його думку, подібна практика не має сенсу, оскільки підозрюваний може просто відмовитися від відповіді та мовчати.

У відповідь я пояснила, що наявність мовчання не усуває можливість отримання реакцій, адже поліграф фіксує не зміст словесної відповіді, а психофізіологічну реакцію на пред'явлений стимул, і навіть демонстрація зображень може викликати інформативні зміни показників.

Після цього він жартома зауважив: *«ми просто боїмося ваших результатів»*.

Таким чином, Мальта на сьогодні залишається радше скептично налаштованою щодо впровадження поліграфологічних досліджень, попри окремі голоси в юридичному середовищі, які визнають потенційні переваги цього інструмента.

Поліграф у системі кримінальної юстиції Ірландії: відсутність судової практики та позиції правничої спільноти.

В березні 2025 перебуваючи на лекціях в Law Society of Ireland, Education Center та участі в панельній дискусії запитала нашого лектора – суддю Апеляційного суду та Верховного суду (у відставці) про роль поліграфологічних досліджень при розгляді кримінальних справ. Однак, наш пан суддя за роки своєї практики жодного разу не зіштовхувався з таким видом доказів.

При аналізі урядових веб-сайтів та приватних поліграфологів стало відомо, що Garda (ірландська поліція) не використовує поліграф при розслідуванні злочинів.

В Ірландії результати поліграфологічних досліджень можуть бути подані стороною захисту як доказ, однак правоохоронні органи не можуть використовувати поліграф як при досудовому розслідуванні так і суді для доведення вини обвинуваченого.

Ірландські поліграфологи, попри їх невелику кількість, наполягають, що результати поліграфологічного дослідження мають таке саме доказове значення, як і інші джерела інформації, та повинні оцінюватися судом у їх сукупності. Водночас вони підкреслюють, що висновок за результатами поліграфологічного дослідження не може самостійно слугувати підставою для обвинувачення чи виправдання особи [9].

Більшість ірландських адвокатів доволі скептично відноситься до поліграфологічних тестувань та оцінки їх як доказу, але є й ті, хто активно використовують їх у захисті.

Зокрема, вказане підтверджується однією із судових справ про успіх якої зазначив один і приватних поліграфологів Ірландії на своєму веб-сайті.

Ірландія, тестування щодо події 2010 року.

48-річний Денні Кроулі був настільки переконаний у своїй невинуватості, що надав висновок за тестуванням на «детекторі брехні» до Вишого суду в рамках своєї дворічної юридичної битви.

Денні Кроулі та його брат Майкл були засуджені в районному суді Бантрі 26 березня 2011 року за напад на чоловіка в пабі в Трафраск, що знаходиться недалеко від їхнього будинку в Адріголе. Районний суд оштрафував їх на 2000 євро.

Після розгляду справи він за власним бажанням поїхав до Dun Laoghaire, де пройшов тестування на поліграфі. Предметом дослідження було чотири питання: Чи напав він на зазначеного чоловіка в барі The Sugar Loaf, Трафраск, 5 березня 2010 року? Чи мав він будь-який фізичний контакт з цією людиною? Чи був він словесно образливим до нього? Чи погрожував його у відповідну ніч?

Обвинувачений відповів «ні» на кожне із питань та результати поліграфологічного дослідження у кожному разі вказували на те, що він говорить правду. Вирок його брата Майкла, також було скасовано [10].

Нормативне регулювання поліграфологічних досліджень в Бельгії

Першим офіційним документом, який регулював використання поліграфа в Бельгії став Міністерський циркуляр в 2003 році.

Підставою видання тодішнім міністром юстиції міністерського циркуляру стала справа «Брабантських вбивць» при розслідуванні, якої вперше застосовано поліграф. Це була виняткова ситуація, пов'язана з серйозними злочинами, і не було підозрюваного, якого можна було б пов'язати з речовими доказами.

У Бельгії до 2003 року не було власних підготовлених поліграфологів, тому для проведення тестувань залучали іноземних фахівців: канадських- для слухань французькою мовою, та південноафриканських- для слухань нідерландською (через спорідненість африкаанс). Така практика спричиняла значні й непропорційні витрати для системи правосуддя.

У 2020 прийнято Закон про внесення змін до деяких нормативно-правових актів, яким внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу, що регулюють використання поліграфа / *Loi modifiant le Code d'instruction criminelle en ce qui concerne l'utilisation du polygraphe*.

Цей закон прийнятий незначною більшістю голосів (53 голоси «за», 77 утрималися, 20 «проти»).

Вказаним Законом поліграф визнано законним методом допиту.

Бельгія є одним із найбільш активних користувачів поліграфа, лише у 2019 році було проведено 456 тестів.

Однак на початку 2020 року ця практика раптово припинилася під впливом двох чинників: по-перше, через обмеження пов'язані з пандемією Covid-19, а по-друге – у зв'язку із тим, що було встановлено: документ, який підписує респондент перед тестуванням, не містить достатнього обсягу інформації для надання усвідомленої згоди.

«В одному випадку розслідування зайшло в глухий кут близько півтора року тому, оскільки підозрюваний попросив поліграф, але ми просто не змогли його надати», – сказав Het Nieuwsblad начальник поліції Брюгге Дірк Ван Нуффель. «І ми не знаємо, коли зможемо це зробити» (червень 2021 року).

У квітні 2022 року прийнято Спільний циркуляр Міністра юстиції та Міністра внутрішніх справ щодо використання поліграфа у кримінальному провадженні, яким усунуто попередні прогалини в нормативному регулюванні.

На законодавчому рівні встановлені обмеження до поліграфологічного дослідження, а саме:

- заборонено тестувати неповнолітні віком до шістнадцяти років, вагітних жінок, будь-яку особу протягом сорока восьми годин з моменту фактичного позбавлення її волі;
- призначити дослідження може лише прокурор або слідчий суддя;
- наявність вимог до пристрою;
- тестування можливе тільки за добровільною згодою;
- обов'язкова відеофіксація процедури та належні умови проведення;
- особа, яка проходить тест, повинна вільно володіти мовою, якою він проводиться. Тест на поліграфі може проводитися лише у виняткових випадках за допомогою перекладача;
- обстежуваний може вимагати присутності адвоката та припинення тестування у будь-який момент [11].

Результати дослідження не можуть бути використані як доказ у суді. Вони є виключно інструментом слідства. Поліграфолог може бути викликаний для пояснення методики, але не для підтвердження фактичної вини.

Якщо говорити про сучасне значення поліграфа в Бельгії, то останній виконує низку функцій, зокрема, являє собою: допоміжний інструмент у справах про сексуальне та домашнє насильство; спосіб перевірки достовірності показань при відсутності доказів; механізм для підтверджен-

ня або спростування алібі; інструмент, що сприяє зізнанням; інструмент, що дозволяє очищувати від неправомірних підозр.

Поліграф дуже часто використовується у випадках сексуального насильства та насильства в сім'ї. Оскільки в цих випадках слова однієї людини часто протиставляються словам іншої, він виявляється потужним інструментом для просування розслідування.

Наразі в Бельгії щорічно проводиться приблизно 500 тестів на поліграфі. Більшість випадків стосуються сексуального чи домашнього насильства (70%), далі йдуть вбивства (20%), а також крадіжки та підпали (10%). Згідно з останніми дослідженнями, близько 20% опитаних не говорять правду, тоді як 70% говорять правду (решта 10% залишає результати непереконливими). Підозрювані рідко відмовляються від дослідження.

Проаналізувавши чотири європейські країни бачимо, що практика використання поліграфа коливається від повної недовіри до контрольованого правового використання.

Література:

1. Offender Management Act 2007. – UK Public General Acts.
2. Domestic Abuse Act 2021. – UK Public General Acts.
3. Counter-Terrorism & Sentencing Act 2021. – UK Public General Acts.
4. Criminal Justice Bill: Prisons and Offender Management – Equalities Statement (Impact Assessment). – UK Home Office.
5. North Yorkshire Police use lie detector tests for sex offenders // BBC News. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/news/uk-england-york-north-yorkshire-64413167>
6. Polygraph Testing Measures in the Police, Crime, Sentencing and Courts Bill: Equalities Impact Assessment. – UK Ministry of Justice, Policy Paper.
7. Parole and Licence Conditions: Police, Crime, Sentencing and Courts Act 2022 – Factsheet. – UK Ministry of Justice, Policy Paper.
8. Mandatory Polygraph Tests – Factsheet. – UK Ministry of Justice, Policy Paper.
9. Can polygraph evidence be used in court in Ireland? – LieDetector.ie. – Режим доступу: <https://liedetector.ie/news/can-polygraph-evidence-be-used-in-court-in-ireland/>
10. Polygraph test helps quash conviction in the High Court – LieDetector.ie. – Режим доступу: <https://liedetector.ie/news/lie-detector-ltds-polygraph-test-helps-quash-conviction-in-the-high-court/>

11. Loi modifiant le Code d'instruction criminelle en ce qui concerne l'utilisation du polygraphe. – Moniteur belge.

12. Circulaire commune du Ministre de la Justice et de la Ministre de l'Intérieur relative à l'utilisation du polygraphe dans la procédure pénale. – Moniteur belge.

Ірина ДІДЕНКО

*кандидат психологічних наук, професор кафедри психології,
Академії служби безпеки України, поліграфолог із 2020 року, атестова-
ний судовий експерт за спеціальністю 14.1., профайлер,
м. Київ, Україна*

ПОВЕДІНКОВИЙ ПРОФАЙЛІНГ У ПОЛІГРАФОЛОГІЇ: ЯК ЧИТАТИ ЛЮДИНУ ДО, ПІД ЧАС ТА ПІСЛЯ ТЕСТУВАННЯ

В умовах сьогодення увага фахівця – поліграфолога виходить за класичні межі поліграфології, тому важливим є інтеграція поведінкового профайлінгу в його роботу. Навички профайлінгу є важливим інструментом для поліграфолога, оскільки дозволяють точніше встановити базову поведінку респондента, краще інтерпретувати невербальні сигнали, виявляти ознаки протидії або обману, а також адаптувати стиль спілкування відповідно до психотипу особи. Це підвищує достовірність результатів дослідження та ефективність всього процесу в цілому.

Сучасний профайлінг, незважаючи на його широке застосування в комерційних, безпекових та розвідувальних сферах, історично базується на принципах і методологіях кримінального профайлінгу (або профілювання злочинців), розробленого правоохоронними органами, як інструмент ідентифікації серійних злочинців.

Профайлінг як міждисциплінарний інструмент у криміналістиці та психології пов'язаний з роботами американських дослідників та практиків. Зокрема, John E. Douglas і Robert K. Ressler розробили методику криміналістичного психологічного профайлінгу (або профілювання невідомих злочинців), що базується на вивченні місця злочину, віктимології та поведінкових патернів для створення портрета ймовірного злочинця, особливо в серійних та насильницьких злочинах. Їхня робота, включаючи інтерв'ю з численними серійними злочинцями, лягла в основу сучасної практики профайлінгу та класифікації злочинців.

Європейська школа профайлінгу представлена насамперед роботами британського психолога D. Canter. Він розробляв теоретично обґрунтовані моделі злочинної поведінки, використовуючи статистичний аналіз та елементи географічного профайлінгу. Наукова модель заснована на просторовому аналізі серії злочинів для визначення ймовірної зони проживання або життєдіяльності злочинця.

Становлення профайлінгу в Україні відбувається як процес адаптації міжнародних, методологій до національних правових та криміналістичних реалій. Цей напрямок, який активно розвивається у межах судової психології та криміналістики. Фокусується на теоретико-методологічному обґрунтуванні та практичній інтеграції поведінкового аналізу для підвищення ефективності правоохоронної діяльності. Практичне застосування профайлінгу в Україні охоплює широкий спектр: від допомоги у розслідуванні серійних насильницьких злочинів до транспортного профайлінгу у сфері безпеки та поведінкового аналізу під час поліграфних досліджень. Таким чином, український профайлінг еволюціонує як комплексний інструмент підтримки рішень, який потребує подальшої інституціоналізації та стандартизації для повноцінного використання його потенціалу.

Отже, профайлінг – це **системна галузь знань дослідження особистості**, яка базується на спостереженні, калібруванні, аналізі невербальних сигналів, емоцій, рухових патернів, логіки мовлення і психотипології. Це спосіб «бачити більше», ніж людина хоче показати. Саме тому, навички профайлера є важливими для поліграфології.

Поліграфолог працює в унікальній зоні перетину психофізіології, психології та поведінкової оцінки. Фізіологічні реакції, які фіксує поліграф, завжди формуються у емоційному, мотиваційному та поведінковому контексті. Саме цей контекст визначає, як респондент переживає питання, які внутрішні процеси активуються та що стоїть за його реакцією.

Поведінковий профайлінг підсилює поліграфологічне дослідження, оскільки дозволяє:

- бачити причинно-наслідкові зв'язки між поведінкою, емоціями і фізіологічною відповіддю;
- розуміти індивідуальну норму поведінки кожної людини та помічати її зміни;

- виявляти ризикові патерни уникання, надмірний контроль, тривожність, мікроповедінкові невідповідності;
- помічати стратегії обману ще на передтестовій бесіді;
- інтерпретувати складні або неоднозначні реакції значно точніше.

У практиці поліграфолога профайлінг є інструментом **до-, під- та післятестового аналізу**, що охоплює весь процес дослідження. Вивчається базова поведінка, спостереження щирих реакцій, оцінка міміки, жестів, погляду, використання слів з ціннісного ряду, а також **аналіз симетрії та узгодженості вербальних і невербальних сигналів**. Це дозволяє відрізнити правду від обману, встановити рівень напруги чи конфлікту, а також обрати ефективну тактику бесіди.

На поліграмі ми можемо бачити різні реакції, однак це **може бути спричинено не тільки бажанням протидіяти чи значимістю питання, а ще й різними психологічними станами** – страхом, соромом, стресом, провинною, збудженням, фрустрацією або обманом. Тому важливо розрізнити природу виникнення цих реакцій.

Інтеграція методів профайлінгу робить поліграфолога фахівцем, який працює з глибинними процесами поведінки людини та здатен давати максимально обґрунтований, комплексний висновок.

Також, поведінкові реакції багато в чому визначаються психотипом особистості. Наприклад, тривожні особи схильні до виражених тілесних реакцій, істероїдні – до демонстративної поведінки, нарцисичні – до контролю, раціоналізації та зміни власної думки декілька разів під час однієї бесіди, obsесивно-компульсивні – до точності та зацикленості на деталях, а психопатичні – до емоційної ригідності. Розуміння психотипу допомагає формувати комунікативну стратегію та інтерпретувати результати тестування з урахуванням індивідуальних особливостей.

Тобто, у результаті профайлінг дає змогу поліграфологу здійснювати комплексну оцінку, що включає когнітивні викривлення, соціальні стереотипи, мотиваційні установки, комунікативні шаблони та елементи внутрішнього конфлікту. Такий підхід підвищує точність інтерпретацій, дозволяє робити прогнози поведінки та виявляти теми, що потребують додаткової уваги в ході дослідження.

Інтеграція поведінкового профайлінгу в поліграфологічну практику значно розширює можливості спеціаліста у сфері діагностики, аналізу

та інтерпретації поведінки респондентів. Профайлінг забезпечує глибше розуміння психоемоційного стану особи, дозволяє виявляти приховані мотиви, визначати типові патерни поведінки та прогнозувати реакції на стресові стимули. У контексті поліграфного дослідження це є ключем до точнішої оцінки результатів, формування ефективної комунікації та мінімізації помилок у висновках.

Поведінковий профайлінг посилює міждисциплінарну природу поліграфології. У підсумку, це трансформує поліграфолога в комплексного аналітика, здатного розуміти глибинний контекст поведінки людини, що забезпечує високий рівень достовірності, надійності й наукової обґрунтованості дослідження.

Література :

1. Алексеева С. О. *Профайлінг у розслідуванні насильницьких злочинів* : монографія. Харків : Право, 2020. 250 с.
2. Дуглас Дж. Е., Олшейкер М. *Розум убивці*. Київ : Наш Формат, 2018. 488 с.
3. Костицький В. В. Поведінковий аналіз та профайлінг: досвід зарубіжних країн і перспективи для України. *Вісник криміналістики*. 2019. № 1. С. 45–52.
4. Canter D. Investigative Psychology: Offender Profiling and the Analysis of Criminal Action. *Legal and Criminological Psychology*. 2000. Vol. 5, Iss. 2. P. 157–169.
5. Ressler R. K., Shachtman T. *Whoever Fights Monsters: My Twenty Years Tracking Serial Killers for the FBI*. New York: St. Martin's Press, 1992. 352 p.

Людмила ДРОЗДОВА

кандидат психологічних наук, доцент,
співробітник ХНУВС, поліграфолог із 2009 року
м. Харків, Україна

STIMULTEST ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІГРАФОЛОГА

Мета – представити аналіз **інноваційної комп'ютерної системи StimulTest**, розкрити її теоретичні джерела, механізми роботи та можливості як інструмента в руках поліграфолога.

1. ІСТОРИЧНІ ТА НАУКОВІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЇ

StimulTest – це інноваційний інструмент психофізіологічного аналізу, що спирається на:

- класичні нейропсихологічні дослідження (Лурія),
- психофізіологію несвідомого (Костандов),
- комп’ютерні психотехнології (Смирнов),
- багаторічну практичну апробацію (Дубровського).

2. СТВОРЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ STIMULTEST

Розробником системи є лікар-психофізіолог **Олексій Дубровський**.

Ключові етапи розвитку:

- **2006–2008** – створення прототипу;
- **2008–2010** – перша онлайн – версія;
- **2010–2016** – понад 12 000 експериментальних досліджень;
- **2012–2018** – технологічне і методичне вдосконалення;
- **2016** – перша комерційна версія;
- **2018** – друга версія, що працює сьогодні.

3. ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

StimulTest особливості використання, зразки емпіричних матеріалів.

Поліграф і StimulTest разом цих два інструмента значно підсилюють **точність, глибину, й комплексність, швидкість роботи, професійність** у руках поліграфолога.

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ STIMUL TEST ЯК ДОПОМІЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПОЛІГРАФОЛОГА НА ПРАКТИЦІ :

ФАБУЛА 1 (протягом півроку зафіксовано 6 крадіжок у бригаді з 12 чоловік, які займаються ремонтом і будівельними роботами на різні суми, в різних місцях)

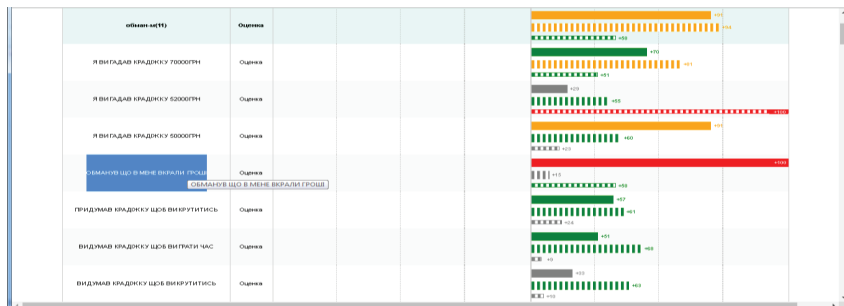
Бригада 12 чоловік будують, ремонтують кіоски, протягом 6 місяців, були вкрадені кошти, на **суми:** (1)13т.грн, 2)17т.грн, 3)50т.грн, 4)52т.грн, 5)70т.грн, 6)200злотих, 100долларів).

Звідки були вкрадені кошти: (з рюкзака, сумки, барсетки, з підчохла телефона, з під подушки, з вагончика, з кімнати гуртожитку, з роздягальні, з кіоску, на роботі, з вагончика, на об’єкті: термінал, кіоск НП, Олімпія)

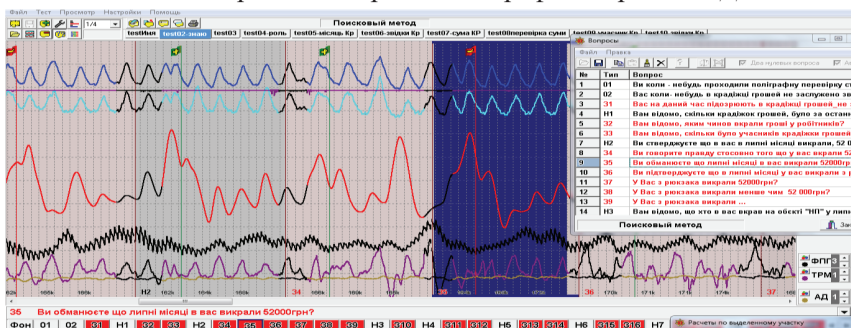
Перевіряємо, що відомо, чи має відношення, чи привласнював чужі кошти, чи вступав в змову крадіжки, що робив на момент крадіжки?

Також перевіряємо чи хтось з цих 6 потерпілих від крадіжки, не видавали крадіжку.

Зразок протоколу Stimul Test по крадіжці. Додаток 1.

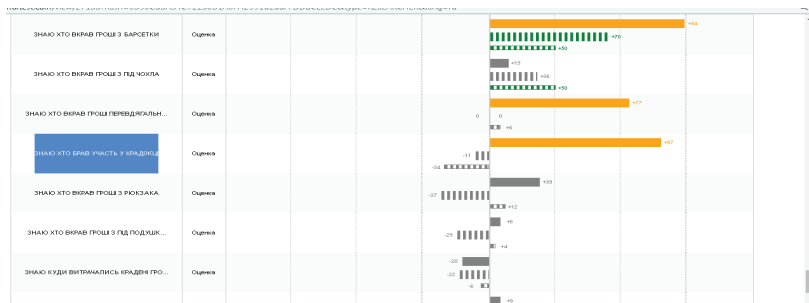

Зразок поліграми Поліграфа по крадіжці. Додаток 1.

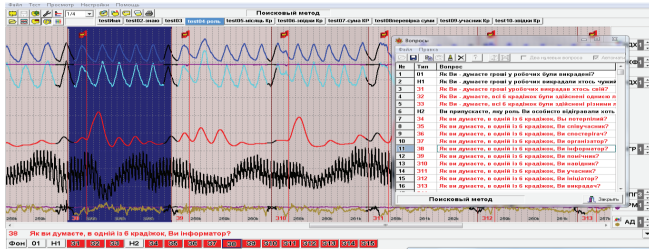

В протоколі StimulTest, в додатку 1, виявлена значуща реакція «**Обманув, що в мене вкрали гроші**», яка підтверджується в поліграмі поліграфа в додатку 1, на питання 35»**Ви обманюєте, що в липні місяці у Вас викрали 52 тис. грн?**», отримана відповідь «НІ», виявлено реакцію скритої інформації.

Зразок протоколу Stimul Test по крадіжці. Додаток 2.

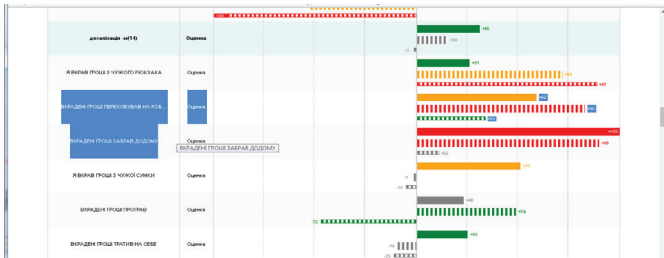

Зразок поліграми Поліграфа по крадіжці. Додаток 2.

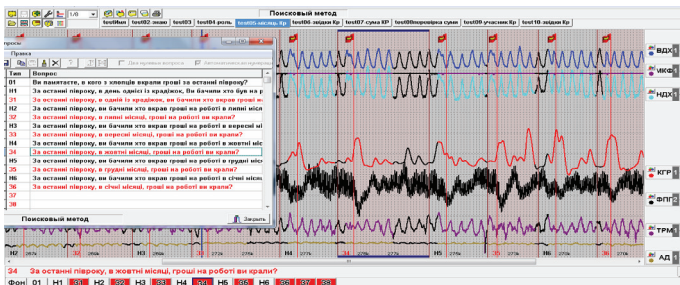

В протоколі StimulTest, в додатку 2, виявлена значуща реакція «Знаю хто брав участь у крадіжці», «Знаю хто викрав гроші з барсетки», «Знаю хто вкрав гроші з передодягальні», які підтверджується в поліграмі поліграфа в додатку 2, на питання 38 «Ваша роль в крадіжці – інформатор?», 310 «навідник?» – отримана відповідь «НІ», виявлено реакцію скритої інформації.

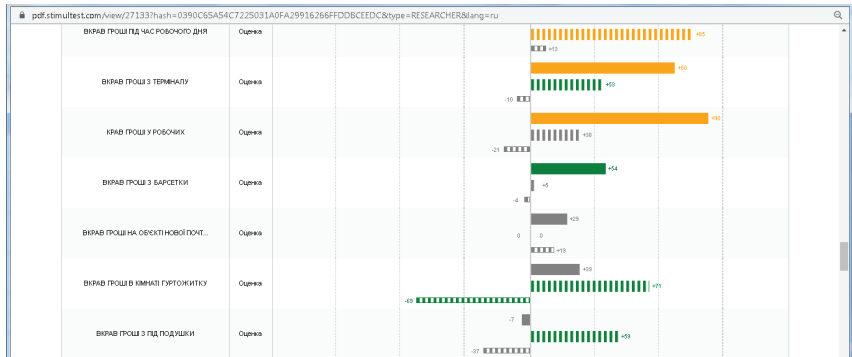
Зразок протоколу Stimul Test по крадіжці. Додаток 3.

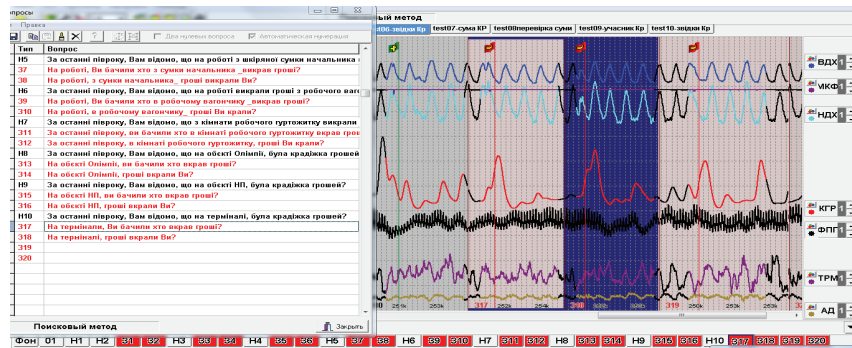
Зразок поліграми Поліграфа по крадіжці. Додаток 3.

Зразок протоколу Stimul Test по крадіжці. Додаток 4.

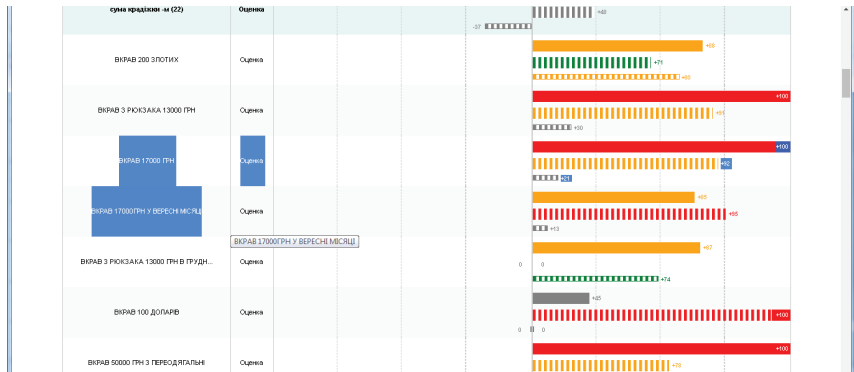

Зразок поліграми Поліграфа по крадіжці. Додаток 4.

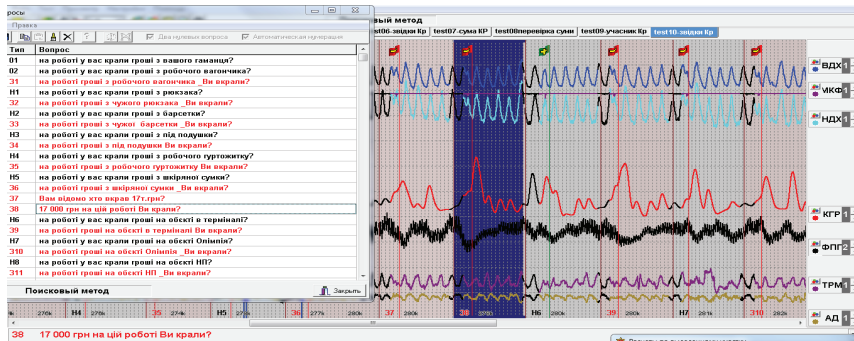

24

Зразок протоколу Stimul Test по крадіжці. Додаток 5.

Зразок поліграми Поліграфа по крадіжці. Додаток 5.

В протоколі StimulTest, в додатку 5, виявлена значуща реакція «Вкрав 17 000 грн», «Вкрав 17 000 грн у вересні місяці», які підтверджуються в поліграмі поліграфа в додатку 4, на питання 38 «На цій роботі 17000 грн, Ви крали?», 39 «На роботі гроші на об'єкті в термінали, Ви крали?» – отримана відповідь «Ні», виявлено реакцію скритої інформації.

ВИСНОВКИ:

Перевірку на StimulTest пройшли 12 респондентів. В ході перевірки в зону ризику попали 2 респондента, в інших реакції були відсутні. Один із респондентів, далі (1) погодився пройти поліграфну перевірку, інший відмовився. За допомогою системи StimulTest у респондента 1 виявлені значущі реакції: «Обманув що в нього викрали на роботі 52 тис. грн», також виявили, що за останні півроку мав відношення до крадіжки

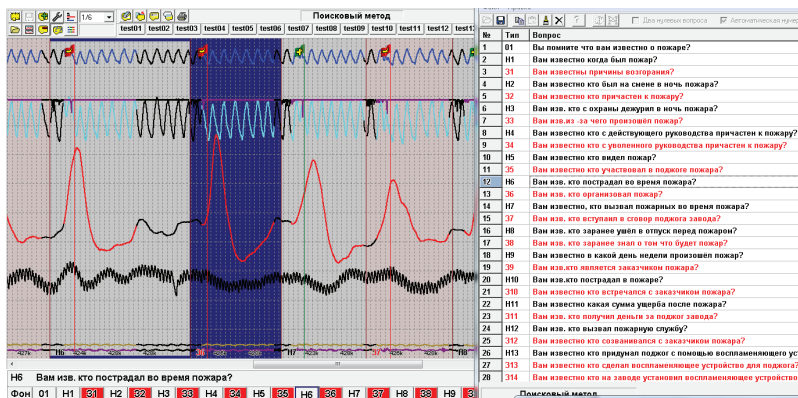
на суму 17000 грн., мав відношення до крадіжки на об'єкті «Термінал», що підтвердилось за допомогою поліграфної перевірки.

В поліграфній перевірці виявлені реакції скритої інформації на такі питання при відповідях «НІ»: «Ви обманюєте, що в липні місяці у Вас викрали 52 тис. грн?», Ваша роль в крадіжці – інформатор?», «навідник?», «За останні півроку в жовтні місяці, гроші на роботі Ви крали?», «На об'єкті терміналу, гроші вкрали Ви?», «На цій роботі 17000 грн, Ви вкрали?», «На роботі гроші на об'єкті в терміналі, Ви вкрали?»

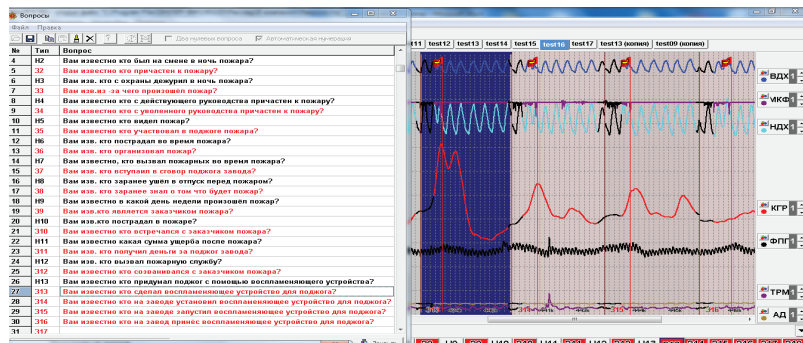
ФАБУЛА 2. (ПОЖЕЖА НА ЗАВОДІ).

Вияснити причини пожежі на заводі, що відомо про пожежу, хто має відношення до пожежі. Для перевірки запрошено було 15 осіб.

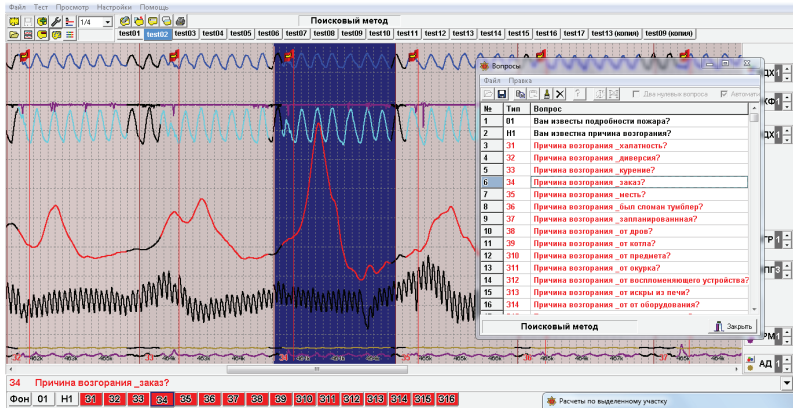
Зразок поліграми Поліграфа по пожежі. Додаток 1.

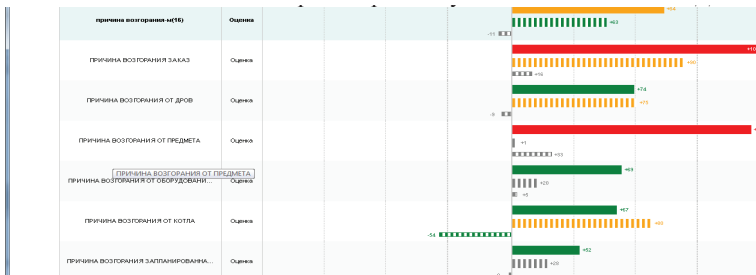
Зразок поліграми Поліграфа по пожежі. Додаток 2.

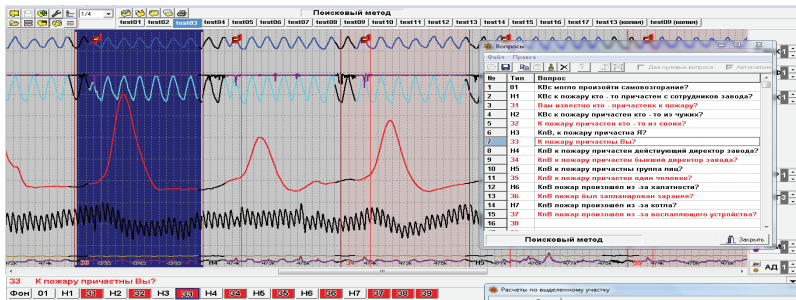
Зразок поліграми Поліграфа по пожежі. Додаток 3.

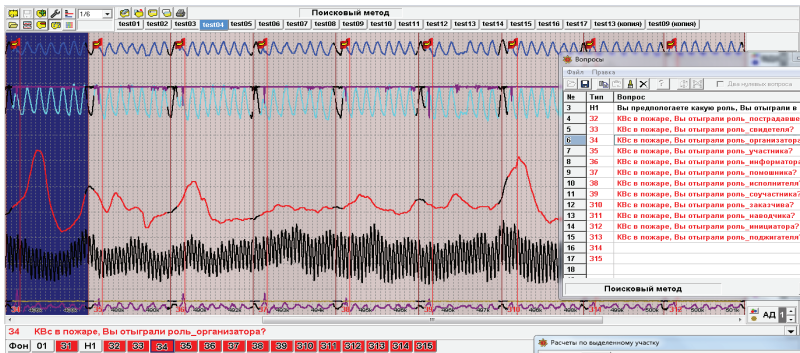
Зразок протоколу Stimul Test по пожежі. Додаток 1.

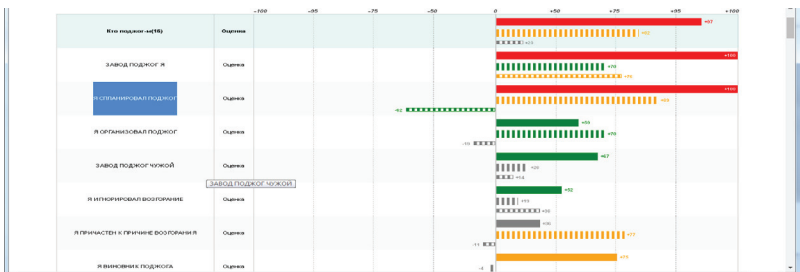
Зразок поліграми Поліграфа по пожежі. Додаток 4.

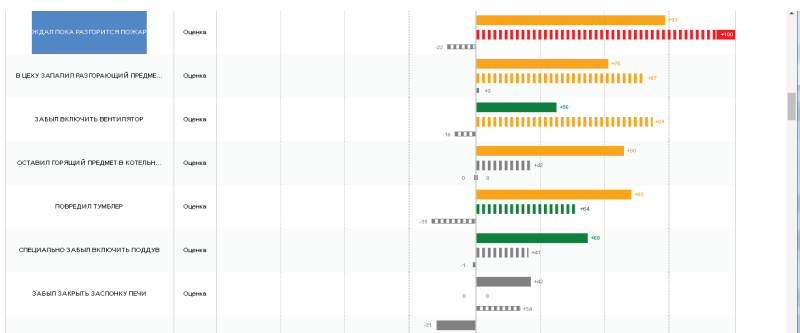
Зразок поліграми Поліграфа по пожежі. Додаток 5.

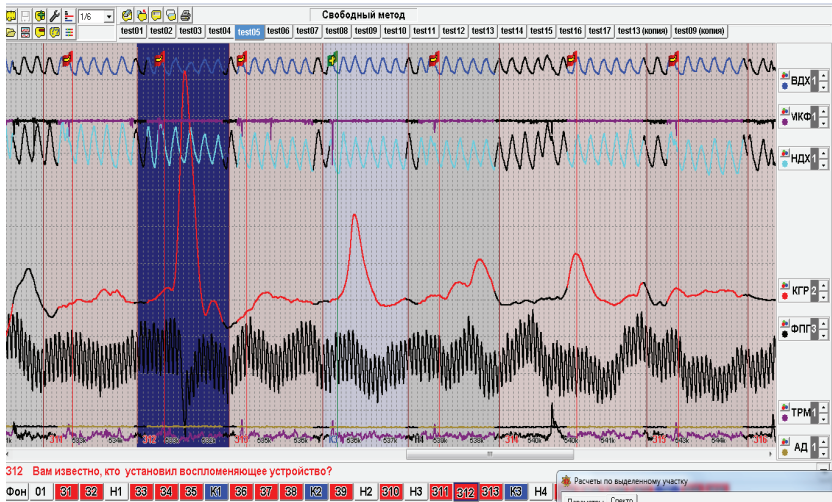
Зразок протоколу Stimul Test по пожежі. Додаток 2.

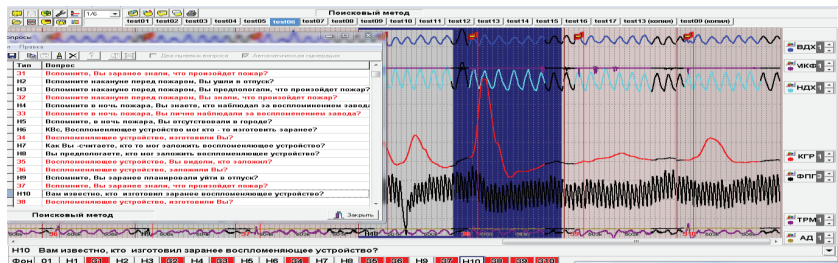
Зразок протоколу Stimul Test по пожежі. Додаток 3.

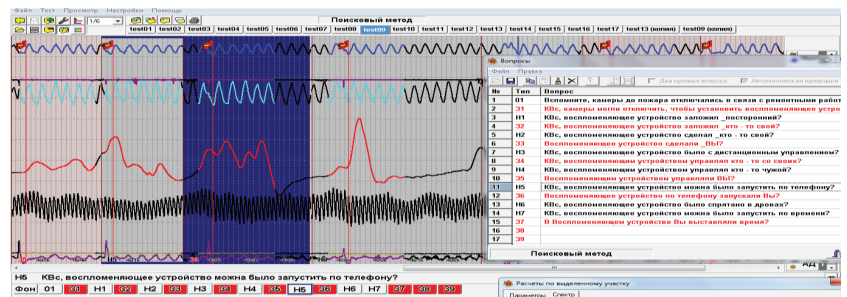
Зразок поліграми Поліграфа по пожежі. Додаток 6.

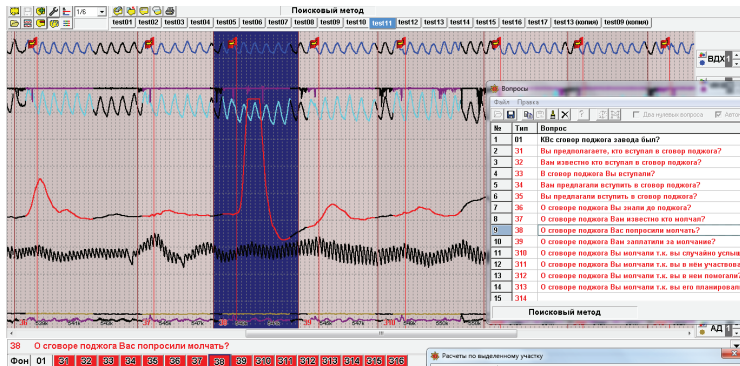
Зразок поліграми Поліграфа по пожежі. Додаток 7.

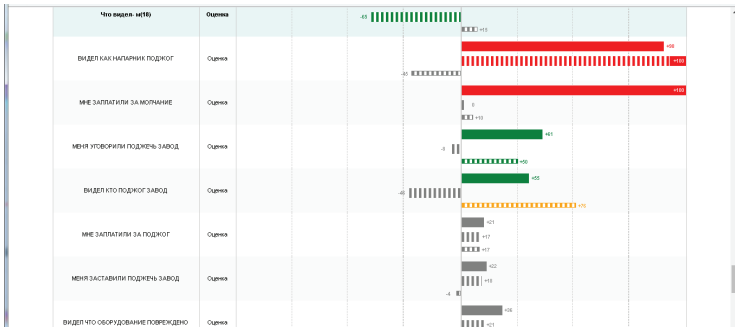
Зразок поліграми Поліграфа по пожежі. Додаток 8.

Зразок поліграми Поліграфа по пожежі. Додаток 9.

Зразок протоколу Stimul Test по пожежі. Додаток 4.

Зразок поліграми Поліграфа по пожежі. Додаток 10.

ВИСНОВОК:

Перевірку за допомогою системи StimulTest пройшли 15 респондентів. В ході перевірки в зону ризику попали 2 респондента, у інших реакції були відсутні. Обидва респондента, пройшли поліграфну перевірку. За допомогою якої, було виявлено, що один із респондентів немає відношення до пожежі. У іншого реакції підтвердились.

За допомогою системи StimulTest у одного із респондентів були виявлені значущі реакції: у Додатку 1 «Причина пожежі _ це замовлення», «Причина пожежі _ це предмет», в Додатку 2 «Я спланував підпал», «Чекав коли розгориться пожежа», в Додатку 3 «Бачив, як напарник підпалив», «Мені заплатили за мовчання».

В поліграфній перевірці виявлені реакції скритої інформації на такі питання при відповідях «НІ»: Додаток 1 – 36 «Вам відомо хто організував пожежу?»; 37 «Вам відомо хто вступав в змову підпалу заводу?»; Додаток 2 – 313 «Вам відомо хто виробив займистий пристрій для пожежі?»; Додаток 3 – 34 «Причина пожежі _ замовлення?»; Додаток 4 – 35 «До пожежі Ви маєте відношення?»; Додаток 5- 34, 310 «Ваша роль в пожежі _ організатор?», «Ваша роль в пожежі _ замовник?»; Додаток 6 – 312 «Вам відомо, хто встановив запалюючий предмет на заводі?»; Додаток 7 – 38 «Запалюючий предмет, виготовили Ви?»; Додаток 8 – 38 «Запалюючий предмет по телефону запускали Ви?»; Додаток 9- 38 «Про змову підпалу Вас просили мовчати?»; Додаток 10- 36 «В змову підпалу заводу, Ви вступали?».

3. Скринінг, перевірка кандидата на посаду «Менеджер» (ризик не виявлені).

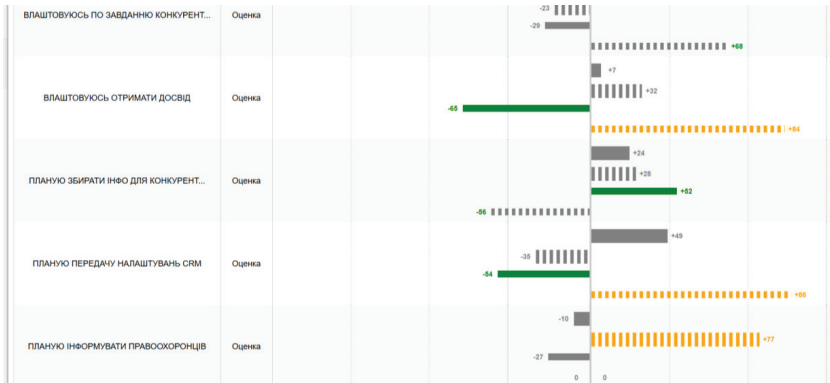
Зразок протоколу StimulTest (Скринінг). Додаток 1.

Зв'язки з РФ

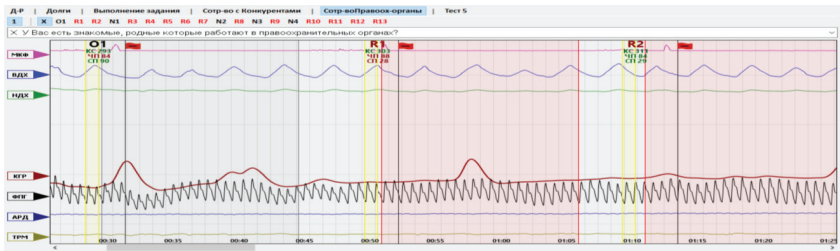

Зразок протоколу StimulTest (Скринінг). Додаток 2.

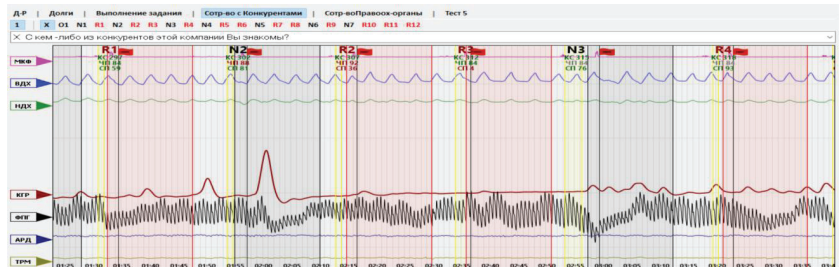
Злив інформації

Зразок поліграми Поліграфа (Скринінг). Додаток 1.

Зразок поліграми Поліграфа (Скринінг). Додаток 2.

ВИСНОВОК:

Перевірку за допомогою системи StimulTest пройшов кандидат на посаду «Менеджера». В ході перевірки у респондента в зоні ризику реакції

були відсутні. Цей же кандидат також проходив перевірку за допомогою поліграфа, реакції стосовно зливу інформації, співпраці з сторонніми особами, взаємозв'язок з РФ не виявлені.

4. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СИСТЕМИ ТА ПРИНЦИПИ ЇЇ ДІЇ.

4.1. Простота технічної інфраструктури

Для проведення тестування достатньо:

- комп'ютера,
- доступу до інтернету.

Не потребує датчиків, сенсорів чи спеціального обладнання.

4.2. Методика психомоторної відповіді

StimulTest реєструє реакції на:

- слова,
- фрази,
- зображення,

які демонструються менш ніж секунду та **миттєво маскуються** нейтральним стимулом.

Завдання респондента – **натиснути одну кнопку**, що робить реакцію максимально автоматичною і мінімально контрольованою свідомо.

4.3. Показники, які аналізує система

- швидкість реакції на значущий стимул;
 - латентність та варіативність відповіді;
 - індивідуальний реактивний профіль;
 - прояви емоційно-когнітивної значущості;
 - неусвідомлені патерни реагування.
-

4.4. Автоматизована обробка

- Алгоритм проводить аналіз **відразу після завершення тесту**, виключаючи суб'єктивну інтерпретацію на етапі збору даних;
 - Обчислюється за допомогою Big Data (це великий об'єм даних обчислюється за допомогою штучного інтелекту), який був розроблений спеціально під специфіку роботи Стимул Тест.
-

3. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ТОЧНІСТЬ МЕТОДИКИ

4.1. Основні сфери використання

- кадрова безпека та скринінг;
- професійні перевірки персоналу;
- поліграфологічна діагностика;

- практична психологія;
 - маркетингові та соціологічні дослідження.
-

4.2. Точність аналізу

1. **65–75 %** – стандартні тести;
 2. **85–95 %** – персоналізовані дослідницькі протоколи.
-

4.3. Переваги технології

- відсутність складного обладнання;
 - можливість дистанційного тестування у всіх точках світу;
 - низька ймовірність симуляції;
 - мінімальна можливість свідомого контролю;
 - швидкість проведення;
 - можливість анонімного тестування;
 - придатність для масових перевірок.
-

4.4. StimulTest у поліграфології

StimulTest є додатковим незалежним каналом психофізіологічної інформації, що дозволяє:

- уточнювати гіпотези поліграфолога;
 - виявляти значущі теми перед тестуванням;
 - підвищувати точність комплексного аналізу;
 - мінімізувати вплив симулятивних стратегій;
 - отримувати об'єктивну психофізіологічну реакцію без датчиків.
-

Анна ДУБ

*провідний поліграфолог на об'єктах критичної інфраструктури,
поліграфолог з 2023 року,
м. Київ, Україна*

МЕТОДИКА ВИЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ОБ'ЄКТАХ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Поліграфологічні дослідження на об'єктах критичної інфраструктури можуть успішно протистояти інсайдерським загрозам, виявляти

внутрішнього порушника та одночасно розвивати надійну культуру безпеки.

Найефективнішим способом зменшення кількості потенційних інсайдерів-зловмисників полягає в тому, щоб виявляти осіб, які викликають підозру, перш ніж буде прийнято рішення про їхнє прийняття на роботу. Через те, що ризик інсайдерських загроз на об'єктах критичної інфраструктури реальний і може мати серйозні наслідки, були запроваджені обов'язкові поліграфологічні перевірки, які проводяться не тільки при прийнятті на роботу, а також при переведенні на інші посади та під час службових розслідувань.

Під час поліграфологічних досліджень виявляються наступні ризики:

1. Ризики, пов'язані з війною:

– Наявність контактів (близьких родичів або близьких знайомих), з якими підтримується тісний зв'язок на тимчасово окупованих територіях та в рф.

– Наявність контактів, які працюють в силових відомствах рф.

– Факти затримання, тримання під вартою, шантажу, допитів чи поліграфологічних перевірок силовими структурами рф.

– Співпраця з рф (вербування, пособництво, виконання завдань, отримання позивного).

– Підтримка проросійських наративів.

– Колабораційні дії на ТОТ та після виїзду з окупації.

– Отримання паспорту рф.

2. Ризики, пов'язані з негативною мотивацією:

– Виявлення фактів розголошення службової чи корпоративної інформації.

– Факти або стійкі значущі реакції щодо співпраці з третіми особами (конкуренти, колишні працівники, представники рф, кримінальні структури, журналісти).

– Факти або стійкі значущі реакції щодо прихованих доходів на роботі (співпраця з контрагентами, виконання вказівок від людей з підприємства та від людей зі сторони).

3. Ризики, пов'язані з негативними проявами у поведінці:

– Залежність від алкоголю.

– Вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення в стані алкогольного сп'яніння.

– Залежність від азартних ігор.

- Вживання наркотичних речовин.
- Комбіновані залежності (алкоголь + наркотики + азартні ігри), що створюють мультифакторний ризик.

4. Ризики, пов'язані з проблемними боргами:

- Переслідування колекторами та судовими виконавцями.
- Взяття позики без наміру повернення.
- Фінансова залежність від сторонніх осіб або структур.
- Спроби отримати додатковий дохід через несанкціоновані дії (розголошення інформації, корупція).
- Залежність від сторонніх осіб чи кредиторів, які можуть тиснути або контролювати працівника.
- Використання службової позиції для покриття боргових зобов'язань або у схемах повернення.

5. Ризик приховування особистих даних:

- Приховування інформації про стан здоров'я.
- Приховані або незаконні джерела доходу.
- Подвійне громадянство або наявність інших документів, що засвідчують дозвіл на проживання в інших державах.
- Внесення завідомо неправдивої інформації для отримання допуску до роботи.
- Надання підроблених документів.

6. Ризики, пов'язані з психологічними особливостями особи:

- Особистісні риси, що провокують конфлікти на роботі.
- Суїцидальні ризики.
- Недобропорядність та недобропорядність.
- Схильність до порушення трудової дисципліни.

Обов'язковим етапом в методиці виявлення прихованої інформації – є передтестова бесіда, під час якої треба звернути особливу увагу на наступні питання:

- Де знаходився і що робив респондент у перші тижні, місяці повномасштабного вторгнення.
- Чи відвідував респондент РФ/ТОТ до та після 2014 року.
- Чи був респондент в окупації (як виїжджав, коли, маршрут, чи був контакт зі співробітниками російських спецслужб або військовими, чи фотографували, чи брали відбитки пальців).
- Чи має респондент додатковий іноземний номер телефону (чи була російська сім картка та як її отримав).
- Чи є у респондента в телефоні контакти росіян.

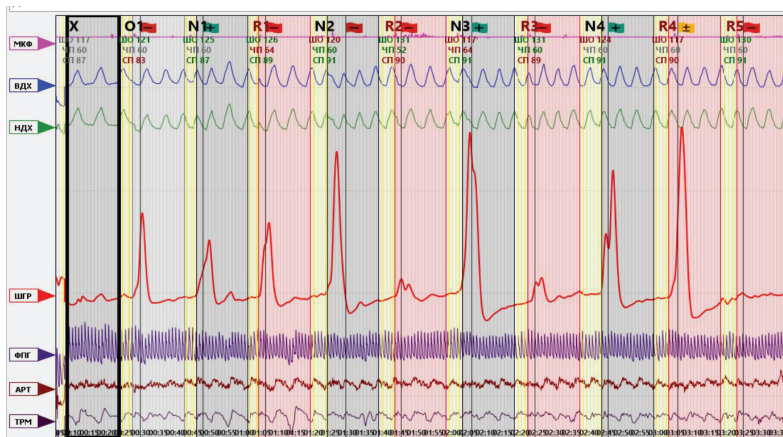
- Чи знає респондент, що з нерухомістю, яка залишилась на ТОТ (чи були там обшуки, чи проживають там росіяни або колаборанти).
- Чи є родичі, які знаходяться в полоні чи безвісті зниклі родичі (розглядається, як фактор впливу та можливого шантажу).
- По паспорту рф обов'язково треба звернути увагу, коли саме він був отриманий та де паспорт зараз.

Після бесіди та написання нейтральних питань особисто під кожного респондента також складаються тести перевірки версій.

Приклад 1. На представленому нижче скрині тест для періодичної кадрової перевірки працівників щодо підтримки антиукраїнських наративів:

ТН	Тип	Відповідь
1	X	
2	O1	Маєте профіль у російських соцмережах
3	N1	Підписані на російські телеграм пабліки
4	R1	Спілкуєтесь в російських соцмережах
5	N2	Бачили російські новини в українських телеграм пабліках
6	R2	Підтримували у соцмережах антиукраїнські коментарі
7	N3	Дивитесь тільки тих російських блогерів, які не підтримують війну
8	R3	Публікували антиукраїнські коментарі
9	N4	Переглядаєте російські новини час від часу, щоб розуміти що відбувається в рф
10	R4	Знаєте, що хтось з ваших колег має антиукраїнські погляди
11	R5	Ви коли-небудь висловлювались на підтримку дій рф

Поліграма до прикладу 1. Відповідно до отриманого результату працівник з високим ступенем ймовірності не писав антиукраїнські коментарі, але знає колегу, який має антиукраїнські погляди:

Ключові принципи, якими треба керуватися під час написання висновків по поліграфологічному дослідженню:

- Чіткість і об'єктивність.
- Конкретика й деталі.
- Конфіденційність.

Звертаю увагу, що обов'язковими умовами проведення поліграфологічних досліджень є ґрунтовна підготовка, написання персоніфікованих тестів та проведення тестів перевірки версій.

Таким чином, використання методики виявлення прихованої інформації на об'єктах критичної інфраструктури дозволяє виявляти повний спектр ризиків, що може зашкодити не тільки самому підприємству, а також і національній безпеці.

Література:

1. Морозова Т. Р. Поліграфологія: підручник: за ред. О. М. Морозова. Харків: «Естет Принт», 2019. 478 с.

2. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях: монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ: Алерта, 2023. 472 с.

Георгій ІЛЬІН

*юрист, фахівець у сфері національної безпеки,
військового та кримінального права, поліграфолог із 2023 року,
член Правління ГО «Всеукраїнська асоціація поліграфологів»*

м. Київ, Україна

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАВЛЕННЯ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Питання допустимості використання результатів поліграфологічних досліджень у судовому процесі залишається одним із дискусійних у вітчизняній правовій доктрині. Хоча поліграф активно застосовується в кадрових перевірках, службових розслідуваннях і приватних експертних оцінках, судова практика Верховного Суду демонструє обережне та переважно критичне ставлення до використання поліграфа як джерела доказів.

В Україні затверджено ДСТУ 8692:2016 «Поліграфі. Технічні умови» та ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфу. Загальні вимоги». Також, наказом Міністерства юстиції України від 18.02.2025 №435/5 визначено, що методики проведення судових експертиз, що розроблені державними спеціалізованими установами, підлягають реєстрації в Мін'юсті та внесенню до Реєстру методик. Колективом авторів для Київського науково-дослідного інституту судових експертиз розроблено Методику проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфу, яку 18.02.2025 зареєстровано Мінюстом та внесено до Реєстру методик за кодом 14.1.84.

Проте, станом на сьогодні результати поліграфічних досліджень можуть враховуватись судами лише як орієнтувальна інформація. Причина такого стану справ з правової точки зору полягає у наступному. Відповідно до частини 2 статті 124 Конституції України *юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення*. У свою чергу, як визначено частиною 5 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» *висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права*.

Отже, виходячи з цих двох кореспондуючих за своїм змістом законодавчих норм, правові позиції Верховного Суду мають прецедентне значення для вирішення і розв'язання всіх правовідносин в Україні. Аналогічні положення, але для вирішення судових справ, закріплені також у низці процесуальних кодексів України.

Відповідно до статті 5 Закону України «Про судову експертизу», *методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України*. У свою чергу, цей Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 №595, згідно з яким атестація та державна реєстрація всіх методик здійснюється Міністерством юстиції України.

Далі, у свою чергу, наказом Мін'юсту від 08.10.1998 №53/5 затверджено Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, розділом VI якої визначається призначення

та проведення психологічних експертиз. Абзацом 1 пункту 6.8. розділу VI цієї Інструкції передбачено, що з метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфу. Підпункт 6.8.1. розділу VI цієї Інструкції визначає таке:

Предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфу є отримання орієнтувальної інформації щодо:

- ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації;
- повноти наданої опитуваною особою інформації;
- джерелів отриманої опитуваною особою інформації;
- уявлень опитуваної особи про певну подію;
- іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій.

Отже, саме з причини вищенаведеного праворегулювання у сфері допустимості результатів поліграфічних досліджень такі результати можуть враховуватись судами лише як орієнтувальна інформація.

Далі наводиться правовий аналіз низки рішень Верховного Суду за 2018–2024 роки, який дозволяє побачити основні тенденції загальної правової позиції цього Суду.

ДОВІДКОВЕ ЗАУВАЖЕННЯ

Як було зазначено, у низці процесуальних кодексів України міститься норма про те, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду.

Тобто це означає, що правова позиція Верховного Суду має обов'язковий прецедентний характер для всіх нижчестоящих судів.

У постанові від 04.12.2018 у справі № 911/3494/16 Касаційний господарський суд Верховного Суду зазначив, що надані відповідачем висновки за результатами дослідження з використанням поліграфу не є належними доказами виконання зобов'язань з оплати за договором, оскільки відповідно до умов цього договору належним підтвердженням оплати може бути нотаріально посвідчена заява продавця, якої матеріали справи не містять.

У постанові від 24.10.2019 у справі № 810/4369/16 Касаційний адміністративний суд Верховного Суду вказав:

Інструкцією щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міндоходів, передбачено, що підставою для необхідності застосування поліграфа є документально підтверджені сумніви у правдивості інформації, що надається особою щодо обставин, які є предметом розслідування або перевіряються у встановленому законодавством порядку службовими (посадовими) особами Міндоходів, його територіальних органів, коли іншим шляхом отримати будь-які відомості щодо них неможливо.

При цьому, нижчестоящі суди обґрунтовано зазначали, що дане опитування із застосуванням поліграфа не є обов'язковим при вирішенні питання щодо прийому особи на роботу до митного органу, у той час як інших причин відмови позивачу у призначенні на посаду відповідачами не наведено.

У постанові від 12.02.2020 у справі №457/906/17 Касаційний цивільний суд Верховного Суду акцентував:

Зважаючи на істотні протиріччя в поясненнях сторін щодо проведення розрахунку за оспорюваним договором купівлі-продажу, судом першої інстанції було призначено у даній справі судову психологічну експертизу з використанням поліграфа. Відповідно до висновку експерта, на перше запитання відповідь надати неможливо, оскільки ОСОБА_2 добровільної згоди на проведення опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа не надала, посилаючись на статтю 28 Конституції України, у зв'язку з чим опитування цієї ОСОБИ_2 не проводилось. Щодо другого запитання, то експерт зазначив, що в ході експертизи (опитування з використанням комп'ютерного поліграфа) у ОСОБИ_1 не виявляються виражені психофізіологічні реакції та емоційне збудження на запитання, які могли б свідчити про те, що ОСОБА_1 отримав від ОСОБА_2 грошові кошти за продаж квартири.

У постановах від 11.06.2020 у справі №621/1308/18 та від 23.09.2021 у справі №234/4850/17 Касаційний кримінальний суд звертає увагу, що чинним кримінальним процесуальним законодавством не передбачено перевірки показань із застосуванням спеціального технічного засобу – поліграфа (детектора брехні) та використання отриманих даних як доказу, отже призначення відповідної психологічної експертизи для визначення правдивості чи неправдивості показань не є обов'язковим.

У постанові від 18.08.2020 у справі №628/2370/17 Касаційний кримінальний суд Верховного Суду зазначив, що висновок стосовно

проведення психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа обвинуваченого, проведеного спеціалістом – поліграфологом, не є доказом у розумінні статті 84 КПК України, а є додатковим аргументом на підтвердження правильності виправдання обвинуваченого.

ДОВІДКОВЕ ЗАУВАЖЕННЯ

Відповідно до статті 17 КПК України усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Отже, хоча висновок чи довідка спеціаліста-поліграфолога про результати проведення опитування із застосуванням поліграфа не можуть бути доказом провини особи, вони можуть бути тим самим сумнівом, який обов'язково враховується для виправдання особи. Те саме стосується й результатів психологічної експертизи із застосуванням поліграфа: вони враховуються лише в якості орієнтувальної інформації, але вони однозначно є тим самим сумнівом, який тлумачиться на користь невинуватості особи.

У постанові від 16.06.2021 у справі № 559/2218/17 Касаційний цивільний суд Верховного Суду вказав, що дослідження на поліграфі у цій справі не є належним та допустимим доказом, оскільки суд першої інстанції не призначав судову експертизу під час якої використовувався поліграф.

У постанові від 16.09.2021 у справі № 237/3760/18 Касаційний кримінальний суд Верховного Суду зазначає, що незгода обвинуваченого з результатами опитування на поліграфі як особи, що особисто виявила бажання пройти таке опитування, суд має право вважати обраною ним позицією захисту. Опитування на поліграфі не є окремим доказом винуватості обвинуваченого у вчиненні умисного злочину, а має враховуватись судом у сукупності з усіма доказами.

У постанові від 06.07.2022 у справі № 753/13988/16-к Касаційний кримінальний суд Верховного Суду підкреслює добровільність участі у тестуванні з поліграфом, вказує, що примусове проходження [такого тестування] суперечить конституційному праву не свідчити проти себе і зазначає таке:

Висновок психофізіологічного дослідження достовірності показань обвинуваченого, проведеного з використанням поліграфа «Риф», та показання експерта, який його провів, суди мають право визнавати недопустимими доказами і не покладати цей висновок експерта в основу рішення про визнання винуватості обвинуваченого з причини відсутності його письмової згоди (письмова розписка, підпис тощо) на таке

психофізіологічне дослідження та невідповідності експерта вимогам Закону України «Про судову експертизу», тобто не внесення його до державного реєстру атестованих судових експертів України.

В ухвалі від 14.12.2022 у справі № 295/1341/18 Касаційний кримінальний суд Верховного Суду вказує, що *ознаки суб'єктивної сторони вчинених злочинів та особливості психічного ставлення засудженого до вчинених діянь та їх наслідків встановлюються судами на підставі характеру вчиненого діяння та об'єктивно-предметних умов його вчинення на підставі встановлених судом фактичних обставин вчинених злочинів та закріплених належними і допустимими доказами, зібраними та оціненими в порядку, передбаченому КПК. Призначення судово-психологічної експертизи на поліграфі (детекторі брехні) з метою встановлення психічного ставлення особи до діяння та наслідків не передбачене законом.*

ДОВІДКОВЕ ЗАУВАЖЕННЯ

За змістом вищезгаданої частини 5 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та відповідних норм процесуальних кодексів України прецедентний характер носять лише висновки, викладені в постановках (а не ухвалах) Верховного Суду.

У постанові від 26.01.2023 у справі № 183/3452/19 Касаційний кримінальний суд Верховного Суду зазначає:

Результати використання поліграфу у досудовому розслідуванні можуть мати доказове значення лише у виді такого доказу, як висновок експерта. Але для цього потрібно внести відповідні зміни до кримінального процесуального закону. Чинним законодавством не передбачено перевірку показань із застосуванням спеціального технічного засобу – поліграфу (детектора брехні) та використання отриманих даних як доказу.

У постанові від 09.11.2023 у справі № 344/17154/18 Касаційний кримінальний суд Верховного Суду вказує:

За визначенням поліграфу (детектор брехні) є різновидом психофізіологічної апаратури і являє собою комплексну багатоканальну апаратну методику реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлення за спеціальною схемою певних психологічних стимулів. Аналіз інформації, отриманої від людини в процесі опитування за допомогою поліграфу, дає змогу одержувати необхідну орієнтувальну інформацію та виявляти ту, яку людина приховує.

Тобто фахівець-поліграфолог може лише констатувати, що людина дає певну фізіологічну реакцію на запитання. Натомість, поліграфо-

лог не може бути безперечно впевненим, на що саме відбулася реакція у людини.

При цьому чинним кримінальним процесуальним законодавством не передбачено перевірки показань із застосуванням спеціального технічного засобу – поліграфа (детектора брехні) та використання отриманих даних як доказу.

У постанові від 29.11.2023 № 589/4601/21 Касаційний цивільний суд Верховного Суду зазначив:

Згідно з висновком психологічної експертизи із застосуванням поліграфа у даній цивільній справі у відповідачки виявлено реакції, які свідчать, про те, що вона не отримувала грошові кошти у розмірі 250 000,00 доларів США від позивача за розпискою та що вона написала цю розписку на вимогу позивача. Однак, у даній справі суди першої та апеляційної інстанцій надали належну оцінку поданим сторонами доказів у їх сукупності та з урахуванням правильно встановленої правової природи спірних правовідносин дійшли обґрунтованого висновку, що наданий відповідачкою висновок за результатами проведення психологічної експертизи із застосуванням поліграфа не спростовує як факт отримання нею коштів, так і наявності утвореної заборгованості у зв'язку із неналежним виконанням зобов'язань за договором позики.

У постанові від 13.03.2024 у справі № 760/23990/17 Касаційний кримінальний суд Верховного Суду виснує:

Чинним КПК не передбачена можливість перевірки правдивості показань особи на поліграфі (детекторі брехні), вказані експертизи проведено не атестованим експертом-поліграфологом, за незрозумілими методиками і на електронній поліграфічній системі «Епос», яка не сертифікована в Україні.

До таких висновків суди дійшли, проаналізувавши норми процесуального закону, Закону України «Про судову експертизу», Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, та відповідей установ і організацій, надані стороною захисту, а саме: Міністерства юстиції України від 02.02.2018, згідно з якою за даними державного Реєстру атестованих судових експертів відсутні атестовані судові експерти-поліграфологи, довідку ДП «Укрметртестстандарт» від 15.03.2018, за якою сертифікація

поліграфної системи (комп'ютерний поліграф «Епос») не проводилася, довідку Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 23.03.2018, згідно з якою сертифікат відповідності на електронну поліграфічну систему (комп'ютерний поліграф «Епос») у Реєстрі державної системи сертифікації не зареєстровано. Крім цього, суд проаналізував лист завідувача кафедри неврології, психіатрії та рефлексотерапії Київського медичного університету, доктора медичних наук, згідно з яким він вважає, що використання поліграфа для підтвердження чи спростування свідчень учасників кримінальної справи є некоректним і протиправним.

У постанові від 16.10.2024 у справі № 583/753/23 Касаційний кримінальний суд Верховного Суду вказує:

Суд [першої інстанції] у вирокі навів підстави, з яких не взяв до уваги довідки про результати опитування [свідка] з використанням поліграфа від 08.08.2022, правильно вказавши, що деякі викладені в ній відомості не узгоджуються з обставинами, встановленими в судовому засіданні, зокрема: у довідці зазначено, що [свідок] про вбивство [постраждалого] дізнався раніше за всіх, знав [про вбивство] до того, як воно сталося. Також указано, що [свідок] володіє прихованою інформацією, що під час вбивства [постраждалий] вирвав частину волосся в людини, яка його вбила, однак дослідженими в судовому засіданні доказами встановлено, що волосся, виявлене на трупі, належить самóму [постраждалому].

УЗАГАЛЬНЕННЯ (ВИСНОВКИ)

Станом на сьогодні Верховний Суд займає сталу позицію, яка полягає у наступному:

- законодавче унормування застосування поліграфу при вирішенні судових спорів станом на цей час є недостатнім;
- результати поліграфічних опитувань без проведення психологічної експертизи станом на сьогодні ніколи не враховуються судами;
- результати застосування опитування на поліграфі під час проведення психологічної експертизи можуть враховуватись судами лише як орієнтувальна інформація;
- психологічна експертиза з використанням поліграфа може проводитись виключно атестованим судовим експертом, внесеним до Державного реєстру;

- отримана в процесі поліграфного опитування (при проведенні психологічної експертизи) інформація може вважатись доказом лише у сукупності з іншими доказами і слугує лише для підтвердження достовірності інших доказів;

- джерелом окремого самостійного доказу результати поліграфної перевірки, як і результати поліграфного опитування при проведенні психологічної експертизи, не вважаються;

- результати поліграфної перевірки можуть бути не взяті до уваги судом з міркувань суб'єктивної недовіри до цієї технології з боку судді;

- у випадку розбіжності результатів поліграфного опитування з іншими доказами судді завжди віддають перевагу іншим доказам, а результати проведеного поліграфного опитування наголошують ненадійними;

- результати поліграфної перевірки ніколи не враховуються судами в якості доказів виконання договірних зобов'язань;

- проходження опитування на поліграфі не може вважатись обов'язковою умовою для прийняття особи на державну службу, якщо інше прямо не передбачено нормативно-правовими актами щодо підстав зарахування на таку службу;

- якщо у судовій справі з'являється письмова (у вигляді листа) або усна (у вигляді показань) думка досвідченого фахівця у галузі, наприклад, психіатрії, і цей фахівець вважає поліграф чимось несерйозним, то суд запросто може суб'єктивно відхилити результати експертизи із застосуванням поліграфу, посиляючись на особисте негативне міркування такого фахівця.

ПОСТСКРИПТУМ. Аналогічно тривалий шлях до свого визнання проходила така наука, як дактилоскопія. У 1880 році було опубліковано першу наукову статтю про можливість ідентифікації людини за відбитками пальців. Через 12 років вперше було розкрито злочин за відбитками пальців.

Доказами відбитки пальців стали визнаватись судами: в Аргентині – через 12 років, у Великій Британії – через 20–25 років, в США – через 30 років, на території України – через 25–30 років.

Отже, якщо прослідкувати шлях становлення вітчизняної поліграфології, є очевидним, що суспільство і держава рухаються у бік все більшого визнання цієї науки, але для успіху цього руху потрібні подальші науково обґрунтовані розробки та внесення змін до чинного законодавства з питань застосування поліграфу.

Володимир КОВАЛЬОВ

*оперативний співробітник правоохоронного органу,
поліграфолог*

м. Конотоп – м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАКОНСПРОВАНОГО АГЕНТА ВОРОЖОЇ ДРГ

На одній з прикордонних ділянок Сумської області в ході повномасштабного військового вторгнення армія РФ перетнула кордон. На шляху масованого руху ворожої армії була розташована застава з прикордонних загонів ДПСУ. Через раптовість нападу та чисельну перевагу ворога і з метою збереження життя особового складу прикордонники відійшли з займаної позиції. Ворожі війська пройшли через заставу зруйнувавши основні її будівлі та продовжили рух в глиб території України в напрямку м. Київ. Звідки в подальшому вони були відкинуті ЗСУ назад за державні кордони. Коли прикордонники повернулися до свого розташування то виявили, що склад зі зброєю був пошкоджений невідомими і з приміщення складу зникла вся стрілецька зброя (пістолети, автомати, кулемети, снайперські гвинтівки, гранати, протипіхотні міни та набої). Було встановлено, що ворог під час атаки не марнував на це свій час і до цього насправді були причетні місцеві мешканці з навколишніх населених пунктів. Прикордонники звернулися з даного приводу до населення, але назад було повернуто людьми практично кілька одиниць стрілецької зброї. З даного приводу було порушено кримінальну справу і під підозри слідства потрапили місцевий фермер та один з представників місцевої ОТГ. В ході одного з відпрацювань місцевої території спільним загonom з працівників Національної Поліції, СБУ, ДПСУ та інших оперативних служб було прийнято рішення про проведення перевірки за допомогою поліграфу працівника ОТГ. Ця перевірка проводилася в приміщення бібліотеки місцевого села.

За версією фігуранта, про крадіжку зброї на заставі прикордонників йому фактично нічого не відомо, сам він її звідти не вивозив, хто до цього може бути причетний він нікого не підозрював. Окремо він також повідомив, що коли опинився на території розташування прикордонників, то на складі зброї вже нічого не було. Він знайшов там і забрав собі в користування кілька біноклів, шкіряних ременів, ліхтариків та інші

побутові дрібниці, котрі валялися на території. Також він знайшов там два пістолети ПМ та кілька набоїв до них. Знайдену зброю та набої він в подальшому передав назад до ДПСУ. Також він дуже обурювався що через це ті підозрюють його в цій крадіжці.

Нижче наведені частина витримок з опитувальника та поліграми до них: *(Жовтим кольором відзначені варіанти відповідей котрі мали значимі фізіологічні реакції респондента та його конкретні відповіді на них).*

Тестування проводилося російською мовою, з огляду на те, що респондент був абсолютно російськомовним, як і більшість населення тієї місцевості.

Під час тестування використовувалася методика виявлення прихованої інформації.

Батарея тестів на вивчення кримінального минулого:

T4. Какие преступления из тех, которые я буду сейчас называть Вы совершали на протяжении последнего года?

0 | Таможенный контроль нарушали?

H1 | Кредиты на чужие документы брали?

31 | Кражи совершали? (НЕТ)

32 | Наркотики хранили?

33 | В махинациях с тендерами участвовали?

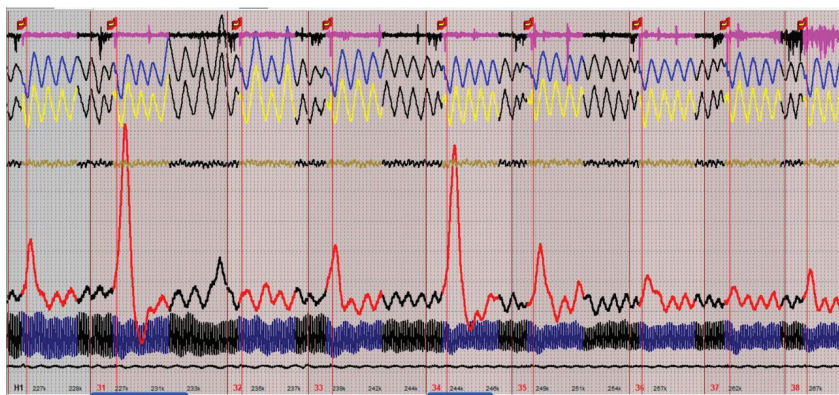
34 | Денежные выплаты незаконно получали? (НЕТ)

35 | Гуманитарку разворовывали?

36 | В хулиганствах участвовали?

37 | Материальные ценности на работе присваивали?

38 | Браконьерством занимались?

Виявлені реакції він прокоментував тим, що в минулому вчиняв крадіжки колгоспного майна та іноді виписував собі зайві грошові допомоги як і всі працівники ОТГ.

T5-2. Какие преступления из тех, которые я буду сейчас называть Вы совершали на протяжении последнего года?

0 | Правила хранения охотничьего оружия нарушали?

N1 | В незаконных раскопках исторического оружия участвовали?

31 | Тайно на военные оружейные склады проникали? (НЕТ)

32 | Оружейный торговый магазин взламывали?

33 | На погранзаставе оружие для себя забирали? (НЕТ)

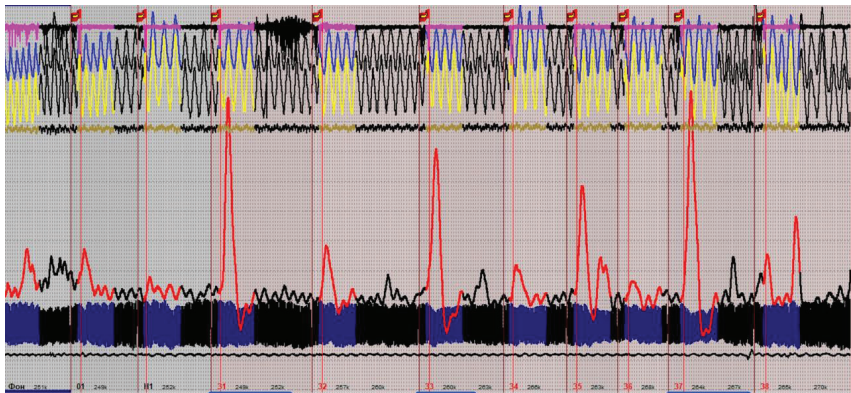
34 | В тире стрелковое оружие обманом присваивали?

35 | Брошенное у границы ничейное оружие себе присваивали?

36 | Из музея экспонаты оружия тайно выносили?

37 | Из погранзаставы оружие незаконно вывозили? (НЕТ)

38 | В противоправном изготовлении оружия участвовали?

Окремою метою слідства було встановлення причетності до крадіжки зброї особи місцевого фермера:

T7-1 Кто из Ваших знакомых причастен к этой краже оружия?

0 | Ваш знакомый нотариус

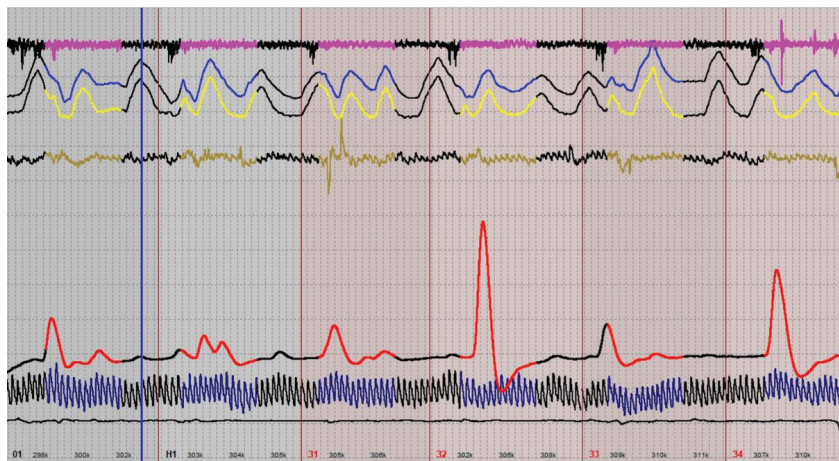
N1 | Ваш знакомый лечащий врач

31 | Ваш знакомый контрабандист

32 | Ваш знакомый фермер (НЕЗНАЮ)

33 | Ваш знакомый работник сельсовета

34 | Ваш знакомый военный

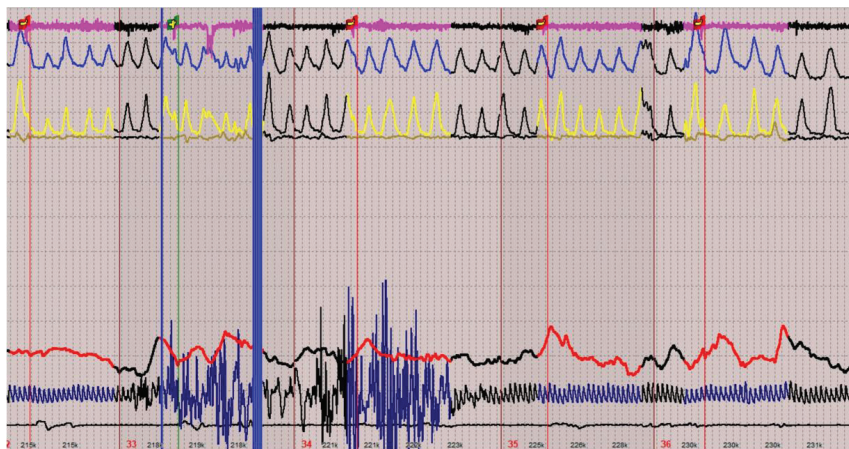
В цей час в даному регіоні прикордоння об'явилась ворожа ДРГ котра розпочала мінометний обстріл населеного пункту. Перший пристрілочний постріл міни перелетів будівлю з бібліотекою і розірвався в кількох десятках метрів від будівлі. Через небезпеку респондента пришлося відпустити, а апаратуру покинути на місці. (В подальшому вона залишилася незайманою і через деякий час ми забрали її звідти). Особовий склад правоохоронців одразу відійшов в укриття одного з найближчих підвалів, а звідти всі відійшли в задалегідь обумовлене місце евакуації та покинули місцевість. Психологічне дослідження на поліграфі було припинено та респонденту було запропоновано евакуюватися разом з правоохоронцями, але той наполіг, що для нього це не вперше і він справиться сам та піде в укриття до місцевої церкви, куди ворожі війська ніколи не б'ють.

По поверненню додому нами був проведений ретельний аналіз наших дій та отриманої інформації. Виявилось, що особа респондента зацікавила працівників різних оперативних служб. Котрі також проводили по ньому свою роботу. Проведеними спільними заходами було встановлено, що фігурант в минулому мав бойовий досвід в Афганістані за часів СРСР як боєць одного військових з спецпідрозділів, де навчився навичкам поводження практично зі всією піхотною стрілецькою зброєю. Хоча він і займав адміністративну посаду в місцевій ОТГ, він також мав і проросійські погляди та в минулому неодноразово відвідував територію

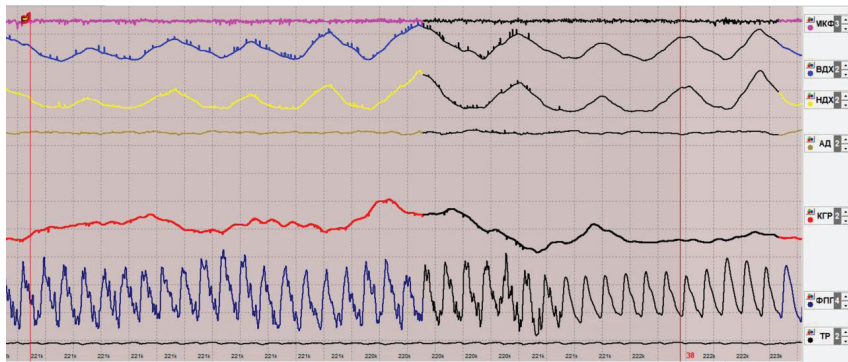
РФ де перебував в складі однієї зі спільнот воїнів-афганців. Після початку війни ці його давнішні зв'язки зіграли свою роль і він фактично став очима та вухами ворожої ДРГ, котра діяла на цій місцевості і в якій перебували його колишні військові побратими. Саме ця диверсійно розвідувальна група і розпочала мінометний обстріл, внаслідок якого прийшлося припинити тестування та евакуюватися. Оперативними можливостями було встановлено, що на передодні тестування його було заздалегідь попереджено про зустріч з правоохоронцями і ухилитися від неї він не міг, як посадова особа, та й тому, що робив вигляд, що співпрацює з правоохоронцями та не уникає їх. Про що він і повідомив ворожих військових. Але він не здогадувався про приїзд поліграфолога, не знав населеного пункту і точного місця свого тестування. Було встановлено, що перед тестуванням він також встиг зв'язатися з представниками ворожої ДРГ та передати координати свого місцезнаходження. Навівши таким чином мінометний вогонь на місце свого тестування, з розрахунку на те, що з початком обстрілу всі будуть евакуюватися і його також ніхто не буде затримувати і відпускати. Таким чином його план спрацював. Сам він дійсно на момент обстрілу побіг до церкви, священнослужителя якої також підозрювали в пособництві ворогу.

Окрім того, слід зазначити перелік виявлених протидій, котрі респондент вчиняв під час перевірки на поліграфі. Нище наведені приклади цих протидій та поліграмів.

Рухав пальцями з давачами та вдавлював палець з давачем ФПГ:

Намагався потайки виймати штекери кількох давачів з поліграфу на 2–3 мм, внаслідок чого спотворювався канал ФПГ за схожістю з медикаментозною інтоксикацією, але водночас інші канали також мали артефакти, котрі були помітні тільки при максимальному масштабі поліграм. На скріншоті нижче зафіксований момент, коли давачі поправлялися та вставлялися назад і поліграма знову поверталася до нормального вигляду.

Тестування проводилося в польових умовах, без спеціалізовано-го крісла, під час якого респондент був розташований правим боком до мене та його права рука з давачами ФПГ та ШГР знаходилася на моєму столі. При цьому його ліва рука з давачем АД перебувала в нього на коліні. Під час тестування респондент намагався непомітно для мене опустити долоню лівої руки на внутрішню поверхню лівого стегна та тихенько вдаряв пальцями руки по давачу тремору в себе під сидницями. Через глухий стіл та стоячий на ньому ноутбук це дійсно важко побачити, але я розчув в тиші приміщення цокотіння його нігтів об давач і таким чином виявив цю протидію. Ці удари по тремору видно на поліграмі внизу. На поліграмі під каналами дихання розташований канал АД. І таке його характерне відображення майже прямої лінії свідчило про фізичне пошкодження штекеру проводу на вході в сам давач. Респондент постійно рухав рукою коли тягнувся нею протидіяти до давачу тремору та до штекерів приладу, що просто фізично загином руки в лікті зламав давач. Однак саме це пошкодження я виявив вже по поверненню з зони бойових дій.

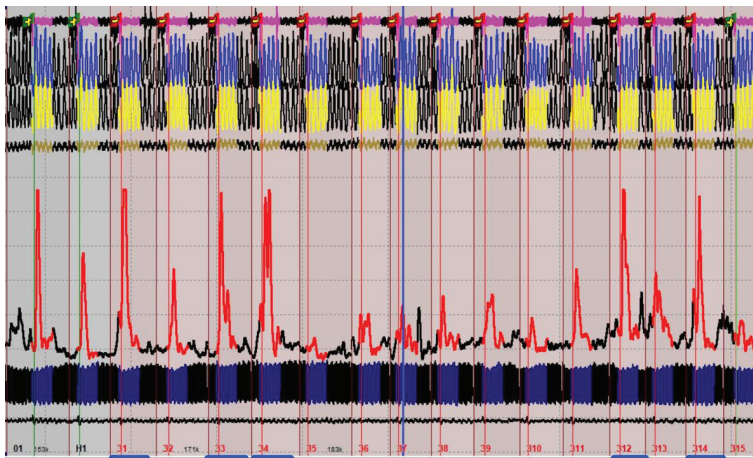
Таким чином по результатам проведеної роботи нами всіма була проведена робота над помилками і ми через 3 місяці знову повернулися до цього фігуранта.

Ми приїхали до прикордонного населеного пункту без попередження. Оперативники зустріли фігуранта прямо на вулиці і його одразу було запрошено на поліграфну перевірку, але на цей раз попередити свою ворожу ДРГ він вже не мав можливості. Фактично його тестування було продовжено з урахуванням нововиявлених фактів та обставин.

Слідство ґрунтовно його підозрювало в тому, що він викрав зброю зі складу та зробив з нею схрон в лісі. Котрим могла також користуватися і ворожа ДРГ.

T22 Если Вы часть забранного со склада оставили себе, то что именно?

- 0 | Португел (ДА)
- N1 | Бинокли (ДА)
- 31 | Патроны (НЕТ)
- 32 | Минометы
- 33 | Гранаты (НЕТ)
- 34 | Автоматы (НЕТ)
- 35 | Дроны
- 36 | Противопехотные мины
- 37 | Ружья
- 38 | Магазины
- 39 | Пулеметы
- 310 | Штык-ножи
- 311 | Гранатометы
- 312 | Снайперские винтовки (НЕТ)
- 313 | Джавелины
- 314 | Пистолеты (НЕТ)
- 315 | ЕГО ВЕРСИЯ: Все забранное оружие отдал пограничникам (ДА)

При цьому видно, що наданий ним самим його варіант відповіді не спрацьовує.

T12-1 Куда украденное оружие было спрятано?

0 | Украденное оружие было спрятано в банковскую ячейку

H1 | Украденное оружие было спрятано в тире

31 | Украденное оружие было спрятано в доме

32 | Украденное оружие было спрятано в лесу (НЕЗНАЮ)

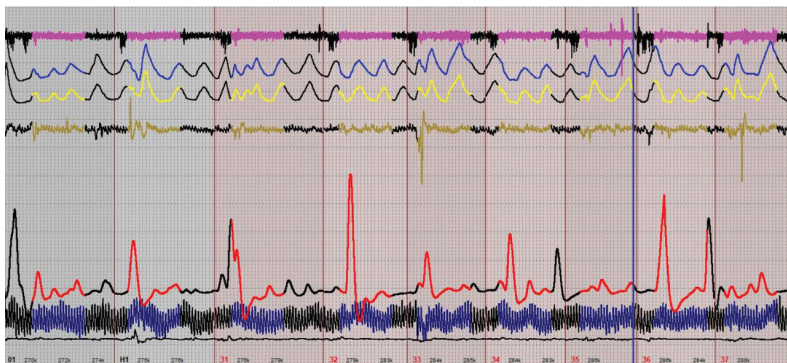
33 | Украденное оружие было спрятано в сарае

34 | Украденное оружие было спрятано в поле

35 | Украденное оружие было спрятано в гараже

36 | Украденное оружие было спрятано в тайнике (НЕЗНАЮ)

37 | Украденное оружие было спрятано на ферме

Окрема перевірка батареєю тестів на кримінальне минуле за забарвленням співпраці з ворогом та наведенням ворожих обстрілів:

T7-3. Какие преступления из тех, которые я буду сейчас называть Вы совершали на протяжении последнего года?

0 | Воинскую присягу нарушали?

H1 | В проведении российских референдумов участвовали?

31 | Информацию о расположениях ВСУ россиянам передавали? (НЕТ)

32 | Пароли проезда блокпостов россиянам разглашали?

33 | Огонь российских минометов корректировали? (НЕТ)

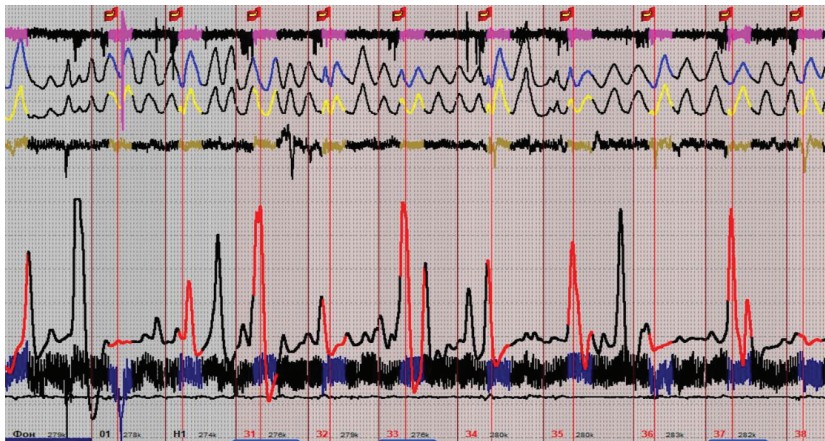
34 | Контрабанду через границу с Россией провозили?

35 | Российские удары по позициям Украины наводили?

36 | На контрактную службу в войска РФ оформлялись?

37 | Для россиян доразведку их обстрелов по Украине проводили? (НЕТ)

38 | Уклонистов на российскую сторону переправляли?

Перевірка на наявність зв'язків з російськими військовими та ДРГ:

T17-4 Если Вы имеете связь с РФ, то с кем именно?

0 | С представителями СМИ

H1 | С волонтерами

31 | С военным спецназом (НЕТ)

32 | С родственниками

33 | С военной полицией

34 | С военными блогерами

35 | С военными разведчиками (НЕТ)

36 | С контрабандистами

37 | С военными из ЧВК

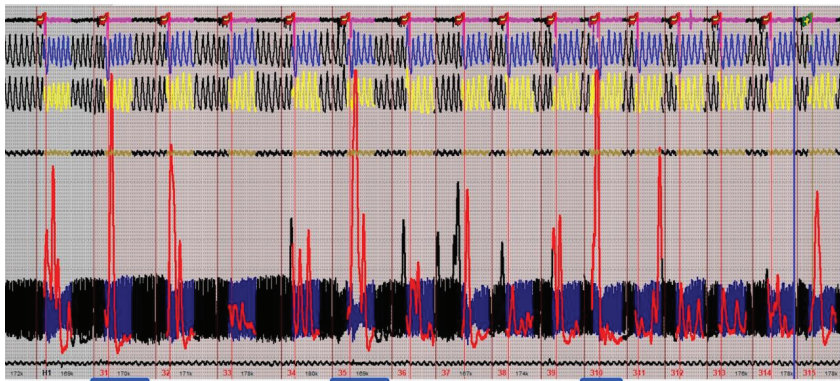
38 | С близкими

39 | С военной администрацией

310 | С военными ДРГ (НЕТ)

311 | С военной комендатурой

- 312 | С военным капелланом
 313 | С кураторами спецслужб
 314 | С политиками
 315 | ЕГО ВЕРСИЯ: Любые связи с оккупантами у Вас отсутствуют (ДА)

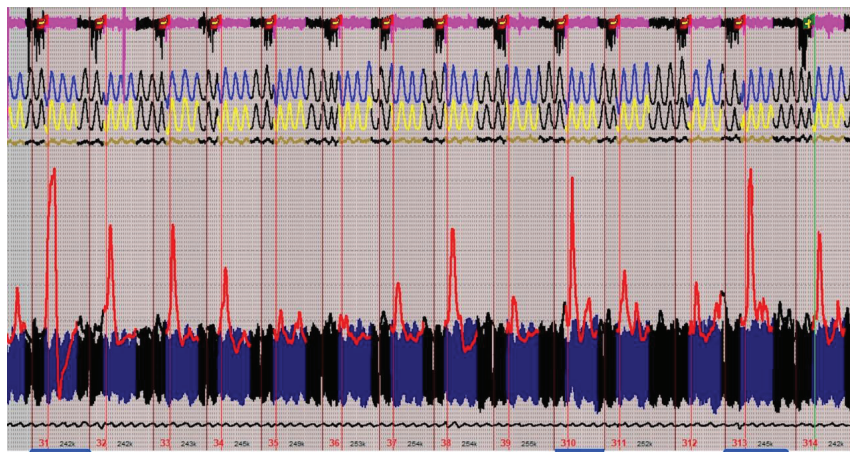

Знову в цьому тесті порівнянь версій версія респондента не має значимих фізіологічних реакцій організму.

Тест на встановлення каналу зв'язку з окупантами:

T18-2 Если Вы связываетесь с представителями РФ, то каким образом?

- 0 | Дипломатической почтой
 H1 | Через СМИ
 31 | Через священнослужителя (НЕТ)
 32 | Используете мессенджеры
 33 | Используете закладку-тайник
 34 | Используете систему сигналов
 35 | Используете звонки по телефону
 36 | Используете программы для сообщений
 37 | Через электронный почтовый ящик
 38 | Используете условное место
 39 | По электронной почте
 310 | При встрече с агентом (НЕТ)
 311 | Используете условный знак
 312 | Используете интернет-сайты
 313 | Через церковь (НЕТ)
 314 | ЕГО ВАРИАНТ: Каналы связи с РФ у Вас отсутствуют (ДА)

Знову версія респондента не підтверджується належними для цього значимими фізіологічними реакціями організму.

Таким чином версія слідства відносно фігуранта повністю підтвердилася перевіркою на поліграфі.

З метою дотримання конфіденційності характерні ознаки та географічні назви місцевості подій не вказані. Також не вказані більша частина результативних блоків запитань з конкретними посадами, іменами та прізвищами інших мешканців, учасників подій та посібників виявленою ворожою агентурної мережі.

З метою встановлення місцезнаходження схрону з викраденою зброєю в лісі під час тестування також використовувалося пред'явлення стимулів у вигляді зображень місцевості. Для чого на крупній мапі місцевості респонденту було запропоновано нанести своєю рукою різні маршрути свого руху, в тому числі мисливськими тропами та ґрунтовими дорогами з графічним позначенням своєю рукою на мапі різних орієнтирів по маршруту руху, на кшталт будинку мисливця, колодязя, копни сіна, вишки мобільного оператора, альтанки тощо. В подальшому ця велика мапа була розбита на маленькі фрагменти таким чином, щоб кожен фрагмент мав який-небудь окремий вищезазначений орієнтир. З метою дотримання конфіденційності частина опитувальника з вказаними фрагментами мапи не надається. В подальшому за відміченими значимими реакціями респондента фрагментами місцевості були орга-

нізовані пошукові заходи з метою встановлення місцезнаходження схрону зі зброєю, але за характером особливостей лісової місцевості та великої площі пошукові і постійні обстріли пошукові заходи результатів не принесли, а отримати більш точні координати схрону від фігуранта не надалось за можливе, так як останній повністю заперечував свою причетність. Слідчі дії відносно всіх встановлених учасників події на даний час продовжуються.

Інна КОЛЕСНІКОВА

*кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
поліграфолог із 2025 року,
м. Харків, Україна*

ПОЛІГРАФОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сучасний етап розвитку криміналістики та правозастосовної практики в Україні характеризується активною, хоча й вельми суперечливою, імплементацією прикладних психофізіологічних технологій. Поліграфологія, як міждисциплінарна галузь, що інтегрує досягнення психофізіології, юридичної психології, криміналістики та теорії управління, набула особливої актуальності в умовах повномасштабного вторгнення рф на територію України.

Державним запитом на доброчесність з огляду на посилення вимог до кадрової політики в умовах реформування правоохоронної системи та сектору безпеки і оборони, а також впровадження антикорупційних механізмів, вимагає інструментів профілактичного скринінгу та службових розслідувань. Більш того, сучасні виклики у сфері національної безпеки, пов'язані з протидією діям на користь держави-агресора, зумовлюють нагальну необхідність проведення поліграфологічних досліджень. В умовах воєнного стану, інфільтрація агентури ворога до ключових правоохоронних органів та органів державної влади, якими є Національна поліція [1], Національне антикорупційне бюро (НАБУ) [2], Державне бюро розслідувань (ДБР) [3], Бюро економічної безпеки [4], Державна прикордонна служба України [5], Національна гвардія України [6] та інші державні структури, становить екзистенційну загрозу. Стабільність пра-

воохоронних органів, що є ключовими ланками системи правосуддя та правоохоронної діяльності є запорукою стійкості держави.

Поліграфологічне дослідження в даному контексті виступає як ефективний профілактичний та діагностичний інструмент контррозвідувального захисту. Регламентация періодичних перевірок створює потужний стримуючий фактор. Усвідомлення неминучості проходження перевірки значно знижує ймовірність того, що працівники, які мають доступ до державної таємниці, погодяться на співпрацю з ворогом. У цьому контексті поліграфологічні дослідження є своєчасним та критично необхідним інструментом контррозвідувального захисту та посилення інституційної стійкості. Вони спрямовані на зміцнення кадрової безпеки та захист національних інтересів в ключових державних органах в умовах повномасштабної агресії РФ: отримання орієнтовної інформації щодо потенційних загроз (наявності контактів зі спецслужбами ворога, зв'язків на окупованих територіях, що можуть шкодити безпеці, прихованого громадянства, фактів передачі таємних даних тощо).

У корпоративному секторі поліграф часто використовується при кадрових скринінгах у сфері банківської безпеки, охоронного бізнесу, оборонного виробництва, енергетиці, IT-компаніях, логістиці тощо. Зокрема, проводяться скринінгові перевірки кандидатів на посади, періодичні (планові) перевірки персоналу та поліграфологічні дослідження співробітників перед звільненням з посади, якщо вони мали доступ до комерційної, службової, закритої або таємної інформації.

Перед працевлаштуванням поліграфологічні дослідження кандидатів на посаду проводяться з метою отримання інформації щодо: приховування чи викривлення анкетних даних, окремих фактів біографії; зловживання алкоголем, вживання наркотичних та (або) психотропних речовин без призначення лікаря; вчинення респондентом правопорушень, у тому числі корупційних; причетності до вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією; прихованих мотивів працевлаштування; участі у заборонених законом або судом громадських організаціях; наявності громадянства іншої держави; негласної співпраці з іноземними спеціальними службами та/або не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями; стану здоров'я, якщо законодавством визначні вимоги щодо придатності за станом здоров'я до певного виду професійної діяльності; правдивості інформації, сумніви щодо якої виникли перед прийняттям на роботу.

У ході періодичних (планових) перевірок персоналу поліграфологічне дослідження проводяться з метою отримання інформації щодо: використання майна та активів компанії для власного збагачення; розголошення, «зливу», продажу комерційної, службової, закритої, таємної інформації; здійснення промислового шпionажу; підтримки стороннього бізнесу за рахунок компанії; отримання неправомірної вигоди; наявності досвіду негласної співпраці з представниками спецслужб, здійснення шантажу, тиску на співробітника представниками спецслужб рф, людьми, які перебувають на окупованих територіях, наявності залежності від алкоголю, наркотиків, азартних ігор, передачі стороннім особам закритої службової інформації компанії, здійснення крадіжок за час роботи у компанії матеріалів, інструментів, технічних засобів тощо, отримання неправомірної вигоди при закупках за час роботи у компанії, налагодження схем «лівих» доходів, отримання «відкатів» тощо.

Під час поліграфологічних досліджень співробітників перед звільненням з'ясовуються факти лобіювання інтересів потенційних контрагентів перебуваючи на посаді у компанії, отримання матеріальної винагороди («відкатів») від контрагентів, виконання іншої оплачуваної роботи на робочому місці, внесення неправдивих відомостей у звітну документацію, розголошення (несанкціонованої передачі) конфіденційної інформації щодо діяльності компанії, співпраці із незаконними збройними формуваннями, терористичними організаціями, спеціальними службами (розвідувальними, безпеки) інших держав, в тому числі виконання їхніх завдань в компанії тощо.

В умовах зростання кількості службових та корупційних правопорушень поліграфологічні дослідження активно імплементуються в практику спеціальних, антикорупційних та правоохоронних органів. З урахуванням мети їх проведення та наявної слідчої ситуації можуть включати тести на знання невідомого рішення, тести на знання відомого рішення або тести перевірки версій.

Тести на знання невідомого рішення використовуються, якщо подія кримінального правопорушення не має повного відображення і завдання слідчого полягає у відновленні повної картини події (місця, часу, знаряддя кримінального правопорушення, точної суми чи кількості викраденого). Поліграфолог за такої слідчої ситуації наперед не знає, які варіанти питань у тесті виявляться значущими для особи, тому такі тести на професійному сленгу поліграфологів та слідчих називають «пошуковими».

Тести на знання відомого рішення використовуються у разі виявлення факту кримінального правопорушення з метою встановлення того, чи володіє підозрюваний інформацією щодо обставин його вчинення, які достовірно відомі слідству і повинні бути відомі причетній особі. При складанні цих тестів поліграфолог повинен знати, на які варіанти стимулів він, з високим ступенем ймовірності, може отримати у респондента максимальні фізіологічні реакції у випадку, коли той причетний до вчинення кримінального правопорушення.

Тести перевірки версій призначені для встановлення того, чия версія – слідства/поліграфолога (заявника, потерпілого, свідка) чи респондента, знаходить підтвердження у його фізіологічних реакціях.

Підготовка будь-якого тестового опитувальника має бути індивідуальним у кожному випадку та не мати звинувачувальної форми. Завжди має бути передбачена як версія слідства, так і версія респондента. Кожне питання, що ставиться на вирішення, повинно бути розкрито в опитувальнику за допомогою багаторазового пред'явлення зі збереженням семантики, але без обов'язковості збереження сонорички. Такий підхід дозволяє при тестуванні емоційно стійких причетних уникнути звикання та згасання реакцій на неодноразове пред'явлення одного і того ж питання, а у тривожних непричетних не сприяє формуванню умовного рефлексу реагування на одноманітне питання звинувачення.

Отже, сучасний стан поліграфології в Україні характеризується процесами активної інституціоналізації та поглибленого наукового обґрунтування. Поліграф утвердився як міждисциплінарний інструментарій, що функціонує на перетині психофізіології, юридичної психології, криміналістики та теорії управління. Емпіричний досвід засвідчує високу ефективність методики виявлення прихованої інформації у правоохоронній та антикорупційній діяльності, зокрема як засобу превентивної діагностики та верифікації інформації, а пріоритетними векторами імплементації поліграфологічних досліджень є кадровий скринінг, забезпечення національної та корпоративної безпеки, а також супровід правозастосовної діяльності. При цьому практика доводить, що застосування поліграфа виступає вагомим чинником зміцнення довіри та індикатором доброчесності персоналу в критично важливих сферах.

Література:

1. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13.11.2017 р. № 920 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text>

2. Про затвердження Порядку перевірки (вивчення) особистих, ділових і моральних якостей кандидата на посаду у Національному антикорупційному бюро України : Наказ Національного антикорупційного бюро України від 29.11.2023 р. № 168 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0168886-23#Text>

3. Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017 р. № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF#Text>

4. Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа у роботі Бюро економічної безпеки України : Наказ Бюро економічної безпеки України від 26.10.2021 р. № 10 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1470-21#Text>

5. Про затвердження Інструкції з організації та проведення опитування із застосуванням поліграфа в Державній прикордонній службі України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.04.2022 № 221 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0440-22#Text>

6. Інструкція про порядок організації та проведення психофізіологічного дослідження особового складу із застосуванням поліграфа в Національній гвардії України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.09.2017 № 749 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17#Text>

Інна ЛЕВИЦЬКА

*головний спеціаліст відділу психолого-поліграфологічного вивчення
працівників органів прокуратури Генеральної інспекції
Офісу Генерального прокурора, поліграфолог з 2017 року,
м. Київ, Україна*

РОЗРОБКА СТАНДАРТУ ПРОФЕСІЇ «ПОЛІГРАФОЛОГ»: СУТЬ І НАСЛІДКИ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПІЛЬНОТИ

Професійний стандарт «Поліграфолог» розроблявся з метою більш кваліфікованого, узагальненого та єдиного підходу до використання поліграфа у силових відомствах, державних підприємствах та у бізнесі.

Професійний стандарт – це затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій.

Професійна кваліфікація – визнана або присвоєна/підтверджена суб'єктом, уповноваженим на це законодавством, та засвідчена відповід-

ним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей та/або результатів навчання, що дає змогу здійснювати всі трудові функції, визначені відповідним професійним стандартом.

Відомості про заявки на розроблення професійних стандартів:

14.01.2020 року – заявку на створення профстандарту «Поліграфолог» від імені ВАП зареєстрував А. О. Шерстобаєв. Заявку було двічі подовжено до 31.12.2021 року. Роботу над проєктом професійного стандарту не було завершено.

28.08.2024 року – заявку на створення профстандарту зареєстрував Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України. Проєкт професійного стандарту «Поліграфолог» розроблено.

Розробником професійного стандарту вважається той, хто подав заявку. До розробки професійного стандарту також долучаються зацікавлені особи та організації і створюється робоча група.

До складу робочої групи з розроблення проєкту професійного стандарту «Поліграфолог» було включено представників 14 зацікавлених осіб та організацій.

Склад робочої групи.

1. Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України.

2. Адміністрація Державної прикордонної служби України.

3. Бюро економічної безпеки України.

4. Громадська організація «Всеукраїнська асоціація поліграфологів».

5. Громадська організація «Колегія поліграфологів України».

6. Національна академія внутрішніх справ.

7. Національна академія Служби безпеки України;

8. Національна гвардія України.

9. Національна поліція України.

10. Офіс Генерального прокурора.

11. Профспілка працівників Збройних Сил України.

12. Служба безпеки України.

13. Українське бюро психофізіологічних досліджень та безпеки.

14. Управління державної охорони України.

Перше засідання робочої групи відбулося 15 листопада 2024 року

Структура професійного стандарту

1. Назва професійного стандарту

Поліграфолог.

2. Загальні відомості про професійний стандарт

1) мета діяльності за професією.

Організація і проведення поліграфологічних досліджень із застосуванням комп'ютерного поліграфа.

На цьому етапі робоча група визначилась з термінами, а саме:

- о Дослідження – не психофізіологічне, а **поліграфологічне**
- о Реакції – не психофізіологічні, а **фізіологічні**

2) назва виду (видів) економічної діяльності, секції, розділу, групи, класу економічної діяльності та їх код згідно з Національним класифікатором України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності»

Секція N	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	Розділ 80	Діяльність охоронних служб та проведення розслідувань	Група 80.1	Діяльність приватних охоронних служб
				Клас 80.10	Діяльність приватних охоронних служб
Секція О	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	Розділ 84	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	Група 84.1	Державне управління загального характеру; соціально-економічне управління
				Клас 84.11	Державне управління загального характеру
				Група 84.2	Надання державних послуг суспільству в цілому
				Клас 84.22	Діяльність у сфері оборони
				Клас 84.23	Діяльність у сфері юстиції та правосуддя
				Клас 84.24	Діяльність у сфері охорони громадського порядку та безпеки

3) назва (назви) професії (професій) та код (коди) підкласу (підкласів) (групи) професії згідно з Національним класифікатором України ДК 003:2010 «Класифікатор професій».

Поліграфолог 2490.

4) узагальнена назва професії (за потреби)

5) назви типових посад (за потреби)

6) професійна (професійні) кваліфікація (кваліфікації), її (їх) рівень згідно з Національною рамкою кваліфікацій

Поліграфолог, 6 рівень НРК, що відповідає бакалавру.

7) назва (назви) документа (документів), що підтверджує (підтверджують) професійну кваліфікацію особи

Свідоцтво про присвоєння/підвищення професійної кваліфікації «Поліграфолог» з додатком до свідоцтва»

3. *Здобуття професійної кваліфікації та професійний розвиток*

1) здобуття професійної кваліфікації (назва професійної кваліфікації; суб'єкти, уповноважені законодавством на присвоєння/підтвердження та визнання професійних кваліфікацій)

Назва професійної та/або часткової професійної кваліфікації	Суб'єкти, уповноважені законодавством на присвоєння/підтвердження та визнання професійних кваліфікацій	
	кваліфікаційні центри	суб'єкти освітньої діяльності/інші уповноважені законодавством суб'єкти
Поліграфолог	<u>Не передбачено професійним стандартом.</u>	Наявність вищої освіти першого або другого рівня за будь-якою спеціальністю та галуззю знань. <u>Наявність будь-якого професійного стажу роботи після закінчення закладу вищої освіти не менше як три роки.</u> Проходження курсів присвоєння/підвищення професійної кваліфікації «Поліграфолог». Присвоєння/підвищення професійної кваліфікації <u>здійснюється безперервно, в очній формі навчання, виключно в аудиторіях у закладах вищої освіти.</u>

2) професійний розвиток:

з присвоєнням наступної професійної кваліфікації:

не передбачено;

без присвоєння наступної професійної кваліфікації:

підвищення кваліфікації не менше 30 годин (1 кредит ECTS) протягом трьох років, з метою актуалізації та набуття нових/додаткових компетентностей в сфері поліграфологічних досліджень.

4. Абревіатури, скорочення (за потреби)

5. Опис трудових функцій.

Робочою групою було визначено 5 трудових функцій:

А. Організація роботи (адміністративна).

Б. Підготовка до поліграфологічного дослідження.

В. Проведення поліграфологічного дослідження.

Г. Здійснення професійного супроводу.

Д. Професійний розвиток.

До кожної трудової функції визначено компетенції, знання, уміння, навички, автономія та відповідальність.

Після схвалення робочою групою проєкт професійного стандарту було розміщено на веб-сайті розробника для публічного громадського обговорення.

За результатами громадського обговорення до проєкту профстандарту було внесено деякі зміни, зокрема було враховано пропозиції щодо видів економічної діяльності, де здійснюють свою роботу поліграфологи, та їх код згідно з Національним класифікатором України.

З метою врегулювання спірних позицій і розбіжностей, що виникли в процесі громадського обговорення, Національне агентство кваліфікацій ініціювало залучення експертів. В роботі експертної групи взяли участь представники різних закладів та установ, які в тому числі є членами ВАП.

Таким чином, у зв'язку з розробленням професійного стандарту «Поліграфолог» ми отримуємо:

1. Визначення з термінологією: дослідження – поліграфологічні, реакції – фізіологічні.

2. Розширення переліку видів економічної діяльності, де здійснюють свою роботу поліграфологи.

3. Для проходження курсів присвоєння/підвищення професійної кваліфікації «Поліграфолог» необхідна наявність будь-якого професійного стажу роботи після закінчення закладу вищої освіти не менше як три роки.

4. Присвоєння/підвищення професійної кваліфікації здійснюється безперервно, в очній формі навчання, виключно в аудиторіях у закладах вищої освіти. Всі заочні та дистанційні форми виключаються.

5. Кваліфікаційні центри присвоєння/підтвердження та визнання професійних кваліфікацій професійним стандартом «Поліграфолог» не передбачено.

6. Документ (документи), що підтверджує (підтверджують) професійну кваліфікацію особи – свідоцтво про присвоєння/підвищення професійної кваліфікації «Поліграфолог» з додатком до свідоцтва. Ідею підготовки поліграфологів в рамках магістерських програм робочою групою відкинута.

7. Обов'язок підвищення кваліфікації не менше 30 годин (1 кредит ECTS) протягом трьох років, з метою актуалізації та набуття нових/додаткових компетентностей в сфері поліграфологічних досліджень.

8. Рекомендацію проводити не більше 2-х досліджень на день. Визначати кількість поліграфологічних досліджень на день та на тиждень, з урахуванням їх видів та обсягу запитань, що виносяться на дослідження із обов'язковим наданням часу для відпрацювання звітної документації та підготовки до наступного поліграфологічного дослідження.

З повною версією професійного стандарту «Поліграфолог» можна буде ознайомитись на офіційному сайті Національного агентства кваліфікацій <https://register.nqa.gov.ua/> після внесення в Реєстр.

Світлана МЕДУНИЦЯ
Поліграфолог з 2017 року,
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПОЛІГРАФОЛОГІВ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Професійне вигорання поліграфологів є актуальною проблемою сучасної практичної психології та криміналістики, оскільки діяльність фахівця пов'язана з високим рівнем емоційного, когнітивного й відповідального навантаження. Метою роботи є висвітлення основних причин

формування вигорання у поліграфологів та визначення ефективних шляхів його запобігання і подолання.

Професійна діяльність поліграфолога потребує тривалої концентрації, емоційної стриманості та оперативного аналізу вербальних і невербальних реакцій респондентів. Постійна взаємодія зі стресогенними ситуаціями, високі вимоги до точності та відповідальність за результати створюють умови для накопичення психічного виснаження. До основних чинників ризику належать емоційна втома, надмірне робоче навантаження, відсутність належної підтримки, а також повторюваність завдань, що сприяє когнітивній втомі та зниженню професійної мотивації [2, с. 39].

До шляхів подолання професійного вигорання належать: упровадження психологічної гігієни та регулярних супервізій, формування чітких професійних меж, оптимізація робочого графіка, ротація завдань, підвищення кваліфікації, участь у професійних спільнотах, а також розвиток навичок саморегуляції (майндфулнес, дихальні техніки, короткі відновлювальні паузи). Важливими є організаційні заходи – раціональний розподіл навантаження, автоматизація частини документообігу та створення підтримувального професійного середовища. [1, с. 84].

Профілактика професійного вигорання поліграфолога:

1. Індивідуальний рівень

1.1. Психологічна саморегуляція

Дихальні техніки: «4–7–8», квадративне дихання, повільний видих (подовжений у 1,5–2 рази); короткі перерви після кожної сесії: 3–5 хвилин на розслаблення погляду, розтягування, рух; майндфулнес-практики: зосередження на теперішньому моменті, сканування тіла, техніка «5-4-3-2-1».

1.2. Психологічна гігієна

Вміння не «нести додому» роботу. Після тестування робити ритуал завершення: закриття ноутбука, коротке усвідомлене вдих – видих; Відмова від надмірної емпатійності: зберігання професійної дистанції; Моніторинг свого стану: «Що мене виснажило сьогодні?», «Що допомогло?».

1.3. Баланс енергії : повноцінний сон 7–8 годин; помірні фізичні вправи (ходьба, плавання, легкий фітнес); хобі поза професією: музика, творчість, волонтерство, природа.

2. Професійний рівень

2.1. Чіткі робочі правила

Встановлення максимальної кількості тестувань на день (оптимально 2, максимум 3); планування часу на аналіз і звітність, щоб уникати нічної роботи; чітка структура інтерв'ю – знижує напругу та когнітивне перенавантаження.

2.2. Підвищення кваліфікації

Участь у конференціях та тренінгах з поліграфології, психології стресу, комунікацій, аналіз кейсів з колегами для зменшення відчуття ізольованості, супервізія та інтервізійні групи.

2.3. Професійні межі : заборона на виконання «термінових» тестів у неробочі години; чіткі правила комунікації з замовниками: «Відповідаю на повідомлення з 9:00 до 18:00».

3. Організаційний рівень

3.1. Оптимізація середовища: зручне робоче крісло, освітлення, налаштована техніка. Мінімізація відволікаючих факторів під час дослідження. Комфортний мікроклімат приміщення: тиша, стабільна температура.

3.2. Рациональний розподіл навантаження : використання шаблонів звітів і автоматизація частини документації; планування «вікон» між тестуваннями.

4. Симптоми, на які варто реагувати негайно

Постійна втома, навіть після вихідних.

Цинізм, роздратування щодо клієнтів.

Труднощі з концентрацією.

Порушення сну.

Відчуття, що робота «виснажує до порожнечі».

У такому разі варто: звернутися до психолога, зменшити навантаження, взяти 3–7 днів повноцінного відновлення. [3, с. 459–482].

Література:

Бондарчук О. І. Професійне вигорання: зміст, причини та засоби профілактики. Психологія і суспільство, 2012, № 2.

Карамушка Л. М. Психологічні особливості професійного вигорання працівників організацій. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2017, № 1.

Yerkes R. M., Dodson J. D. The relation of strength of stimulus to rapidity of habit-formation. *Journal of Comparative Neurology and Psychology*, 1908, 18.

Дмитро МИХАЙЛИК

*засновник компанії із надання послуг у сфері корпоративної безпеки
«Securexpert», поліграфолог із 2023 року.
м. Київ, Україна*

ПОЛІГРАФ У СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОЇ БЕЗПЕКИ: МІЖ ДОВІРОЮ, РИЗИКАМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЮ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Анотація. У доповіді розглянуто поліграф як інструмент корпоративної безпеки, його місце у системі управління ризиками, особливості застосування в корпоративному середовищі та виклики, що виникають у зв'язку зі стрімким розвитком технологій штучного інтелекту (ШІ).

Акцентовано на інституційних бар'єрах впровадження поліграфа, важливості етичних стандартів та професійної компетентності поліграфолога. Проаналізовано трансформацію професії в умовах цифровізації та зростання кількості технологій, що дозволяють модифікувати або імітувати емоційно-поведінкові реакції. Запропоновано модель інтеграції поліграфа в систему корпоративного ризик-менеджменту.

Ключові слова: поліграф, корпоративна безпека, управління ризиками, штучний інтелект, поведінкова діагностика, доброчесність персоналу.

Вступ. У сучасних умовах корпоративна безпека стає одним із ключових елементів стратегії управління організацією. У центрі системи безпеки перебуває людський фактор, що формує як потенційні ризики, так і можливості для підвищення стійкості бізнесу.

Поліграфологічні дослідження в корпоративному середовищі застосовуються як ефективний інструмент оцінки достовірності інформації та виявлення поведінкових аномалій, що можуть свідчити про ризики шахрайства, нелояльності або навмисного завдання шкоди компанії.

1. Поліграф як елемент корпоративної безпеки. Поліграфологічна діагностика є методом реєстрації психофізіологічних реакцій людини у відповідь на стандартизовані стимули. У контексті системи корпоративної безпеки поліграф виконує функції раннього виявлення ризиків. Йдеться не тільки про можливі правопорушення, а й про поведінкові особливості, що у майбутньому можуть стати джерелом проблем. Наприклад, схильність до приховування важливої інформації, підвищений

рівень тривожності при обговоренні фінансових чи службових питань, уникання відповідальності. Поліграф дозволяє сформувати об'єктивну картину стану кандидата чи працівника, що доповнює дані з традиційних HR-інструментів – співбесід, тестування, рекомендацій.

У корпоративному середовищі поліграф виконує такі функції: оцінка благонадійності при працевлаштуванні, періодичні перевірки співробітників критичних напрямів, підтвердження фактів у службових розслідуваннях, мінімізація інсайдерських ризиків. Використання поліграфа сприяє формуванню культури прозорості та відповідальності.

2. Ефективність поліграфа в корпоративному середовищі. Питання ефективності поліграфологічної діагностики є багатофакторним. На результат впливають психологічні особливості респондента, якість підготовки поліграфолога, методика тестування, рівень довіри між сторонами та корпоративна культура загалом. Дослідження підтверджують, що у правильно організованому середовищі точність поліграфа може досягати високих показників, забезпечуючи компанії додаткові гарантії під час ухвалення рішень. Суттєвим чинником є добровільність.

Працівник або кандидат має розуміти мету перевірки, мати можливість поставити запитання, отримати попередню інформацію про процедуру. Коли поліграф використовується прозоро, його ефективність значно зростає. Натомість приховані мотиви або тиск з боку керівництва знижують якість отриманих результатів.

3. Інституційні бар'єри використання поліграфа. Попри ефективність, поліграф стикається з опором у корпоративній сфері. HR-менеджери та топ-менеджери нерідко демонструють настороженість через психологічні, юридичні та репутаційні чинники. Зокрема, відсутність чітких нормативних процедур, страх негативних інформаційних наслідків, обмежена підготовка щодо інтерпретації результатів та ризику втрати кандидатів уповільнюють впровадження поліграфа. Іншим чинником є недостатня підготовка HR-фахівців та менеджменту щодо трактування результатів поліграфічних тестів. Часто очікування компанії не відповідають реальним можливостям інструменту, що створює додаткову напругу.

Ще одним бар'єром є страх репутаційних наслідків. У разі неправильної комунікації поліграф може бути сприйнятий як інструмент контролю, що порушує права працівників. Тому важливо формувати

культуру добровільності, пояснювати значення перевірки та демонструвати її цінність для обох сторін.

4. Модель інтеграції поліграфа в систему ризикменеджменту.

Ефективне застосування поліграфа можливе лише за умов його інституціоналізації як елемента корпоративної політики. Це включає формалізацію процедур, використання поліграфа під час добору на посади з розширеним доступом до інформації, проведення періодичних моніторингових досліджень та застосування у службових розслідуваннях. Важливою складовою є навчання персоналу та інформування про сутність поліграфологічних досліджень.

У межах ризик-менеджменту поліграф дозволяє збалансувати інформаційні потоки, отримати додаткові дані для ухвалення управлінських рішень, знизити ймовірність внутрішніх загроз. Також він може бути використаний як інструмент відновлення довіри у конфліктних ситуаціях.

5. Вплив штучного інтелекту на поліграфологічну практику. Розвиток ШІ створює низку викликів для поліграфології. По-перше, технології LLM дозволяють респондентам моделювати поліграфічні інтерв'ю, що може призводити до формування штучно стабілізованих реакцій. По-друге, системи емоційної генерації створюють ризик імітації невербальних проявів. Крім того, автоматизація аналізу поліграм може спричинити хибні інтерпретації без урахування контексту.

Застосування ШІ у поліграфології потребує обережності. Автоматизовані системи не здатні повністю врахувати контекст, індивідуальні психологічні особливості, невербальні сигнали, які зчитує досвідчений поліграфолог. Тому роль фахівця залишається ключовою, а технології можуть виконувати лише допоміжні функції.

6. Професійний профіль поліграфолога майбутнього. Сучасний фахівець повинен володіти міждисциплінарними компетенціями, включно з психологічною діагностикою, цифровою грамотністю, здатністю до виявлення штучних моделей поведінки та знанням технік інтерв'ювання. Етична стійкість, об'єктивність та глибина інтерпретації залишаються ключовими характеристиками професії, які не можуть бути замінені алгоритмами.

У професії стають все більш значущими такі компетенції: критичне мислення, етична стійкість, здатність працювати з великими масивами інформації, вміння пояснювати результати поліграфа доступною мовою.

Поліграфолог майбутнього має бути не лише технічним спеціалістом, а й консультантом, який допомагає компаніям будувати безпечне та стійке середовище.

Висновки. Поліграф зберігає свою значущість як ефективний інструмент корпоративної безпеки, що сприяє зміцненню довіри та запобіганню внутрішнім ризикам. У контексті розвитку ІІІ поліграфологія потребує адаптації, підвищення цифрової компетентності та вдосконалення методів аналізу. Людський чинник – емпатія, інтерпретаційна гнучкість та моральне судження – залишається домінуючим у процесі визначення автентичності поведінки.

Ярослав МИШКОВ

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
поліграфолог із 2025 року,
м. Харків, Україна*

СУДОВА ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА З ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Сучасні можливості використання результатів судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа у процесі доказування під час кримінальних проваджень залежить від вирішення ряду питань процесуального, організаційного та методичного характеру [12, с. 31–44]. Варто враховувати, що у процесі доказування у кримінальному провадженні жоден доказ не має на перед встановленій пріоритетності або більшої ваги, а тому результати застосування поліграфа, як і інші докази, у кожному провадженні будуть піддаватися критичному аналізу й оцінці [19, с. 97].

Практика показує, що результати проведення судової психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа оцінюються судами у кримінальному провадженні через відповідність доказів таким критеріям, як належність, достовірність та допустимість, а також врахування достатності та взаємного зв'язку в сукупності з іншими зібраними доказами (матеріалами) у кримінальному провадженні [13, с. 321–

44]. У сучасних умовах судова практика демонструє прагнення до обережного підходу, досить багато випадків, коли результати таких досліджень не визнаються доказами.

Отже, на сьогодні у практичному аспекті важливими є проблеми врахування критеріїв оцінки судом достовірності висновку цієї експертизи, а також дотримання умов та вимог, коли результати такої судової психологічної експертизи можуть бути визнаними судами у кримінальному провадженні як докази. Важливо враховувати, що приймати рішення та визнавати їх доказами у кримінальному судочинстві є виключно компетенцією суду [3, с. 327].

Судова практика свідчить про те, що результати проведення судової психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа можуть бути доказами і враховані лише у сукупності з іншими доказами, за умови добровільності процедури й відсутності порушення прав людини. Більше того, проведення судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа має здійснюватися атестованими Міністерством юстиції України судовими експертами психологами (поліграфологами) із застосуванням валідних і надійних поліграфологічних наукових методик, інших методів і видів експертного дослідження (ретроспективних, психодіагностичних) та відбувається, відповідно до вимог процесуальних кодексів, з урахуванням того, що висновок експерта є процесуальним джерелом доказів (засобом доказування) і не має наперед встановленої доказової сили. Такий висновок експерта розглядається судами лише як одне із джерел доказів та підлягає перевірці й оцінці судами, нарівні з іншими зібраними доказами та експертизами у кримінальному провадженні згідно з ст. 94, 101 КПК України [21, с. 497].

Застосування поліграфа під час проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа регулюється: 1) Законом України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ (ч.1, 2, 3 статті 10 Закону) [16]; 2) КПК України (статтями 69–70, 79, 83, 101–102, 242–245, 274, 332, 356, 358, 486, 509, 518) [8]; 3) Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених Наказом Мінюсту № 53/5 від 08.10.1998 р. [7] (із змінами, внесеними 27.07.2015 р.) [14], пункти 6.8, 6.8.1. та 6.8.2. Розділу VI «Психологічна експертиза» [15]; 4) Державним стандартом України (далі – ДСТУ) 9265:2023 Судова експертна діяльність. Правила розроблення,

викладення й оформлення методик провадження судових експертиз, затвердженим наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 16 листопада 2023 року № 32 «Про прийняття національних стандартів», яким встановлено загальні вимоги до розроблення, викладення й оформлення методик провадження судових експертиз та експертних досліджень [4]; 5) ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги», затвердженим наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 16 листопада 2023 року № 321 «Про прийняття національних стандартів» [17], яким встановлено загальні організаційні та методологічні вимоги до проведення судових експертиз із використанням поліграфа, визначено терміни та поняття, які застосовують під час проведення судових психологічних експертиз з використанням поліграфа. У пункті 6.2 розділу 6 цього ДСТУ зазначається, що поліграфічне дослідження застосовують у судовій психологічній експертизі як окремий функціонально-психодіагностичний метод дослідження особистості в комплексі з іншими методами, що традиційно застосовують в експертній психологічній практиці [72]; 6) ДСТУ 8692:2016 Поліграфи. Технічні умови, затвердженим наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 15 листопада 2016 року № 378 «Про прийняття національних стандартів», яким встановлено технічні вимоги до поліграфів, вимоги до функціональності, безпеки, маркування, пакування, транспортування та зберігання, а також методи випробувань, необхідні для підтвердження відповідності цим вимогам) [6]; 7) Методикою проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфу, що у 2025 р. включена до реєстру Міністерства юстиції України (реєстраційний код Методики – 14.1.84, вид експертизи – 14. Психологічна експертиза. 14.1. Психологічні дослідження), рішення про дежавну реєстрацію прийнято 18.02.2025 р., № з/п 558 [18].

Важливого значення у сучасних умовах розвитку вітчизняної поліграфології також набуває розроблення та впровадження професійного стандарту «Поліграфолог», який нині активно формується і є вже на стадії завершення, у якому буде встановлено офіційні вимоги до кваліфікації, компетентностей для поліграфологів, особливості їх підготовки та дотримання ними у своїй діяльності етичних норм [1; 9; 11].

Основні завдання, які вирішують судовою психологічною експертизою з використанням поліграфа, є такі : встановлення ступеня значущості для підекспертної особи певної інформації, зумовленої її викривленням, приховуванням або підтвердженням; з'ясування відповідності чи невідповідності інформації, заявленої підекспертною особою стосовно фактів, обставин і подій, які підлягають дослідженню, її особистому досвіду. Під час проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа використовують: 1) методики психологічних досліджень особистості, що є в загальному психодіагностичному вжитку; 2) спеціальні методики й методи проведення поліграфічних досліджень: а) методику виявлення прихованої інформації [9], яка охоплює: тести на знання відомого рішення; тести на знання невідомого рішення; тести перевірки версій; б) методику питань порівняння [2]. Для адаптації, з'ясування індивідуальних особливостей та адекватності реагування підекспертної особи до початку проведення основної частини психологічного дослідження під час судової психологічної експертизи з використанням поліграфа застосовують стимульні тести: тест завідомо неправдивих відповідей; тест із правдивою відповіддю «так» у разі використання методики виявлення прихованої інформації; тест на виявлення підготовки до протидії (за рішенням спеціаліста) [5].

Варто зауважити, що попри існуючі дискусії, загалом судова психологічна експертиза із застосуванням поліграфа розглядається судами як один із доказових інструментів, за умови дотримання всіх нормативних вимог до об'єктивності дослідження й компетенції експерта. Тобто самі по собі «перевірки на поліграфі», проведені приватним чином без дотримання процедури судово-експертної діяльності, не є рівнозначними судовій експертизі. Водночас, висновок судового експерта-поліграфолога, підготовлений відповідно до Закону, може мати доказове значення [20]. Суд оцінює висновок судової психологічної експертизи з поліграфом як доказ у сукупності з іншими доказами, звертаючи увагу на відповідність висновку вимогам закону, повноту та об'єктивність дослідження, а також на його достовірність та наукову обґрунтованість.

Для дотримання умови законності формування доказової бази інформація, що стала відомою завдяки використанню поліграфа, має бути отримана шляхом проведення судової психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа. Водночас, отримані докази в процесі досудового розслідування із недотриманням кримінально-процесуальних вимог стають нерідко причиною закриття численної кількості

кримінальних проваджень у зв'язку із недоведеністю вини обвинувачених. Саме тому, важливим засобом збору доказів у кримінальному провадженні є отримання доказів, яким властиві такі внутрішні властивості, як належність, достовірність та допустимість, а також достатність та взаємний зв'язок у сукупності з іншими зібраними доказами (матеріалами) у кримінальному провадженні [22, с. 106–109].

Вбачається, що за умов стрімкої технологізації кримінального процесу й водночас відсутності чіткого правового регулювання поліграфа в Україні постає потреба у виробленні науково обґрунтованої та процесуально безпечної моделі його використання, здатної поєднати ефективність доказування з дотриманням конституційних гарантій прав людини та стандартів ЄСПЛ [13, с. 319]. При цьому важливо враховувати, що у процесі доказування жоден доказ не має наперед встановленої пріоритетності або більшої ваги, у тому числі й результати застосування поліграфа, очевидно, що це важливо враховувати.

Отже, з огляду на викладене, важливим напрямом удосконалення поліграфологічної діяльності є необхідність спеціального вивчення й дослідження наявної практики проведення судових психологічних експертиз з використанням комп'ютерного поліграфа в Україні. У подальшому результати аналізу таких досліджень повинні стати методологічним підґрунтям для формування стандартизованих підходів до їх проведення, розроблення та оновлення методик, а також відіграти вагоме значення для розроблення та пропонування науково-методичних рекомендацій щодо підвищення їх рівня доказової цінності у кримінальному судочинстві.

Література :

1. Акімов О., Андрусак М., Русецький Р. Інституціоналізація професії поліграфолога: виклики інтеграції української моделі до міжнародних стандартів. *Національні інтереси України*. 2025. № 7 (12). С. 16–33 [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7\(12\) – 16–33](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7(12) – 16–33);
2. Барко В. І., Барко, В. В. Психологічні особливості застосування поліграфологічних методик запитань порівняння: теорія і практика досліджень. *Вісник Національного університету оборони України*, 2024, 79 (3), 7–16. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-79-3-7-16>
3. Войцехівський С. В., Гачкевич А. О. Передумови та виклики використання поліграфа для цілей кримінального судочинства: інформація як доказ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2025, 3 (89), 325–334.

4. Державний технічний стандарт України 9265:2023. Судова експертна діяльність. Правила розроблення, викладення й оформлення методик провадження судових експертиз : наказ ДП «Український НДНЦ з питань стандартизації, сертифікації та якості» від 16 листопада 2023 року № 32. К. : ДП «УкрНДНЦ», 2023. 23 с. URL: <https://surl.li/avhbzc>

5. Державний технічний стандарт України 9266:2023. Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги. Офіційне видання. Розроблено технічним комітетом стандартизації «Судова експертиза» (ТК 192), прийнято та надано чинності наказом ДП «УкрНДНЦ» від 16.11.2023 р. № 321 з 01.05.2024 р. <https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html>

6. Державний технічний стандарт України 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови» : Державного підприємства «Український Науково-дослідний національний центр з питань стандартизації, сертифікації та якості» від 15 листопада 2016 року No 378. К. : Мінекономрозвитку України, 2016. 12 с. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=6799

7. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/prin>

8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://surl.li/polfq1>

9. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях: монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ: Алерта, 2023. 472 с.

10. Морозова Т., Морозов О. Щодо стандарту професії «Поліграфолог». Сучасний досвід використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз: зб. матеріалів панел. дискусії : IX Харків. міжнар. юрид. форум, м. Харків, 26 верес. 2025 р. / [А. Гетьман, В. Журавель, В. Шевчук та ін.] ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. акад. прав. наук України ; Всеукр. асоц. поліграфологів. Харків : Право, 2025. С. 80–90.

11. Мотлях О. І., Кущенко Д. В. Професійна компетентність поліграфолога: метод. посібник. Київ : НАВС, 2023. 71 с.

12. Мотлях О. Правові основи застосування поліграфа в Україні – реалії сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 31–44 doi: 10.33270/01242702.31;

13. Погорецький М. А. Використання поліграфу у доказуванні у кримінальних провадженнях: практика США, країн ЄС, ЄСПЛ та України. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. № 26. 2025. С. 318–335. С. 321. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.37> С.327.

14. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 : наказ Міністерства юстиції України 27 липня 2015 року № 1350/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0915-15#Text>

15. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 03.11.1998 № 705/3145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

16. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/403812?find=1&text=%D0%A0%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80#w1_1.

17. Про прийняття національних стандартів від 16.11.2023 № 321. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0321774-23#Text>

18. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/> ;

19. Сергєєва Д. Б. Доказове значення результатів інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 91–100.

20. Судова психологічна експертиза з поліграфом – достовірність і науковий підхід. URL: <https://morozova.center/services/2>

21. Шевчук В. М., Капустіна М. В. Криміналістична поліграфологія / Криміналістика: підручник / [В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.]; за ред. В. М. Шевчука; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. С. 488–511. С. 497.

22. Шевчук В. М. Психофізіологічні дослідження із використанням поліграфа та їх доказове значення. Розвиток правової системи України в умовах сьогодення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 4–5 трав. 2018 р.). Харків, 2018. С. 106–109.

Тетяна МОРОЗОВА

*доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства
юстиції України, поліграфолог із 2003 р., атестований судовий експерт,
м. Київ, Україна*

МЕТОДИКА ВИЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ДИНАМІЧНИЙ НАУКОВО- ОБГРУНТОВАНИЙ РОЗВИТОК І ПЕРЕВІРКА ВІЙНОЮ

Методика виявлення прихованої інформації (МВПІ) з метою проведення поліграфологічних досліджень використовується в Україні

із 1998 р. Перший навчально-методичний посібник за МВПІ був опублікований у 2001 р. у редакційно-видавничому відділі МВС [1]. Посібник писали практики, які спиралися на власний досвід проведення поліграфологічних досліджень. Знаковим було те, що зміст цієї праці показував принципи використання поліграфа у діяльності органів внутрішніх справ, зокрема у напрямі розкриття та розслідування злочинів. Зараз очевидно, що це був єдино вірний шлях: у жодній із країн світу поліграф не набув широкого застосування, якщо його намагалися запровадити через кадровий напрям. Всюди, де є розвинута поліграфологія, скринінгам завжди передувала практика застосування поліграфу у боротьбі зі злочинністю.

Нам часто доводиться чути про міжнародний досвід. При чому чомусь відверто категорично на противагу нашому понад 27-річному досвіду успішної роботи. Так, ніби поліграфологія України не є частиною того світового досвіду. Так, ніби не Україна за всіма показниками зайняла лідируючі позиції щодо використання поліграфа у Європі.

Складається враження, що є якісь дві паралельні реальності. В одній, об'єктивній реальності, Україна чи не єдина країна у світі, у якій на сьогодні є 7 законів, в яких прописано використання поліграфа; чинні два ДСТУ з поліграфології – стандарт щодо поліграфа і стандарт щодо проведення судових психологічних експертиз із застосуванням поліграфа та практично на виході третій стандарт щодо професії «поліграфолог»; у реєстрі Міністерства юстиції України є методика судових психологічних експертиз із застосуванням поліграфа; вже понад 10 років виробляється власний поліграф; за досвідом, багатоплановістю та кількістю щорічно проведених поліграфологічних досліджень ми значно випереджаємо будь-яку європейську країну та впевнено входимо у п'ятірку країн світу із найбільш розвинутою поліграфологією.

В іншій, віртуальній реальності, яку нам, здебільшого, як не дивно, намагаються нав'язати наші ж меншовартісні колеги, у нас все не те, все не так і, взагалі, на їхню думку, весь світ у єдиному пориві працює за якимось загально визнаними стандартами, і лише Україна обрала собі якийсь інший шлях, ледь не шлях чучхе. Водночас словосполучення «весь світ» дуже широке і загальне, на жодному науковому, науково-практичному заході мені так і не вдалося з'ясувати у проповідників «світової поліграфології», які ж країни входять до того світового пулу?

Яка країна, коли, де і яким чином, у якій конкретно формі приєдналася до тих стандартів? Де можна ознайомитися, наприклад, із фактом прийняття цих «світових» стандартів Францією, Італією, Іспанією, Німеччиною, Китаєм, Індією тощо? І що робити із Японією, яка запровадила свої національні поліграфологічні стандарти понад 50 років тому, у час, коли про інші стандарти взагалі ніхто нічого не чув, і у якій навіть питання не виникає щодо зміни своїх стандартів на ті, які вигідні комусь зі сторони?

Практично у всіх своїх наукових працях, виступах я пояснюю, здавалось би, і так очевидне: українська поліграфологія відбулася і сьогодні завдяки своїм об'єктивним досягненням настільки міцно стоїть на ногах, що загнати її на догоду якійсь окремій групі людей у контрольоване ними русло – не вдасться. Малоімовірно є узурпація такого важливого напрямку як поліграфологія й з огляду на високий рівень розвитку громадянського суспільства в Україні.

Практичні досягнення МВПІ широко відомі, серед них, зокрема, можна виділити наймасовіше тестування кандидатів на роботу у ДБР в 2018 р., коли за 6 тижнів на одній локації 23 поліграфолога протестували майже тисячу людей; тестування у 2017 р. у рамках конкурсного відбору керівників у ДБР і у 2021 р. – у САП. Хочу всім нагадати, що минуло вже немало років, але поки ніхто із вас не чув, що хтось із тих, кого тоді відібрали комісії з урахуванням, у тому числі, висновків поліграфологів, виявився державним зрадником. МВПІ ефективна – це те, що доведено практикою. З огляду на це залишається лише здогадуватися, чим насправді керуються люди, які вступають у несамоовиту боротьбу з дієвим інструментом, що не пропускає запродавців, не дозволяє зробити українську поліграфологію передбачуваною для іншої сторони, примушує представників іншої школи працювати в умовах чесної конкуренції.

Методика не залежна від приладу, це окрема складова нашої діяльності, окремий інструмент поліграфолога. Можливо в операторів поліграфа, людей, які за змістом назви обслуговують поліграф, це відбувається інакше. Однак у поліграфологів, тобто тих спеціалістів, які не перекладають відповідальність на поліграф, а застосовують його для вирішення професійних завдань, значення робочої методики неймовірно висока і ми цінуємо, що маємо реально робочий інструмент.

На сьогодні українська модифікація МВПП має чітко прописані вимоги як до часу заміру реакції, так і до форматів тестів і алгоритмів тестових опитувальників, призначених для проведення кадрових скринінгів, службових розслідувань, розкриття та розслідування злочинів, виконання судових психологічних експертиз. Дотримання алгоритму забезпечує структурованість у роботі поліграфолога при збереженні гнучкості та обов'язковій індивідуалізації тестів, бо інакше якісно, не формально, працювати у системі людина-людина – неможливо.

МВПП належно апробована та висвітлена у підручнику, монографії, навчально-методичному посібнику, методиці та стандарті щодо проведення судових психологічних експертиз із застосуванням комп'ютерного поліграфа, у наукових доповідях, статтях і тезах [2, 3].

Сам підхід, на якому ґрунтується МВПП, виключає можливість проведення розслідування без підготовки, без ґрунтовного вивчення ситуації, яка відбулася, або з урахуванням версії лише однієї зі сторін. Таким чином у методиці від початку закладені запобіжники від підтасовок результатів досліджень, від халтурних тестувань.

Важливим є й те, що ми не залежні у темпах розвитку нашої методики від інших країн. Так, лише за останні роки буквально на ваших очах в МВПП з'явилися ефективні робочі інструменти, які вже стали рутинними для багатьох із вас:

- діагностичний тест перевірки версій Тетяни Кузьмич «Що вам абсолютно точно відомо про ... (щодо ситуації, по якій проводиться розслідування)?», який дозволяє швидко встановити, що із деталей проступку є найбільш значущим для респондента;

- діагностичний тест перевірки версій Тетяни Морозової «Якого питання ви найбільше боїтеся на поліграфі?», що використовується при кадрових скринінгах і дозволяє поліграфологу після передтестової бесіди, у якій респонденту доводять питання, винесені замовником на вирішення, з'ясувати, яка ж із оголошеної тематики є для нього найбільш значущою;

- тест наративів, яким ми з'ясовуємо реальні внутрішні ціннісні орієнтири конкретної людини, наприклад, її ставлення до анексії, окупації, війни. Цей тест став незамінним при поліграфологічних перевірках кандидатів на роботу на об'єкти критичної інфраструктури і мав би бути

обов'язковим при поліграфологічних дослідженнях працівників правоохоронної системи, спецслужб, держслужбовців, людей. Людей, яких утримують за податки, потрібно перевіряти на «ватність», це не очевидно лише для самих ватників;

- тест «Які у вас зараз є плани щодо...», яким ми з'ясовуємо не наміри, ні, ми ним з'ясовуємо наявність плану дій, адже більшість людей все таки планують важливі рішення, а не вчиняють спонтанно. І батареї із цих тестів досить добре показали себе при проведенні поліграфологічних досліджень перед виїздом у закордонне від'їздення;

- тест «правдивого «так», яким фіксується тип реакції при наданні правдивої відповіді «так» на значуще питання, який дозволяє чітко показати, що реакція відображає значущість, а не обман. Даний тест ми обов'язково використовуємо при проведенні судових психологічних експертиз із застосуванням комп'ютерного поліграфа, а також службових розслідувань;

- оптимізоване формулювання питання, яке відображає версію людини, але включає заперечення: раніше, коли ми питали «ви не...?», деяким людям було складно відповісти, вони губилися із відповіддю. Тепер ми формулюємо це питання так: «Ви не...? Згодні з цим?» – і відповідати на те саме питання людині стало значно простіше, а нам аналізувати її поліграми – легше;

Взагалі, якщо підсумувати, то найбільшого розвитку в МВПІ за останнє десятиріччя, закономірно, набули саме тести перевірки версій – найновіші із тих, що існують в офіційній поліграфології. Перспективу подальшого розвитку МВПІ я вбачаю у полегшенні структури тестових опитувальників, їхній оптимізації. Наші колеги, які були в мене на курсах підвищення кваліфікації, вже ознайомилися з новим підходом. Ті, хто закінчував початкові курси поліграфологів останнім часом іншого, окрім нового підходу, і не знають. Раджу всім, хто працює в МВПІ не ігнорувати курси підвищення кваліфікації, адже вони реально дають новий поштовх у роботі.

Нижче наведено два приклади застосування нових діагностичних тестів перевірки версій: «Якого питання із тих, що ми з вами проговорювали перед початком тестування, ви найбільше боїтеся на поліграфі?» та поліграми до них :

Приклад 1. На представленому нижче скрині діагностичний тест для періодичної кадрової перевірки працівників закупівельного підрозділу, що був застосований до закупниці 1:

Тест 1 Тест 2 Тест 3 Тест 4 Тест 5 Тест 6 Тест 7 Тест 8																
✓	1	X	O	N1	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10	R11	XX
1	Тип	Відповідь	Питання													
1	X	-														
2	O	- HI	T2. Якого питання ви найбільше боїтеся на поліграфі? Про свій стан здоров'я?													
3	N1	- HI	Про свої найближчі плани по місцю роботи													
4	R1	- HI	Про те, чи вживаєте ви наркотики (ліки)													
5	R2	- HI	Про те, чи здійснювали ви з роботи в АПХ крадіжки													
6	R3	- HI	Про те, чи відносилися ви до роботи в АПХ халатно													
7	R4	- HI	Про те, чи мали ви за час роботи в АПХ заробітки, про які не знало керівництво													
8	R5	- HI	Про те, чи було таке, що через ваше халатне ставлення до роботи АПХ мала збитки													
9	R6	- HI	Про те, чи підписував документи, не вникаючи у їхню суть, без здійснення належного контролю													
10	R7	- HI	Про те, чи маєте ви залежність від алкоголю													
11	R8	- HI	Про те, чи отримували ви завдяки роботі в АПХ «ліві» гроші													
12	R9	- HI	Про те, чи маєте ви залежність від азартних ігор, онлайн-казино, ставок													
13	R10	- HI	Про те, чи мали конфлікти з керівництвом													
14	R11	- TAK	Ви не боїтеся жодного із перелічених питань - готові відповідати правдиво на всі													
15	XX	-														

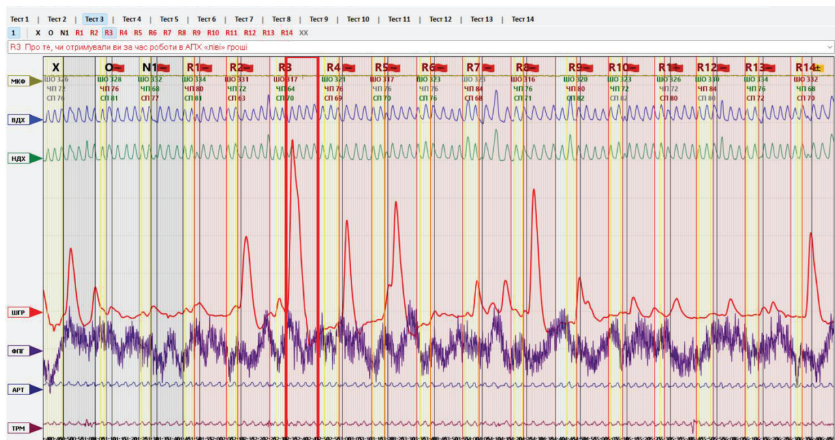
Поліграма до прикладу 1. Відповідно до отриманого результату закупниці 1 із високим ступенем ймовірності не має досвіду отримання неправомірної вигоди:

Приклад 2. На представленому нижче скрині діагностичний тест для періодичної кадрової перевірки працівників закупівельного підрозділу, що був застосований до закупниці 2:

Тест 1	Тест 2	Тест 3	Тест 4	Тест 5	Тест 6	Тест 7	Тест 8	Тест 9
✓ 1	X O N1 R1 R2 R3 R4 R5 R6 R7 R8 R9 R10 R11 R12 R13 R14 XX							
Тип	Відповідь							
1	X	-						
2	O	- HI	ТЗ. Якого питання ви найбільше боїтеся на поліграфі? Про стан здоров'я?					
3	N1	- HI	Про свої найближчі плани по місцю роботи					
4	R1	- HI	Про те, чи вживаєте ви наркотики (ліки)					
5	R2	- HI	Про те, чи любіювали ви інтереси якогось контрагента					
6	R3	-	Про те, чи отримували ви за час роботи в АПХ «ліві» гроші					
7	R4	- HI	Про те, чи виконували ви, працюючи в АПХ, роботу для інших компаній					
8	R5	- HI	Про те, чи отримували ви за час роботи в АПХ неправомірну вигоду					
9	R6	- HI	Про те, чи вносили ви неправдиві відомості у внутрішню звітність					
10	R7	- HI	Про те, чи витрачали ви робочий час АПХ на роботу в іншій компанії					
11	R8	- HI	Про те, чи мали ви за час роботи в АПХ «відкати»					
12	R9	- HI	Про те, чи розголошували ви конфіденційну інформацію АПХ					
13	R10	- HI	Про те, чи вербували вас колись співробітники п/о органів, СС рф					
14	R11	- HI	Про те, чи зловживаєте ви алкоголем					
15	R12	- HI	Про те, чи є ви агентом співробітників п/о органів, СС рф					
16	R13	- HI	Про те, чи маєте ви залежність від азартних ігор, онлайн-казино, ставок					
17	R14	- Н / З	Ви не боїтеся жодного із перелічених питань					
18	XX	-						

Поліграма до прикладу 2. Відповідно до отриманого результату закупниця 2 із високим ступенем ймовірності має досвід отримання неправомірної вигоди:

Означені тести є тестами діагностичного блоку, вони не замінюють повноцінного поліграфологічного дослідження, однак є дієвим діагностичним інструментом на початку роботи із респондентом.

Таким чином, методика виявлення прихованої інформації:

1) понад 27 років розвивається безпосередньо в Україні, завдяки чому не залежить від темпів становлення та спрямування, які визначаються в інших країнах;

2) дозволяє вирішувати низку завдань, недоступних для інших офіційних методик. Це стосується у тому числі встановлення наративів (внутрішніх переконань), що є провідними для людини. Означена можливість є особливо цінною в умовах війни, адже дозволяє виявляти схильність до державної зради на базі ідеологічного підґрунтя.

Література:

1. Делікатний С. К., Половнікова Ж. Ю. Використання поліграфа в діяльності ОВС: навч.-метод. посіб. Київ: РВВ МВС України, 2001. 109 с.

2. Морозова Т. Р. Поліграфологія: підручник: за ред. О. М. Морозова. Харків: «Естет Принт», 2019. 478 с.

3. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях: монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ: Алерта, 2023. 472 с.

Анна ОВЧАР

*Поліграфолог з 2024 року,
м. Київ, Україна*

АНАЛІЗ ПОШИРЕНИХ ПОРУШЕНЬ ЕТИКИ ПОЛІГРАФОЛОГІВ

Етичні стандарти в роботі поліграфолога є фундаментальною умовою достовірності результатів дослідження. Значна частина порушень етики виникає не лише через недосконале володіння методикою та рівень кваліфікації, а й через особистісні риси, емоційний стан, мотиваційні чинники спеціаліста. Об'єктивність починається не з аналізу поліграм – а з особистісної зрілості фахівця.

Поліграфолог – є ключовим фактором, який формує атмосферу передтестової бесіди, психологічний стан респондента та загальну якість процедури. Ціннісні орієнтації, мотиваційні чинники, емоційний стан, внутрішня напруга, упередження або надмірна м'якість спеціаліста можуть суттєво впливати на перебіг та результати дослідження. Як зазначає О. М. Морозов, емоції є суб'єктивним ставленням до об'єктивної реальності, що формує характер реагування людини на події та визначає її світосприйняття. Фізичний стан визначає самопочуття, самопочуття формує настрій, а від настрою залежить повсякденне буденне ставлення до навколишнього середовища в цілому і кожного факту окремо [1, с. 128]. У контексті поліграфологічної практики – це означає, що внутрішній емоційний стан поліграфолога може впливати на перебіг дослідження, як через підвищення тривожності респондента, так і через упередженість у трактуванні наданої інформації.

Серед найпоширеніших порушень етики поліграфолога виокремлюються:

- 1) маніпулятивний тиск – намагання впливати на респондента через залякування, категоричність або презумпцію провини;
- 2) надмірна м'якість – уникнення гострих питань, надмірне прагнення сподобатись респонденту;
- 3) порушення конфіденційності – обговорення результатів або обставин тесту з третіми особами;
- 4) категоричні та непрофесійні висновки – використання моральних або оціночних суджень замість фіксації значущих реакцій;
- 5) відсутність професійного розвитку – використання застарілих підходів, шаблонних формулювань та запозичених висновків.

Поширеними є такі полярні за змістом порушення етики, як маніпулятивний тиск або надмірна м'якість поліграфолога стосовно респондента: використання залякування, демонстрація зверхності, нав'язування презумпції провини або ж навпаки – бажання «подружитися», сподобатись респонденту, довірливе та співчутливе сприйняття емоційних розповідей без додаткових перевірок щодо достовірності. Такі прояви поведінки суперечать методології дослідження, далекі від об'єктивності та можуть формувати у респондента стан страху чи легковажності. Надмірна м'якість поліграфолога зменшує рівень сприйняття серйозності процесу поліграфологічного дослідження у респондента, що може призводити до зниження самоконтролю.

Порушення конфіденційності, використання некоректних формулювань у висновках, використання оціночних стереотипів (таких як «бреше», «небезпечний», «ухилянт», «не з повна розуму»), застосування неіснуючих чи вигаданих методик, також є серйозною етичною проблемою. Важливо зазначити, що професійна незрілість, викривлення результатів дослідження, відсутність саморозвитку та небажання підвищувати кваліфікацію часто є прихованими причинами таких порушень. У цьому аспекті доречно звернутися до рекомендацій Т. Р. Морозова, яка наголошує щодо важливості звернення поліграфологів по допомогу до колег у складних ситуаціях (своєрідна супервізія), аналізу власних помилок та недопущенні поспішних висновків у разі недостатньої поінформованості [2, с. 448]. Автор зазначає, що швидкі безапеляційні оцінки, зроблені в умовах браку інформації, свідчать про особистісну та професійну незрілість фахівця. Також, у разі сумнівів щодо висновку колеги, доцільним є проведення самостійного поліграфологічного дослідження цього респондента. Проте, слід пам'ятати про правила збереження конфіденційності, адже недотримання цих вимог може призвести до юридичних ризиків та втрати довіри, як до спеціаліста, так і до професії в цілому.

Поліграфолог зобов'язаний постійно підтримувати свої професійні знання та вміння, проходити курси підвищення кваліфікації, відвідувати конференції та з'їзди. Спеціаліст який не навчається, не вдосконалюється, не актуалізує знання, але все одно бере гроші та видає офіційні висновки – не має морального права працювати з людьми, життя яких залежить від його рішень.

Показовим є практичний кейс, коли упередженість поліграфолога, продиктована особистими емоціями та переживаннями, призвела до неправомірного накладання ярлика на респондента. Подібні випадки свідчать про те, що змішування особистого та професійного руйнує не лише саму процедуру поліграфологічного дослідження, негативно впливає на репутацію спеціаліста, а й паплюжить етичні засади професії. Поліграфолог має бути об'єктивним, аналізувати, а не засуджувати або виправдовувати.

У підсумку варто наголосити, що в умовах війни та зростання значення поліграфа у сфері національної безпеки – поліграфолог зобов'язаний демонструвати зрілість, нейтральність і здатність до саморефлексії. Постійне навчання, супервізія, обговорення кейсів, контроль емоційного

стану та дотримання методики є ключовими чинниками забезпечення об'єктивності. Як влучно зазначає Т. Р. Морозова, потрібно просто професійно виконувати свою роботу – детально вивчати обставини події, готувати якісний опитувальник, професійно проводити дослідження і робити висновки виключно на підставі результатів аналізу поліграм [2 с. 443]. Професійний поліграфолог має бути врівноваженим, нейтральним, емоційно стійким та відповідальним. Він зобов'язаний уникати радикальних підходів у роботі, дотримуючись балансу між гуманністю та вимогливістю. Етичність, об'єктивність і професійна зрілість – фундамент довіри до поліграфології.

Література:

1. Морозов О. М. Патопсихологічний аналіз особистості в правоохоронній практиці: монографія. Київ: Алерта, 2023. С. 128–130.
2. Морозова Т. Р. Поліграфологія: підручник. Харків: Естет Принт, 2019. С. 443–448.

Антоніна САБЕЛЬНИКОВА

*Керівниця представництва Всеукраїнської асоціації поліграфологів у Закарпатській області, поліграфолог із 2023 року
м. Ужгород, Україна*

ФАКТОРИ, ЩО ЗДАТНІ ВПЛИнути НА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА

Добрий день шановні колеги! Хотіла би сьогодні звернути Вашу увагу на окремі проблеми теми щодо певних факторів, які здатні вплинути на результати дослідження із використанням поліграфа (1), серед яких:

- обмороження пацьців рук,
- відсутність середнього пальця правої руки,
- вживання антигістамінних препаратів,
- проходження променевої терапії,
- вживання антидепресантів,
- прикушування щоки з метою протидії.

ОБМОРОЖЕННЯ ПАЛЬЦІВ РУК

В кінці січня цього року у мене був респондент, який отримав обмороження пальців рук, коли намагався виїхати з окупованої території м. Олешки Херсонської області в Україну. Їхати йому довелося через територію росії, в напрямку Латвії, Литви та Польщі. У до-розі знаходився близько 7 днів, їхав на власному авто. Під час руху по тери-торії рф на трасі відбулося погіршення погодних умов, авто потрапило у хурто-вину та довелося викопувати його при сильному морозі, саме тоді респондент і отримав часткове обмороження пальців

рук, а згодом і некроз певних тканин пальців.

Зниження чутливості шкіри. В залежності від стадії обмороження, шкіра на уражених пальцях може втратити частину чутливості, що зни-жує активність потових залоз через звуження судин та пошкодження тканин. Це призводить до менш вираженої ШГР, оскільки потові залози можуть реагувати слабше або взагалі не реагувати на емоційний стимул.

Пошкодження нервових закінчень. Також обмороження пальців рук може спричинити серйозні ушкодження нервових закінчень. Нерво-ві волокна, які відповідають за чутливість і передачу імпульсів, страж-дають через екстремально низьку температуру, що викликає порушення їхньої структури та функцій, що змінює здатність шкіри відповідати на стимули.

Порушення кровообігу. Після обмороження кровообіг у пальцях може бути ослаблений, оскільки відбувається ушкодження судин і тка-нин, що змінює нормальну циркуляцію крові, а це, у свою чергу, впли-ває на такі показники, як фотоплетизмограма та шкірно-гальванічна реакція.

Нерівномірність сигналів. Через наслідки обмороження, а саме: пошкодження судин, нервових закінчень, потових залоз, зниження чут-ливості та кровопостачання, ФПГ та ШГР може мати нестабільні та нерівномірні сигнали, що ускладнює оцінку отриманих реакцій.

Як же обмороження впливає безпосередньо на кровообіг?

Спазм судин. При обмороженні відбувається звуження периферичних судин, щоб зменшити втрату тепла. Це зменшує кровотік у пальцях. У важких випадках спазм може бути настільки сильним, що кровообіг у пальцях фактично припиняється.

Ушкодження ендотелію судин. Холод ушкоджує внутрішній шар судин (ендотелій), що викликає запальні процеси та зниження еластичності судин. Це порушує їх здатність розширюватися і звужуватися, роблячи кровотік нестабільним.

Тромбоз дрібних судин. У разі обмороження III–IV ступеня можливе утворення тромбів у капілярах, що повністю блокує кровопостачання в ураженій зоні.

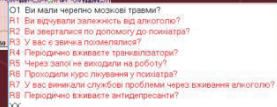
Порушення капілярного кровообігу. Капіляри, які відповідають за постачання кисню і поживних речовин до тканин, можуть бути пошкоджені або заблоковані. Це викликає кисневе голодування тканин (ішемію).

Скупчення рідини (набряк). Ушкодження судинної стінки призводить до витоку плазми в міжклітинний простір, що викликає набряк пальців і ще більше погіршує мікроциркуляцію.

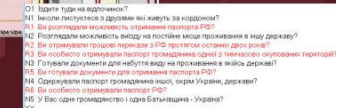
Некротичні зміни. Також при тяжких обмороженнях (III–IV ступеня) тканини можуть повністю втратити кровопостачання, що призводить до їх відмирання (некрозу). У таких випадках пульсова хвиля у ФПГ зникне повністю.

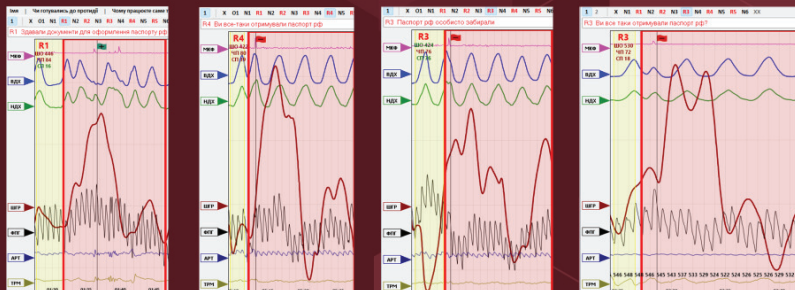

Обмороження пальців рук

Обмороження пальців рук

Тут бачимо у респондента були виявленні стійкі реакції на групу питань щодо отримання ним паспорту росії. Респондент пояснював, що він без проблем виїхав з окупованої території по українському паспорту, що він перед виїздом у паспортному столі отримав тільки талон, що він перебуває в черзі на отримання паспорту та має з'явитися в кінці місяця. Зазначив, що у нього перевірили авто, техпаспорт на автомобіль, а паспорт не вимагали, достатньо було талону про перебування в черзі. Але ця історія зовсім не відповідала дійсності, оскільки на той момент перетин кордону громадянами України не відбувався з такою легкістю. Та і сам респондент після великої кількості додаткових питань щодо отримання російського паспорту повідомив, що якщо люди і отримували паспорти рф, то це було елементарним виживанням.

Отже обмороження пальців рук може значно змінити фізіологічні показники, особливо ШГР і ФПГ, ускладнюючи точне визначення реакцій. Поліграфолог має враховувати ці фактори і, за необхідності, адаптувати підхід, щоб мінімізувати вплив на результативність тестування.

Збір інформації перед тестом:

Перед тестуванням слід ретельно оглянути пальці респондента та запитати про ступінь діагностованого ушкодження, можливу втрату чутливості, наявність набряку, рубців, зміни кольору шкіри або інших ознак порушення кровообігу.

Альтернативні точки для давачів:

Якщо обмороження серйозне і впливає на реакцію шкіри, поліграфолог може розглянути можливість розташування давачів на інших пальцях, де кровообіг буде більш стабільний.

Корекція інтерпретації:

Поліграфолог має бути обережним у трактуванні результатів, зважаючи на можливі атипові реакції або нестабільність показників.

Відсутність середнього пальця правої руки

На початку цього року тестувала працівників деревообробного підприємства. Враховуючи специфіку роботи, було досить багато працівників у яких були відсутні пальці на руках.

Фотоплетизмограма (ФПГ) на безіменному пальці.

Середній палець зазвичай обирається для ФПГ через стабільний кровообіг і великий обсяг периферичних судин. Розміщення давача фотоплетизмограми (ФПГ) на безіменному пальці замість середнього, у випадку його ампутації, є допустимим, але слід врахувати певні фізіологічні особливості при інтерпретації результатів. Порівняно з середнім пальцем, у безіменного пальця менший об'єм периферичних судин, а тому ФПГ може бути трохи менш стабільною або мати нижчу амплітуду, оскільки середній палець зазвичай вважається більш придатним для таких вимірювань через центральне розташування на кисті.

Шкірно-гальванічна реакція (ШГР) на мізинці.

ШГР на мізинці може мати дещо інший рівень провідності, ніж вказівний та безіменний пальці, через особливості шкіри і трохи нижчу кількість потових залоз. Це може призвести до менш виражених ШГР-сигналів. Також мізинець більш схильний до впливу температури, оскільки має менше ана-

томічних зв'язків з основними артеріями. Це може призвести до змін у кровообігу залежно від температури середовища, що іноді впливає на стабільність показників. Порівняння з іншими пальцями зчитування з мізинця може відрізнятись від традиційних точок, тож поліграфологу потрібно враховувати, що базові значення можуть дещо змінюватися.

Слайд 11 Відсутність середнього пальця правої руки

Слайд 12 Відсутність середнього пальця правої руки

Слайд 13 Відсутність середнього пальця правої руки

Ампутація середнього пальця може вплинути на чутливість і кровообіг у руці через втрату нервових закінчень і судинної мережі. Це може викликати зниження точності реєстрації ФПГ і ШГР під час дослідження. Поліграфолог повинен провести попередню перевірку якості сигналу ФПГ та ШГР щоб переконатися, що амплітуда і стабільність хвиль будуть достатні для аналізу.

Хоча зміщення ШГР на мізинець і ФПГ на безіменний палець може вплинути на чіткість сигналів, але ці зміни не повинні критично заважати тестуванню, якщо поліграфолог зважатиме на можливі відмінності в реактивності пальців. Це вимагає додаткового калібрування і врахування особливостей під час інтерпретації результатів.

Вплив загострення алергії на фізіологічні показники

В період активного цвітіння у мене був респондент, який мав загострення алергії та вживав антигістамінні препарати. Респондент мав легку нежить та закладеність носу, першіння в горлі, періодичне сухе покашлювання, але не дивлячись на це, повідомляв, що відчуває себе добре. Після проведення стимульного тесту та тесту на протидію було прийнято рішення про припинення тестування, оскільки стан респондента не підпадав під тестування.

Шкірно-гальванічна реакція (ШГР):

Під час загострення алергії організм перебуває в стані підвищеної активації, що може збільшувати потовиділення через стрес для організму, викликаний свербіжем, запаленням або дискомфортом. Це може спричинити підвищені або нестабільні реакції в ШГР, які важко інтерпретувати, оскільки вони можуть бути викликані фізичним дискомфортом, а не відповідями на запитання.

Фотоплетизмограма (ФПГ):

Загострення алергії може підвищувати частоту серцевих скорочень через загальне навантаження на організм. Показники ФПГ можуть бути нестабільними або з вищою амплітудою, що може ускладнити інтерпретацію справжніх реакцій на запитання.

Дихання:

Алергія часто викликає закладеність носа, кашель або утруднене дихання, що призводить до нерегулярного дихального ритму. Зміни у диханні можуть впливати на дихальні показники, що може бути сприйнято як реакція на стрес або емоційне збудження.

Вплив антигістамінних препаратів на організм

Заспокійливий ефект. Багато антигістамінних препаратів, особливо першого покоління, мають заспокійливу дію, що може знижувати емоційні реакції респондента. Це може призвести до приглушених реакцій, зокрема в ШГР і ФПГ, роблячи їх менш вираженими.

Знижена активність нервової системи. Антигістаміни можуть зменшувати загальну реактивність симпатичної нервової системи. Це впливає на ШГР, знижуючи інтенсивність реакцій навіть під час стресових ситуацій. У результаті справжні реакції можуть бути невидимими або взагалі відсутніми.

Сухість слизових оболонок. Деякі антигістаміни викликають сухість у роті та на слизових оболонках, що може бути дискомфортом і відволікати респондента під час тестування. Такий дискомфорт може впливати на концентрацію, викликати відчуття напруження і змінювати дихальний ритм.

Антигістаміни, які найбільше впливають на організм

Антигістаміни першого покоління.

Ці препарати, наприклад, димедрол (дифенгідрамін), супрастин (хлоропірамін), тавегіл (клемастин), мають виражений заспокійливий і седативний ефект. Вони активно впливають на центральну нервову систему, проникаючи в мозок, що значно знижує реактивність організму. У людей, які приймають ці препарати, реакції на поліграфі можуть бути помітно приглушеними.

Антигістаміни другого покоління.

Ці препарати, такі як лоратадин (klarитин) і цетиризин, менше проникають у мозок і мають слабший седативний ефект. Однак у деяких людей вони все ж можуть викликати легке пригнічення нервової системи, що може впливати на ШГР і ФПГ, хоч і не так сильно, як антигістаміни першого покоління.

Антигістаміни третього покоління.

Препарати третього покоління, наприклад, фексофенадин (аллегра, тигофаст), дезлоратадин (едем) практично не мають седативного ефекту і зазвичай не впливають на нервову систему, а отже на реакції під час тестування на поліграфі. Із всіх антигістамінних препаратів вони найменше можуть вплинути на фізіологічні показники.

Вплив променевої терапії на фізіологічні показники

Не так давно мала респондентку, у якої було виявлено злоякісне утворення органів малого тазу з подальшим видаленням жіночих репродуктивних органів та проходженням променевої терапії. В даному випадку проходження поліграфу було обов'язковою умовою нових власників підприємства, а проходження поліграфу для респондентки було максимально відтерміноване.

Шкірно-гальванічна реакція (ШГР).

Променева терапія може впливати на потовиділення, яке є ключовим для шкірно-гальванічної реакції (ШГР). В залежності від стадії лікування ШГР може мати непередбачуваний характер. На початкових етапах лікування можливе посилення кровообігу та активності потових залоз через запальну реакцію тканин і активацію симпатичної нервової системи. На пізніх стадіях може розвиватися сухість шкіри через пошкодження потових залоз, зниження кровообігу, фіброз судин та пошкодження капілярної мережі. Тому можливе, як зменшення амплітуди ШГР, так і її підвищення ШГР

Фотоплетизмограма (ФПГ).

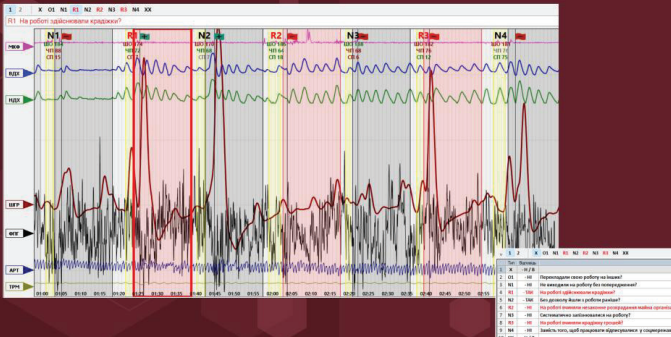
Променева терапія впливає на фотоплетизмограму (ФПГ) через зміни у судинній системі, кровообігу та загальний фізіологічний стан респондента. Вплив залежить від дози, зони опромінення та індивідуальної реакції організму. Радіація може викликати запальну реакцію в судинній стінці, що призводить до зниження еластичності судин і утруднення кровотоку. Хоча променева терапія часто викликає звуження судин, але організм може намагатися збільшити кровопостачання судини, які постраждали від запалення, створити певний компенсаторний механізм для покращення кровотоку, що може проявлятися підвищенням амплітуди ФПГ. Також запалення судин призводить до того, що кровотік у судинах стає пульсуючим і нерівномірним, що відображається на ФПГ у вигляді «рваного» сигналу. Паралельно з цим, різка зміна звуження і розширення судин може викликати «стрибки» в амплітуді хвиль.

Важливо знати про поточний стан здоров'я респондента, його психоемоційний стан, можливі гормональні зміни, наявність фізичної слабкості, втоми, сухості шкіри, які могли бути викликані терапією. Також слід врахувати можливе вживання медикаментів чи післяопераційний біль.

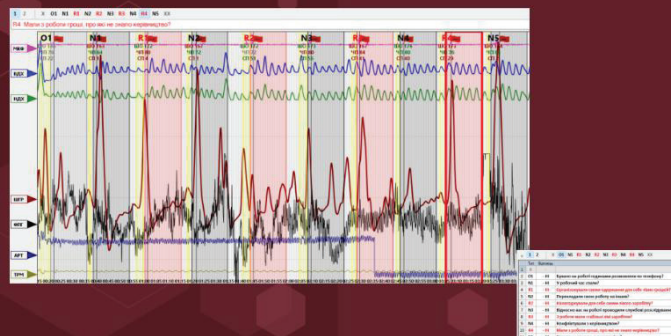
Слайд 22 Тестування респондентки, яка проходить променевою терапію

Слайд 23 Тестування респондентки, яка проходить променевою терапію

Слайд 24 Тестування респондентки, яка проходить променевою терапію

У випадках активного лікування, особливо при сильних побічних ефектах променевої терапії, може бути рекомендовано відкласти тестування до стабілізації фізіологічного стану респондента.

Якщо тестування неминуче, поліграфолог повинен врахувати фізіологічні зміни і зробити застереження у звіті, що показники можуть бути зниженої точності через вплив лікування.

Вплив антидепресантів на фізіологічні показники

Після початку війни кількість людей, які вживають антидепресанти значно зросла, оскільки всі ми знаходимося в стані постійного стресу і тому наразі випадки вживання респондентами антидепресантів не є поодинокими.

Шкірно-гальванічна реакція (ШГР):

Антидепресанти впливають на нейромедіатори мозку, які контролюють емоційний стан, тривожність і реакцію на стрес, що в свою чергу, може знижувати активність симпатичної нервової системи, яка відповідає за потовиділення. Це може змінити базовий рівень емоційної реактивності респондента та зменшити виразність ШГР, що ускладнює реєстрацію реакцій на стимули.

Фотоплетизмограма (ФПГ):

Антидепресанти можуть вплинути на показники ФПГ через їхню дію на серцево-судинну систему, нервову систему та регуляцію кровообігу. Деякі антидепресанти можуть зменшувати реактивність серцево-судинної системи, стабілізувати та знизити серцевий ритм і цим зменшувати коливання амплітуди ФПГ, навіть у стресових ситуаціях. Це робить зміни в пульсовій хвилі менш виразними. Деякі препарати, які регулюють норадреналін, навпаки, можуть збільшувати частоту серцевих скорочень збільшуючи амплітуду ФПГ.

Дихання:

Прийом антидепресантів може впливати на дихання через їхній вплив на центральну нервову систему, а також на регуляцію дихального центру у мозку. Залежно від класу антидепресантів, ефекти на дихальну функцію можуть бути різними, варіюючись від пригнічення до стимуляції або зміни дихального ритму. Заспокійливий ефект антидепресантів може робити дихання рівномірнішим і менш чутливим до стресу, що знижує змінність дихальних реакцій.

Антидепресанти класифікуються на основі їхнього механізму дії та впливу на нервову систему. Основна мета цих препаратів – відновлення балансу нейромедіаторів (серотоніну, норадреналіну, дофаміну)

у мозку для покращення настрою, зменшення тривоги та нормалізації психічного стану.

Існують:

Селективні інгібітори зворотного захоплення серотоніну. Блокують зворотне захоплення серотоніну, збільшуючи його рівень у синапсах (забезпечує передачу сигналу між двома нервовими клітинами). Є найбільш популярними та добре переносимими з мінімальними побічними ефектами порівняно з іншими класами. Сюди відносяться антидепресанти другого покоління: Флуоксетин, Сертралін, Есциталопрам, Пароксетин.

Селективні інгібітори зворотного захоплення серотоніну та норадреналіну. Блокують зворотне захоплення серотоніну та норадреналіну, підвищуючи їх рівень. Ефективні при лікуванні великого депресивного розладу, тривожних розладах та хронічному болю. Сюди відносяться Венлафаксин, Дулоксетин, Десвенлафаксин.

Трициклічні антидепресанти. Це антидепресанти першого покоління, які мають досить багато побічних ефектів та, у зрівнянні з сучасними препаратами, є більш токсичними. Ефективні при великих депресивних розладах, лікуванні резистентної депресії та хронічного болю. Сюди відносять: Амітриптилін, Іміпрамін, Доксепін.

Інгібітори моноаміноксидази. Це старіші антидепресанти, які працюють шляхом блокування ферменту моноаміноксидази, що розщеплює серотонін, дофамін і норадреналін. Ефективні при атиповій депресії та резистентних формах депресії. Сюди відносять: Фенелзин, Траніліципромін, Ізокарбоксазид..

Атипові антидепресанти. Ця група включає препарати, які не належать до класичних категорій, але мають протидепресивний ефект. Сюди відносяться: Бупропіон (стимулює вивільнення дофаміну), Міансерин (діє на серотонін і гістамінові рецептори), Тразодон (має седативний ефект).

Думаю багато хто звертав увагу, що дуже часто у людей, які вживають антидепресанти спостерігаються збільшені зіниці ока. **Це збільшення зіниць (медрія) під час вживання антидепресантів** викликане їхнім впливом на симпатичну нервову систему (яка активує розширення зіниць) та парасимпатичну нервову систему (яка є активатором звуження зіниць).

Баланс між цими двома системами визначає розмір зіниці. Певні антидепресанти можуть змінювати цей баланс, посилюючи активність симпатичної нервової системи або пригнічувати парасимпатичну.

Це є певним побічним ефектом, пов'язаним із підвищенням рівня серотоніну, норадреналіну та дофаміну та пригніченням парасимпатич-

ного тону, який послаблює здатність звужувати зіницю, що призводить до її розширення. Але є антидепресанти, які не викликають збільшення зіниць, наприклад міртазапін, тразодон.

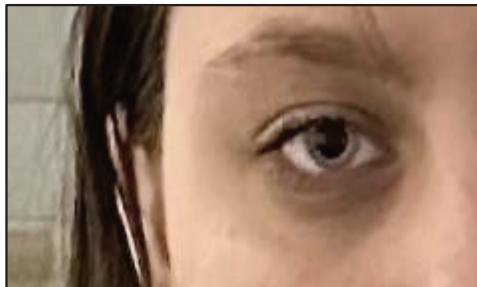

Фото № 1. Респондентка вживає – Флуоксетин та Прегабалін.

Фото № 2. Респондентка вживає – Дулоксетин 90 мг.

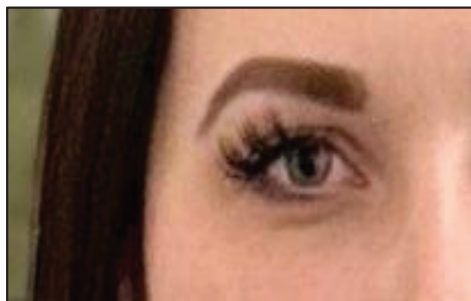
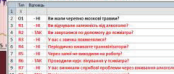

Фото № 3. Респондентка вживає – Флуоксетин, Тераліджен, Прегабалін.

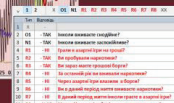
Вживання антидепресантів.

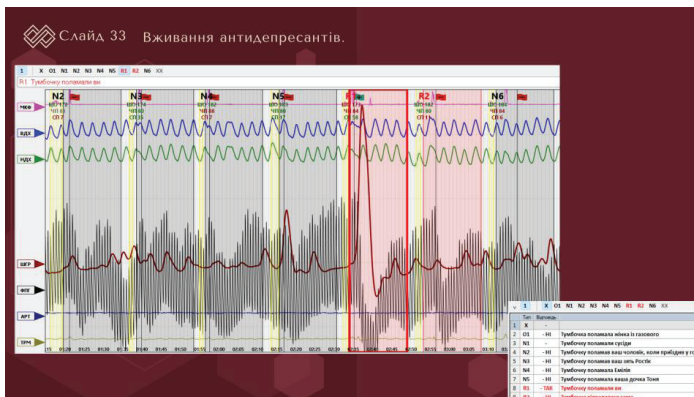

Вживання антидепресантів.

Вживання антидепресантів.

На останньому слайді поліграма респондентки, яка вживає антидепресант Венлафаксин, Міртазапін, ще вживає Прегабалін та Мелатонін. Ця респондентка – моя мама, яка добровільно виявила бажання пройти дослідження. Поліграфологу було цікаво дізнатися, хто насправді поламав на кухні тумбочки, оскільки респондентка до останнього стверджувала, що тумбочка відвалилася сама, але в процесі тестування вирішила зробити щиросердечне зізнання, що це зробила вона, що і бачимо на поліграмі.

Рекомендації:

Перед тестуванням особи, яка вживає антидепресанти поліграфолог має дізнатися, які саме антидепресанти приймає респондент, у якій дозі та як довго. Важливо з'ясувати, чи це препарати з сильною седативною дією (наприклад, трициклічні антидепресанти – Амітриптилін, Іміпрамін, Нортриптилін), або зі слабшим ефектами (наприклад, селективні інгібітори зворотного захоплення серотоніну – Флуоксетин, Сертралін, Есциталопрам, Пароксетин, Циталопрам). Важливо з'ясувати, чи відчуває респондент залишкову сонливість, втому або будь-які побічні ефекти від ліків, які можуть вплинути на результати.

Слід звертати увагу на поведінку респондента до тестування та під час тестування (тремтіння рук, зміни міміки, відсутність емоцій, постійні рухи тілом, яка чіткість та швидкість відповідей, чи є тривалі паузи, різка зміна активності, роздратованість, байдужість), оскільки це може надати додаткову інформацію про його емоційний стан та можливий вплив антидепресантів.

У випадках, коли антидепресанти мають значний вплив на нервову систему (наприклад, при прийомі вищесказаних трициклічних антидепресантів або високих доз), поліграфолог може рекомендувати відкласти тестування, поки дія препарату не стане менш вираженою. Врахуйте, що на початку прийому антидепресантів часто виникають побічні реакції, оскільки організм адаптується до препарату. Респондент може відчувати посилення тривоги, головний біль, нудоту, запаморочення)

Слід прийняти до уваги і той факт, що коли Ви повідомляєте респонденту про необхідність відміни антидепресантів на декілька днів у зв'язку з необхідністю проходження поліграфа, то врахуйте, що багато антидепресантів мають досить тяжкий синдром відміни через різке зниження рівнів серотоніну та норадреналіну, що може викликати головний біль, запаморочення, дезорієнтацію, тривожність, збудження, тремтіння, нудоту, відчуття «електричних ударів».

Є препарати з сильнішим синдромом відміни, наприклад, венлафаксин,

Препарати з коротким періодом напіввиведення (наприклад, венлафаксин, пароксетин) викликають сильніший синдром відміни. Препарати з довгим періодом напіввиведення (наприклад, флуоксетин) мають слабкіший синдром відміни. Чим довше приймається препарат, тим сильніші прояви синдрому відміни. Високі дози підвищують тяжкість синдрому. Різде припинення прийому значно підвищує ризик виражених симптомів відміни.

Також бувають випадки коли респонденти, начитавшись інтернету, вдають що вживають антидепресанти, розповідають що мають панічні атаки і тому подібне. В таких випадках варто володіти певною інформацією щоб викрити таку брехню.

Прийом на ніч

Амітриптилін

Доксепін

Міртазапін

Тразодон

Пароксетин

Прийом зранку

Флуоксетин

Сертралін

Бупропіон

Венлафаксин (високі дози)

Дулоксетин

ПРИКУШУВАННЯ ЩОКИ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ

Мала цікавий випадок, коли під час тестування респондент, прикушував собі щоку з метою протидії.

Шкірно-гальванічна реакція (ШГР):

Кусання щоки викликає легкий біль, що активізує симпатичну нервову систему. Це може призвести до підвищення амплітуди ШГР, оскільки навіть слабкий біль здатен збільшити активність потових залоз.

Фотоплетизмограма (ФПГ):

Біль може викликати зниження амплітуди ФПГ та підвищення частоти серцевих скорочень. Можуть з'являтися одиничні піки (сплески активності), які збігаються з моментами сильного прикушування, через раптову зміну симпатичної активності. Це створює додаткові коливання в показниках, які можуть ускладнити інтерпретацію.

Дихання:

Люди, які викликають у себе біль, часто несвідомо затримують або змінюють дихання. Дихальні показники можуть стати нерівномірними або показувати нетипові ритми, які поліграф реєструє як реакції на стрес, хоча вони насправді пов'язані з больовим стимулом.

НА ЩО СЛІД ЗВЕРНУТИ УВАГУ

Нестандартні або повторювані фізіологічні реакції:

Слід звернути увагу на нетипові або повторювані реакції, які не корелюють із запитаннями або повторюються перед певними запитаннями або реакції проявляються впродовж усіх типів питань, навіть під час мовчання. Це може свідчити про зовнішній вплив, наприклад, больовий стимул.

Візуальні ознаки:

Поліграфолог може помітити незначні скорочення м'язів щоки чи щелепи, мікрорухи обличчя, чи певна асиметрія, коли одна щока може виглядати трохи напруженішою або змінювати форму через м'язове скорочення. Також можливі невеликі посмикування губ та ледь помітне зміщення щелепи в бік та постійна фіксація зубів.

Створення «артефактів»:

Викликання болю під час тесту спричиняє артефакти – некоректні фізіологічні реакції, які не відображають істинних емоційних реакцій на запитання. Це ускладнює розрізнення реакцій на правдиві і неправдиві відповіді, оскільки сигнали від больових відчуттів маскують справжні відповіді та нервова система більше реагує на фізичний, а не психологічний стимул. Це ускладнює аналіз, адже важко відрізнити реакції на запитання від реакцій на біль.

Література:

1. Щодо відмінностей навчання поліграфологів. *Центр експертних поліграфічних досліджень Тетяни Морозової*, 2024. Сабельникова Антоніна. Фактори, що здатні вплинути на результати дослідження із використанням поліграфа. Презентація : <https://vap.ua/wp-content/uploads/2025/06/dopovid-sabelnykova-a.v.pdf>

Марина СУРКІС,

психолог, поліграфолог з 2024 року,

Київ, Україна

ЗНАЧЕННЯ СПРИЙНЯТТЯ У ФОРМУВАННІ ДОСТОВІРНИХ ВИСНОВКІВ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНОГО ТЕСТУВАННЯ

Специфіка нашої професії приховує в собі глибинне, майже філософське протиріччя. Спираючись на точні, вимірювані показники тіла (дихання, шкірну провідність, серцеву активність), ми насправді намагаємося розшифрувати тонкі, ефемерні матерії людських смислів. Поліграфолог дивиться на екран монітора, де біжать криві, але його

справжня робота відбувається в невидимому полі – у свідомості респондента.

Практичний досвід невблаганно доводить: точність експертного висновку залежить не стільки від класу обладнання чи кількості датчиків, скільки від того, як саме конкретна людина «декодувала» почуте запитання у своїй голові. Адже люди реагують не на об'єктивну реальність, а на власну проекцію цієї реальності. Ця проекція —складна мозаїка, зібрана з уламків минулого досвіду, страхів, культурного коду та актуального емоційного стану.

Якщо розглядати поліграфологію як специфічну форму аналітичної розвідки, варто звернутися до фундаментальних принципів, викладених Річардом Хойером у його праці «Психологія аналізу розвідданих» (*Psychology of Intelligence Analysis*). Хоча ця книга написана для офіцерів ЦРУ, її тези про механізми сприйняття є ключем до розуміння багатьох тонких моментів в поліграфологічних дослідженнях [1].

Хойер стверджує: «Ми схильні сприймати те, що очікуємо сприйняти». Сприйняття – це не пасивний процес фотографування реальності, а активний процес конструювання. Мозок людини – це не дзеркало, а лінза. І ця лінза має свої викривлення.

У контексті поліграфології це працює наступним чином: коли респондент сідає в крісло, він вже має сформовану «ментальну установку». Якщо людина тривожна і очікує звинувачення, будь-яке двозначне слово у запитанні буде інтерпретоване нею як загроза. Хойер зазначає, що для зміни вже сформованого враження потрібна значно більша кількість інформації, ніж для його створення. Це означає, що якщо респондент на початку тесту хибно зрозумів контекст (наприклад, вирішив, що його запитують про всі гріхи життя, а не про конкретний злочин), «переналаштувати» його сприйняття в процесі дослідження вже майже неможливо. Реакції будуть спотворені.

Тезу про суб'єктивність сприйняття яскраво підтверджують дані, отримані українською платформою асоціативних експериментів «Сервіс СТИМУЛУС» [7]. Дослідження асоціативних полів показали вражаючу варіативність інтерпретацій навіть найпростіших понять.

Візьмемо, наприклад, базове поняття «правда». Здавалося б, що може бути однозначнішим? Але експеримент показує, що це слово активує

у різних людей діаметрально протилежні семантичні мережі. Для однієї групи респондентів «правда» – це синонім «справедливості» та «сили». Для іншої – це асоціація з «ризиком», «біллю» або навіть «покаранням».

Коли поліграфолог використовує слова-стимули, він часто не усвідомлює, що запускає в голові респондента неконтрольований ланцюг асоціацій. Стимул потрапляє в індивідуальний контекст і миттєво набуває унікального емоційного забарвлення. Ігнорування механізмів вибіркової та суб'єктивної сприйняття (описаних класиками психології Дж. Гібсоном та О. Лурією [3; 4]) веде до помилок. Ми ризикуємо отримати реакцію не на брехню, а на «фантом» – особистий спогад, що не має стосунку до теми дослідження.

Теорія оживає через практику. Наведу два показові приклади з власного досвіду.

Кейс № 1: Під час кадрової перевірки на запитання «Ви брали гроші, що вам не належали?» у респондентки була зафіксована виражена, стійка реакція, характерна для приховування інформації. З точки зору формальної логіки тесту, це маркер причетності до крадіжок. Однак, детальний післятестовий аналіз виявив іншу картину. Жінка дійсно брала гроші з каси, але робила це в рамках неформальної домовленості з керівником – як аванс або на дрібні витрати, про які «всі знали». У її когнітивній моделі це не було крадіжкою, але формулювання «що вам не належали» створило внутрішній конфлікт. Вона розуміла, що юридично гроші не її, але психологічно не вважала це злочином. Як тільки ми застосували принцип уточнення контексту і змінили запитання на «... без дозволу керівництва», реакція миттєво зникла. Чому? Тому що ми усунули когнітивний дисонанс, і фізіологія заспокоїлася. Це класичний приклад того, як мозок «добудовує» контекст там, де його не вистачає.

Кейс № 2: Ще більш ілюстративним є випадок з опитуванням військовослужбовця. На запитання про «насильство над тваринами» чоловік відповів ствердно. Як з'ясувалося, він мав на увазі активні ігри зі своєю кішкою, які в його родині жартома називали «насильством». Для поліграфолога це термін кримінального характеру, а для опитуваного – елемент побутового спілкування. Цей кейс демонструє, як розбіжність у понятійному апараті опитуваного та поліграфолога може призвести до фатальної помилки у висновках.

Ці приклади повертають нас до тези Хойєра про те, що нова інформація завжди асимілюється існуючими ментальними образами. Респондент не чує «чистого» запитання. Він чує те, що *боїться* почути, або те, до чого *звичний*.

Отже, завдання поліграфолога виходить за межі простого зачитування питань. Ми маємо стати «перекладачами» на мову індивідуальної свідомості респондента. Передтестова бесіда – це не формальність, а процес «калібрування» сприйняття. Ми мусимо переконатися, що коли ми говоримо «крадіжка», респондент не уявляє собі «взяв ручку з офісу». Коли ми говоримо «наркотики», він не думає про знеболювальне, яке прийняв після візиту до стоматолога, або звичайне паління.

Підсумовуючи, можна вивести формулу якісної роботи поліграфолога: *Коректність (однозначність) запитання → Коректність сприйняття → Адекватність фізіологічної реакції → Достовірність висновку*.

Будь-який збій на перших двох етапах ускладнює подальшу роботу. Ми, як оператори смислів, маємо пам'ятати настанову Т. Р. Морозової. У своїй монографії вона влучно порівнює питання з «гострим ножем», який пробиває психологічний захист[6]. І, розвиваючи цю метафору, варто додати: щоб цей «ніж» виконуючи свою функцію, має бути ідеально відточений під семантичне поле конкретної людини.

Література:

1. Heuer, R. J. Jr. (1999). *Psychology of Intelligence Analysis*. Washington, D. C.: Center for the Study of Intelligence, CIA.
2. Bruner, J. S. (1973). *Beyond the Information Given: Studies in the Psychology of Knowing*. New York: W. W. Norton & Company.
3. Gibson, J. J. (1966). *The Senses Considered as Perceptual Systems*. Boston: Houghton Mifflin.
4. Luria, A. R. (1973). *The Working Brain: An Introduction to Neuropsychology*. New York: Basic Books.
5. Leontiev, A. N. (1978). *Activity, Consciousness, and Personality*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
6. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях : монографія. Київ : Алерта, 2023. 224 с.
7. Асоціативний експеримент. *Cepic Stimulus*. URL: <https://stimulus.tools/uk> (дата звернення: 07.12.2025).

Марина СУРКІС,
психолог, поліграфолог з 2024 року,
Київ, Україна

ПОЛІГРАФОЛОГІЯ В ЯПОНІЇ

Японія – це країна точності, спостережливості й дисципліни. Усе, до чого торкаються японці, проходить через багаторівневу перевірку, відшліфовується до досконалості й лише після цього впроваджується у практику. Не випадково саме ця нація, що поєднує високі технології з філософією уважного споглядання, стала однією з перших у світі, де поліграфологічні дослідження набули системного державного значення. Коли в інших країнах сперечалися, чи можна довіряти поліграфу, тут поставили питання інакше: як зробити його максимально точним і науково обґрунтованим.

Історія розвитку поліграфології в Японії – це не історія сенсаційних зізнань чи експериментів «на межі», а послідовний шлях наукової еволюції. Починаючи з 1950–1960-х років, місцеві криміналісти – зокрема Наоя Осуґі (Naoya Osugi), Іссей Мацуда (Issei Matsuda), Тацуя Огава (Tatsuya Ogawa) та інші – досліджували не саму «брехню», а те, як пам'ять зберігає сліди події. Вони звернули увагу на фундаментальний психофізіологічний механізм – орієнтувальний рефлекс. Науковці зрозуміли: коли мозок розпізнає значущу інформацію (наприклад, знаряддя злочину), організм реагує автоматично, незалежно від бажання людини приховати цей факт. Саме ці роботи заклали підвалини сучасного підходу, який зробив ставку не на методику порівняння/контрольних питань (CQT), а на Методику виявлення прихованої інформації (МВПІ) – інструмент, що аналізує не слова, а фізіологічні реакції на знайомі образи.

Рішення обрати саме МВПІ не було випадковим. Японські фахівці, відомі своєю обережністю у всьому, що стосується людської гідності, шукали метод, який зменшує ризик помилкового обвинувачення і мінімізує суб'єктивність експерта. Методика порівняння питань (CQT), популярна у США, передбачає пряме протиставлення «брехні» і «правди» та значною мірою залежить від того, як респондент сприймає порівняльні (контрольні) питання. Натомість Методика виявлення прихованої інформації працює тонше: вона не звинувачує, а спостерігає, чи є в пам'яті людини знання про деталь, яку міг знати лише причетний до злочину.

Це принципова відмінність: CQT часто спирається на емоційне напруження та страх викриття, тоді як цей підхід – на когнітивних процесах розпізнавання та уваги. Це цілком узгоджується з тамтешньою ментальністю: уважністю до нюансів, цінністю об’єктивних даних і прагненням до гармонії між наукою та етикою.

Протягом десятиліть місцеві науковці (зокрема Osugi, 2010, 2013; Matsuda, 2018, 2019; Ogawa, 2023) створили надзвичайно точну модель тестування, де кожна деталь – від паузи між стимулами до кількості повторів – має своє емпіричне обґрунтування. Вже з 1970-х років поліграфологи цієї країни повністю відмовилися від методики порівняння питань (CQT), зробивши тест виявлення прихованої інформації офіційним стандартом. У цей період дослідники проаналізували американські та ізраїльські праці (Lykken, 1959; Ben-Shakhar, 1985, 2003; Elaad, 1990, 2003), які переконливо доводили: CQT надто залежить від інтерпретації поліграфолога, емоційного стану респондента і навіть формулювання питань. Для їхньої правової системи така методика була неприйнятною. МВПІ, навпаки, запропонувала чітку, контрольовану модель: вимірювані фізіологічні реакції замість психологічних припущень; кількісну інтерпретацію результатів («реагує» / «не реагує»); можливість статистичної перевірки та низький ризик помилкового обвинувачення.

Відтоді поліграф у Японії перестав бути «детектором брехні» – він став науковим тестом пам’яті. Науковці довели, що МВПІ має виняткову точність: середній рівень правильного розпізнавання сягає 86–94%, а хибнопозитивні реакції становлять лише близько 4%. Це найнижчий показник помилки серед усіх поліграфічних методів.

Нині МВПІ в Японії працює як стандартизований державний інструмент у структурі правоохоронної системи. Щороку близько 100 поліграфологів забезпечують проведення приблизно 5000 досліджень на рік. Спеціалісти зазвичай працюють у криміналістичних/науково-дослідних підрозділах при поліцейських управліннях і проходять спеціалізовану підготовку. У судовій практиці результати МВПІ, як правило, використовують як допоміжний доказ. Ще у 1968 році Верховний суд Японії визнав можливість використання висновків за результатами поліграфологічного дослідження як доказу за умови коректного проведення та належної оцінки.

Досвід японських колег показує, як національна культура може сформувати методику: дисципліна, скрупульозність і прагнення

до об'єктивності перетворили МВПІ на еталонний підхід до виявлення слідів інформації в пам'яті. Для України цей досвід особливо цінний, адже сьогодні у нас формується власна школа МВПІ. Українські поліграфологи активно впроваджують принципи, що колись зробили цю модель унікальною: розробку професійних стандартів, системне навчання експертів та етичний підхід. Це означає, що наш шлях – не сліпе копіювання, а свідоме переосмислення найкращих світових практик через призму власного досвіду.

Можна сказати, що японський та український підходи до МВПІ – це дві споріднені гілки одного наукового дерева. Вони розвиваються у різних культурних умовах, але з однаковим прагненням: зробити поліграфологію точнішою, чеснішою та гуманнішою.

Ми сподіваємося, що в майбутньому наукова співпраця між українськими та японськими поліграфологами стане основою для спільних досліджень та обміну досвідом. Це дозволить створити платформу, яка поєднає точність Сходу, глибину Заходу і гуманізм української школи. Бо поліграфологія, як і правда, – єдина для всіх, хто шукає її чесно. І в цьому пошуку ми керуємося давньою японською мудрістю: «Розум перемагає неправду».

Література :

1. Ben-Shakhar, G., & Elaad, E. (2003). The validity of psychophysiological detection of information with the Guilty Knowledge Test: A meta-analytic review. *Journal of Applied Psychology*, 88(1), 131–151. URL: <https://www.researchgate.net/publication/10822962...>
2. Зубовський, Д. С. (2017). Використання поліграфа в правоохоронній діяльності Японії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 2(103), 355–366.
3. Морозова, Т. Р. (2023). *Методика виявлення прихованої інформації у поліграфних дослідженнях: монографія* (За наук. ред. О. М. Морозова). Київ: Алерта.
4. Matsuda, I., Nittono, H., & Allen, J. J. B. (2019). Broadening the Use of the Concealed Information Test in Japan. *Frontiers in Psychiatry*, 10, 24. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychiatry...>
5. Meijer, E. H., Verschuere, B., Ben-Shakhar, G., & Merckelbach, H. (2014). Memory detection with the Concealed Information Test: A meta-analysis of skin conductance, respiration, heart rate, and P300 data. *Psychophysiology*, 51(9), 879–904. URL: <https://www.researchgate.net/publication/263009995...>

6. Ogawa, T., & Matsuda, I. (2024). Area measure of skin conductance in the Concealed Information Test. *International Journal of Psychophysiology*, 196, 11228
2. URL: <https://www.researchgate.net/publication/381148832...>

Тетяна Тамакова

*завідувач лабораторії психологічних досліджень
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України,
поліграфолог з 2021 року, атестований судовий експерт
м. Київ, Україна*

Євгенія Невах

*судовий експерт лабораторії психологічних досліджень
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України,
поліграфолог з 2024 року, атестований судовий експерт
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА У ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ТА СТАТЕВОЇ СВОБОДИ

За останній рік суттєво збільшились запити на проведення судової психологічної експертизи із використанням поліграфа в межах кримінальних проваджень за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152–156 КК України щодо вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності.

При формулюванні питань, що виносяться на експертизу, особливу увагу органи досудового розслідування приділяють сексуальним та розпусним діям, де сексуальні дії – це дії, що пов'язані із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи. А розпусні дії насамперед стосуються неповнолітніх,

згідно з Науково-практичним коментарем, можуть бути фізичними (непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статеве збудження, навчання статевим збоченням, оголення статевих органів винної чи потерпілої особи, імітація статевого акту, схиляння або примушування неповнолітніх до вчинення певних дій сексуального характеру між собою, вчинення статевих зносин, акту онанізму у присутності дитини тощо) та інтелектуальними (ознайомлення дитини із порнографічними зображеннями, відеофільмами, цинічні розмови з нею на сексуальні теми тощо) [4].

З досвіду експертної практики відомо, що значний відсоток справ щодо вчинення дій сексуального характеру відносно осіб підліткового віку відбувається в межах сім'ї, в шкільних установах. Експерт-психолог приділяє увагу безпосередньому дослідженню підекспертної особи, аналізу наданих матеріалів, зокрема, відеозаписам опитування дитини у межах правосуддя дружнього до дитини за моделлю «Зеленої кімнати», протоколам допиту за моделлю «Барнахус», протоколам допиту родичів та найближчого оточення дитини.

З досвіду експертної практики, типова ситуація, за якої дівчата підліткового віку заявляють про сексуальне розбещення зі сторони батька, вітчима (чи співмешканця матері). Такі дії зазвичай кваліфікуються відповідно до ст.156 КК України (вчинення розпусних дій).

Враховуючи таку ситуацію, експерт-психолог проводить дослідження за наступними блоками:

1. Аналіз наданих матеріалів.
2. Психодіагностичне дослідження обвинуваченого у злочині.
3. Дослідження із використанням поліграфа.

Аналіз наданих матеріалів. Експерт-психолог у процесі дослідження приділяє увагу обставинам справи, які відображені у:

- Матеріалах відеозаписів, протоколів допиту неповнолітнього потерпілого;
- Матеріалах відеозаписів, протоколів допиту обвинуваченого.
- Матеріалах протоколів допиту свідків [3].

Психодіагностичне дослідження обвинуваченого у злочині. Під час безпосереднього психологічного дослідження експерт-психолог визначає індивідуально-психологічні особливості особистості обвинуваченого, застосовуючи психодіагностичні методики. Також, методом бесіди

та спрямованого спостереження отримує інформацію про особистість, її життєвий досвід, емоційні реакції, ціннісні орієнтації, мотиви поведінки та соціальні зв'язки. Бесіда дозволяє дослідити ті психологічні аспекти, які досить складно (або неможливо) виявити за допомогою опитувальників, зокрема, глибинні мотиви, настанови, особливості сприйняття події. Результатом даного блоку експертної роботи є встановлені властивості особистості обвинуваченого, а також, співвідношення отриманих результатів із результатами психологічного аналізу обставин справи.

Дослідження із використанням поліграфа. У судовій психологічній експертизі із використанням комп'ютерного поліграфа застосовуються тести перевірки версій (тести перевірки версій призначені для встановлення того, чия версія – слідства/поліграфолога (заявника, жертви, свідка) чи підекспертного, знаходить підтвердження у його фізіологічних реакціях). Мета застосування – виявити значущі фізіологічні реакції стосовно дій підекспертної особи (обвинуваченого), які можуть бути прийняті до уваги органами досудового розслідування або судом [1; 2].

Література:

1. Методика проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа (реєстр. № 14.1.84).
2. Методичні рекомендації з використання комп'ютерного поліграфа при проведенні окремих видів судових психологічних досліджень // Звіт про науково-дослідну роботу VIII.1.6–2018/2 «Розробка методичних рекомендацій з використання комп'ютерного поліграфа при проведенні окремих видів судових психологічних досліджень» / Т. А. Тамакова, Т. Р. Морозова, Ю. Б. Ірхін. Київ : КНДІСЕ. 2023. 98 с.
3. Методичні рекомендації щодо психологічного аналізу вихідних даних під час проведення судової психологічної експертизи // Звіт про науково-дослідну роботу VII.1.2–2022/3 «Розробка методичних рекомендацій щодо психологічного аналізу вихідних даних під час проведення судової психологічної експертизи» / О. О. Сліпець. Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». 2024. 98 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Том 2. Розділ IV Злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості особи (ст.152–156). Офіційний сайт: Мего-інфо – Юридичний портал № 1. URL : <https://mego.info/матеріал/стаття-156-розбещення-неповнолітніх> (дата звернення: 10.11.2025 року).

Тетяна ХАРІНА

*старший судовий експерт сектору психологічних досліджень лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8482-2639>,
e-mail: larinatatiana111@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА У МЕЖАХ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ: ОСНОВНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА НЕПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ

Судова психологічна експертиза є частиною судової психології, яка, зі свого боку, є розділом юридичної психології. У юридичній доктрині виокремлюють різні форми використання спеціальних знань у кримінально-процесуальній діяльності, цивільному та господарському процесі. Однією з нечисленних безперечних ознак спеціальних знань є сфера та мета їх використання – сприяння правосуддю, що реалізується у передбачених законом формах [1].

Судова психологічна експертиза є найбільш кваліфікованою формою використання спеціальних знань у судочинстві. До спеціальних знань експерта-психолога належать:

- теоретичні та методологічні знання про закономірності та особливості психічної діяльності людини, що мають юридичне значення;
- знання, отримані в результаті спеціальної професійної підготовки й запроваджені в практику судової експертизи в кримінальному, цивільному, адміністративному судочинстві з метою встановлення істини, у порядку, передбаченому процесуальним законодавством.

Основними процесуальними формами застосування спеціальних психологічних знань є судова психологічна експертиза, комплексні з нею види судових експертиз, експертне дослідження, залучення психолога як спеціаліста при проведенні процесуальних дій (участь у допиті, у судовому засіданні тощо). Основними непроцесуальними формами застосування спеціальних психологічних знань є залучення психолога як кон-

сультанта або спеціаліста, довідково-консультаційна діяльність, проведення рецензування.

Згідно з положеннями чинного законодавства, судово-психологічну експертизу призначають у разі, коли для вирішення певних питань, що мають істотне значення для кримінального провадження (цивільної, господарської, адміністративної справи), потрібні спеціальні знання в галузі психології [2]. Орієнтовний перелік питань, які ставлять на вирішення експерту-психологу, наведений у розділі VI «Психологічна експертиза» Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Науково-методичні рекомендації), затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 (зі змінами та доповненнями). Серед новітніх завдань, запроваджених наказом Міністерства юстиції України від 27.07.2015 року № 1350/5, – опитування із застосуванням спеціального технічного засобу, комп’ютерного поліграфа (далі – *поліграф*) [3]. Відповідно до пункту 6.8 Науково-методичних рекомендацій, експертами у галузі психології можуть проводитися опитування із застосуванням поліграфа з метою отримання орієнтувальної інформації щодо:

- 1) ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації;
- 2) повноти наданої опитуваною особою інформації;
- 3) джерела отриманої опитуваною особою інформації;
- 4) уявлень опитуваної особи про певну подію;
- 5) іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій із розслідування певних подій [4].

Зважаючи на наведене, використання поліграфа в експертній діяльності надає додаткові можливості учасникам судового процесу захищати свої права та інтереси. У зв’язку з цим вважаємо за доцільне провести аналіз процесуальної регламентації та судової практики у цьому напрямку.

Згідно із загальним визначенням, судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об’єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [5].

Специфіка експертної діяльності полягає в тому, що незалежно від виду судочинства (цивільне, адміністративне, кримінальне, господарське, конституційне) вона єдина за своєю методичною суттю. Концептуальні

основи юридичних чи правових судових експертиз неможливо створити для якогось одного виду судочинства, не враховуючи теорії судової експертології, яка давно довела єдність інтегрованої природи всіх родів і видів судових експертиз незалежно від виду процесу, оскільки об'єкти експертного дослідження, його методологія та експертні технології не залежать від виду процесу, а підпорядковуються загальним для цієї сфери закономірностям [6].

Проведення судової експертизи регламентовано Законами України «Про судову експертизу», «Про виконавче провадження», порядком, визначеним Кримінальним процесуальним, Цивільним процесуальним, Господарським процесуальними кодексами, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом адміністративного судочинства України, іншими нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності та Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкція), затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями) [7].

Згідно з чинним законодавством України, підставою проведення судової експертизи (обстеження і дослідження) є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування або договір з експертом чи експертною установою, якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб. Підставою для отримання висновку спеціаліста при з'ясуванні обставин вчинення кримінального проступку є запит службової особи підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, уповноваженої особи іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків.

Відповідно до статті 9 та 10 Закону України «Про судову експертизу», судові експерти державних спеціалізованих установ, які проводять судово-психологічні експертизи, повинні мати вищу психологічну освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, кваліфікацію судового експерта за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», бути атестованими та включеними до державного Реєстру атестованих судових експертів, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України. До проведення судових експертиз (обстежень і досліджень),

крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» у порядку, передбаченому цим Законом. Судові експерти-психологи, які проводять опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп’ютерного поліграфа, повинні пройти відповідне навчання за програмою підготовки спеціалістів-поліграфологів.

Межі компетенції експерта-психолога визначаються загальною сферою застосування спеціальних знань із психологічної науки та її галузей, впроваджених в експертну практику, окреслені предметом та об’єктом дослідження, що мають юридичне значення, та обмежені заборонаю вирішення питань, що належать до сфери права. Відповідно до пунктів 1, 2 частини першої статті 13 Закону України «Про судову експертизу», незалежно від виду судочинства судовий експерт має право: 1) подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування, або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи; <...> 2) вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання.

У методичній літературі зазначається, що об’єктом дослідження експерта-психолога за традиційними предметними видами судово-психологічних експертиз є людина як особистість (підекспертна особа) і сукупність джерел інформації, які відображають відомості про психічну діяльність цієї особи в юридично значущих обставинах [8].

Відповідно до пунктів 6.3, 6.8.2, 6.11 Науково-методичних рекомендацій:

- психологічна експертиза встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки;
- під час проведення психологічної експертизи досліджуються автентичні показання, тобто такі, які не залежать від будь-якого стороннього впливу або примусу;

- опитування із застосуванням поліграфа проводять тільки за письмової згоди особи, яка проходить таке опитування.

Методичні підходи проведення психологічного дослідження із застосуванням поліграфа регламентуються Методикою проведення судових психологічних експертиз із використання комп'ютерного поліграфа (реєстраційний код – 14.1.84 в Реєстрі методик проведення судових експертиз), Методичними рекомендаціями з використанням комп'ютерного поліграфа при проведенні окремих видів судових психологічних досліджень, переліком нормативних документів, нормативно-технічної та довідкової літератури, яка використовується при проведенні судово-психологічних експертиз та експертних досліджень за експертною спеціальністю 14.1 – психологічні дослідження [9, 10]. Слід зазначити, що вибір конкретних методів дослідження обумовлений специфікою експертного дослідження, характером фактичного матеріалу і конкретними питаннями, поставленими перед психологічною експертизою. Визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, методів дослідження) належить до компетенції експерта.

Результати проведення експертиз та експертних досліджень викладаються у письмовому документі – висновку експерта за встановленими процесуальними нормами (наприклад, у кримінальному процесі ст. 84 КПК України) [11].

На практиці як сторона захисту, так і сторона обвинувачення як інструмент для встановлення існування/відсутності, визначених у ст. 91 КПК, обставин, а також сторони у цивільному процесі із метою підтвердження/спростування обставин, що є предметом доказування, активно застосовують комп'ютерний поліграф, оцінку правомірності чому надано у судових рішеннях із Єдиного державного реєстру судових рішень. Проаналізувавши судову практику та норми чинного процесуального законодавства, можна дійти висновку щодо умов, за наявності яких результати застосування комп'ютерного поліграфа можуть бути використані в процесі доказування:

- у кримінальному провадженні – у сукупності з іншими належними та допустимими доказами для підтвердження їх узгодженості / достовірності (відповідно до частини другої статті 84 КПК України, процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів);
- у цивільному процесі – за умов проведення судово-психологічної експертизи (як за рішенням суду, так і на замовлення сторін) атестованим

судовим експертом, включеним до Реєстру атестованих судових експертів, виключно щодо питань, які становлять предмет спору [12].

Отже, використання поліграфа в експертній діяльності надає додаткові можливості учасникам судового процесу захищати свої права та інтереси. Зазначене дозволить об'єктивувати встановлювані судово-слідчими органами дані та висвітлити проблемні / спірні питання в контексті системного підходу.

Література:

1. Мирошніченко Ю. М. Використання спеціальних знань під час судового розгляду кримінальних справ / за ред. проф. М. Г. Щербаковського. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2022. 97 с
2. Харіна, Т., Русанова, О. (2023). Смысловая реальность у контексте судебно-психологической экспертизы (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 2 (31). С. 103–120. DOI: 10.32353/khrife.2.2023.06 (дата звернення 19.11.2025).
3. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 : наказ Мін'юсту України від 27.07.2015 р. № 1350/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0915-15#n2> (дата звернення: 31.05.2023).
4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення – 18.11.2025).
5. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 18.11.2025).
6. Мирошніченко Ю. М. Використання спеціальних знань під час судового розгляду кримінальних справ / за ред. проф. М. Г. Щербаковського. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2022. 97 с.
7. Зазначена вище Інструкція від 08.10.1998 р. № 53/5.
8. Єгорова Т. М., Єгоров В. В. Дискусійні питання щодо об'єкта та предмета судової психологічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річ. з дня народж. заслуж. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19.04.2019). Харків, 2019. С. 428–430.
9. Тамакова Т. А., Морозова Т. Р., Ласунова С. В. та ін. Методика проведення судових психологічних експертиз із використання комп'ютерного поліграфу. Київ, 2023. 248 с. // Реєстр методик проведення судових експертиз Мін'юсту

України (реєстр. код 14.1.84 від 18.02.2025 р.) [Електронний ресурс]. URL: <https://rmrse.minjust.gov.ua/search/5> (дата звернення – 18.11.2025).

10. Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз: наказ Мін'юсту України від 08.05.2018 р. № 1467/5 (зі змін. та допов.).

11. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.05.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.11.2025).

12. Використання поліграфа у кримінальному та цивільному провадженні через призму судової практики. Олексій Кабанець. Вища школа адвокатури НА-АУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vikoristannia-poligrafa-u-kriminalnomu-ta-civilnomu-provadzenni-cerez-prizmu-sudovoyi-praktiki-oleksii-kabanec>

Наталія ЧМУТОВА

*член Науково-методичної ради Всеукраїнської асоціації поліграфологів,
магістр психології, поліграфолог з 2017 року, практикуючий психолог,
м. Харків, Україна*

СТАНДАРТИЗАЦІЯ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА : РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Сучасний етап розвитку судочинства характеризується зростанням ролі спеціальних знань у процесі доказування. Судова психологічна експертиза займає особливе місце серед інших видів експертних досліджень, оскільки вона є експертним дослідженням, предметом якого є факти, що належать до психічної діяльності людини і мають значення для органів правосуддя. Об'єктом її дослідження є психічні прояви людини, які не виходять за межі норми, тобто не викликають сумнівів у її психічній повноцінності. Вона спрямована на дослідження змісту і структури індивідуальної свідомості та поведінки людей у процесі здійснення тих чи інших дій або відображення явищ навколишньої дійсності [18, с. 191].

В умовах ускладнення розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень зростає інтерес до використання психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа [17, с. 488–511], зокрема, проведення судової психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа. Разом з тим, проблеми, з якими стикаються практики та на-

укові щодо розроблення, впровадження та практичного використання єдиних стандартів проведення цього виду судової психологічної експертизи породжують деякі складнощі, пов'язані із неоднозначністю експертних висновків, сумнівів у їх науковій обґрунтованості та допустимості як доказів. Такі обставини зумовлюють потребу у дослідженні окремих питань стандартизації цього різновиду судової психологічної експертизи та її значення для судової практики.

Стандартизація, згідно Закону України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 р. № 1315-VII, являє собою діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [19]. Стандартизація судової експертизи – це процес встановлення єдиних правил, вимог та рекомендацій (стандартів) для забезпечення якості, об'єктивності, достовірності та порівнянності результатів судових експертиз, незалежно від країни чи установи, що їх проводить, шляхом уніфікації методик, обладнання, кваліфікації експертів та документування процесів.

Одним із ключових напрямів підвищення ефективності роботи судово-експертних установ та експертно-криміналістичних підрозділів є стандартизація судових експертиз. Стандартизація судової експертизи є постійним процесом, який охоплює методи, процедури та вимоги, аби експертні висновки були надійними та ефективними для встановлення істини у правосудді. Вона дає змогу забезпечити дотримання єдиних вимог до компетентності судових експертів, методик, висновків експертиз і науково-методичного підходу до експертної практики судово-експертних установ, незалежно від їх організаційно-правової форми [7, с. 218].

Ключовими питаннями стандартизації судової експертизи є: а) уніфікація вимог, що передбачає розробку спільних міжнародних [20] та національних стандартів (наприклад, ISO) для різних видів експертиз (криміналістичних, біологічних, технічних тощо); б) упорядкування процесів, які пов'язані із встановленням єдиних процедур проведення досліджень, від підготовки до видачі висновків; в) підвищення якості, яке досягається забезпеченням високого рівня професіоналізму експертів та точності використовуваних методів; г) порівнянність результатів, що передбачає можливість порівнювати результати експертиз, проведених в різних місцях чи установах; г) нормативна база, що передбачає ство-

рення нормативної бази, що визначають прогресивні вимоги до експертної діяльності із врахуванням міжнародних і європейських стандартів.

В Україні стандартизацією займається державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ»), який проводить активну роботу по створенню національної системи стандартів у сфері судової експертизи. Насьогодні в Україні формується система Державних технічних стандартів України (далі – ДСТУ) для основних видів судових експертиз, які забезпечують єдність термінології та вимоги до їх проведення, вони є обов’язковими при формулюванні висновків експерта та при оцінці доказів судом. Серед них є такі: ДСТУ ISO 18385:2019 «Мінімізація ризику забруднення продукції, використовуваної для збирання, зберігання, аналізування біологічного матеріалу в криміналістичних цілях, ДНК людини (ISO 18385:2016, IDT)»; ДСТУ ISO 21043–1:2021 «Криміналістика. Частина 1. Терміни та визначення (ISO 21043–1:2018, IDT)»; ДСТУ ISO 21043–2:2021 «Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об’єктів (ISO 21043–2:2018, IDT)»; ДСТУ 9122 «Судова почеркознавча експертиза. Терміни та визначення понять»; ДСТУ 9135 «Судова біологічна експертиза. Молекулярно-генетичні дослідження. Терміни та визначення понять»; ДСТУ 9168 «Судова експертиза зброї. Терміни та визначення понять» [15]; ДСТУ 9122:2021 «Судова експертиза. Почеркознавча експертиза. Терміни та визначення понять» затверджено наказом ДП «УкрНДНЦ» № 370 від 30.12.2021 року, чинний з 01.01.2023; ДСТУ 9116:2021 «Судова експертиза. Лінгвістична експертиза. Терміни та визначення понять» 2) ДСТУ 9118:2021 «Судова експертиза. Технічна експертиза документів. Терміни та визначення понять»; 3) ДСТУ 9115:2021 «Судова експертиза. Економічна експертиза. Терміни та визначення понять»; 4) ДСТУ 9163:2023 «Судова експертиза. Земельно-технічна експертиза. Терміни та визначення понять»; 5) ДСТУ 9164:2023 «Судова експертиза. Будівельно-технічна експертиза. Терміни та визначення понять» та ін.

Вагоме значення для експертної та судової практики набувають створення та впровадження національної системи стандартів у сфері судової психологічної експертизи з використанням комп’ютерного поліграфа [9, с. 157–165]. Проведення такого виду судової психологічної експертизи є складним міждисциплінарним видом експертної діяльності, що поєднує психологічні, психофізіологічні та правові елементи [5, с. 51].

Відтак, результати її проведення, ефективність та допустимість у судовому процесі значною мірою залежать від рівня стандартизації.

Стандартизація судової психологічної експертизи має свою специфіку [18, с. 191–202], адже психологічні дослідження за своєю природою є менш формалізованими, ніж, наприклад, трасологічні, технічні чи товарознавчі експертизи. Стандартизація цього виду судової психологічної експертизи є необхідною з огляду на принципи верховенства права, змагальності сторін і рівності учасників судового процесу [6, с. 428–430]. Єдині стандарти дозволяють сторонам процесу прогнозувати зміст і межі експертного дослідження, а суду – критично оцінювати експертний висновок.

У цьому процесі важливо врахувати стандарти, які національними, європейськими та міжнародними. «Стандарт» у перекладі із англійської означає зразок, норму, основу. Стандарт це – нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. Національний стандарт – стандарт, прийнятий національним органом стандартизації та доступний для широкого кола користувачів. Європейський стандарт – регіональний стандарт, прийнятий європейською організацією стандартизації. Міжнародний стандарт – стандарт, прийнятий міжнародною організацією із стандартизації і доступний для широкого кола користувачів (ст.1 Закону України «Про стандартизацію ЗАКОН УКРАЇНИ, 5 червня 2014 року № 1315-VII) [19].

Проведення судових психологічних експертиз з використанням поліграфа без чітко визначених стандартів створює значні ризики для судової практики. Серед основних проблем можна виокремити: 1) різнобність методик, що застосовуються різними експертами, часто без належної наукової апробації; 2) відсутність єдиних критеріїв інтерпретації результатів, що призводить до протилежних висновків у подібних справах; 3) процесуальні порушення, пов'язані з отриманням згоди особи, формулюванням запитань або умовами проведення дослідження; 4) сумніви у допустимості доказів, отриманих із використанням поліграфа, з боку судів.

Стандартизація таких судових психологічних експертиз дозволяє мінімізувати зазначені ризики, створивши прозору та зрозумілу модель

експертного дослідження [1, с. 327]. І навпаки, ігнорування стандартів при призначенні, організації та проведенні судових психологічних експертиз з використанням поліграфа може призводити до неоднозначних експертних висновків, різного трактування результатів дослідження, порушення принципів змагальності та рівності сторін, а в окремих випадках – до порушення прав і свобод людини. Саме тому проблема стандартизації цього виду судової психологічної експертизи є надзвичайно актуальною як у теоретичному, так і в практичному вимірі.

Для стандартизації проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа ключове значення на сьогодні мають:

1) Державний стандарт України ДСТУ 9265:2023 Судова експертна діяльність. Правила розроблення, викладення й оформлення методик провадження судових експертиз, затвердженим наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 16 листопада 2023 року № 32 «Про прийняття національних стандартів» [13], яким встановлено загальні вимоги до розроблення, викладення й оформлення методик провадження судових експертиз та експертних досліджень [2];

2) Державний стандарт України ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги», затвердженим наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 16 листопада 2023 року № 321 «Про прийняття національних стандартів» [13], яким встановлено загальні організаційні та методологічні вимоги до проведення судових експертиз із використанням поліграфа, визначено терміни та поняття, які застосовують під час проведення судових психологічних експертиз з використанням поліграфа. У пункті 6.2 розділу 6 цього ДСТУ зазначається, що поліграфічне дослідження застосовують у судовій психологічній експертизі як окремий функціонально-психодіагностичний метод дослідження особистості в комплексі з іншими методами, що традиційно застосовують в експертній психологічній практиці [3];

3) Державний стандарт України ДСТУ 8692:2016 Поліграфи. Технічні умови, затвердженим наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 15 листопада 2016 року № 378 «Про прийняття національних стандартів», яким встановлено технічні вимоги до поліграфів,

вимоги до функціональності, безпеки, маркування, пакування, транспортування та зберігання, а також методи випробувань, необхідні для підтвердження відповідності цим вимогам) [4];

4) Методика проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа [8;16], яка у 2025 р. включена до реєстру Міністерства юстиції України (реєстраційний код Методики – 14.1.84, вид експертизи – 14. Психологічна експертиза. 14.1. Психологічні дослідження), рішення про дежавну реєстрацію прийнято 18.02.2025 р., № з/п 558 [14].

Також вагомим значення набуває розроблення та впровадження професійного стандарту «Поліграфолог», який нині активно розробляється і є вже на стадії завершення, у якому буде встановлено офіційні вимоги до кваліфікації, компетентностей для поліграфологів, особливості їх підготовки та дотримання ними у своїй діяльності етичних норм [10; 11; 17].

Важливо зауважити, що оцінюючи значення створення державних стандартів у сфері проведення судової психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа слушним є твердження у фаховій літературі О. І. Мотляха, який зазначає, що, не дивлячись на відсутність на тепер спеціального Закону України щодо застосування поліграфа, *розроблені та запроваджені для поліграфології державні стандарти сьогодні фактично виконують функції тих же нормотворчих документів*. Стандарт є нормативним документом, заснованому на консенсусі, прийнятому визнаним органом, що встановлює для загального і неоднаразового використання, правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, спрямованого на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [12, с. 61].

Таким чином, розроблення та впровадження національних стандартів судової психологічної експертизи з використанням поліграфа є важливим кроком на шляху підвищення якості правосуддя та захисту прав людини. Стандартизація виступає необхідною умовою забезпечення наукової обґрунтованості, об'єктивності та передбачуваності експертних висновків. Стандартизація такого виду судової експертизи сприяє інтеграції національної експертної практики у міжнародний науковий та правовий простір. Створення національної системи стандартів у сфері судової психологічної експертизи з використанням поліграфа та впровадження її у практику має суттєве значення для слідчої, експертної та судової діяльності в сучасних умовах воєнного стану.

Література :

1. Войцехівський С. В., Гачкевич А. О. Передумови та виклики використання поліграфа для цілей кримінального судочинства: інформація як доказ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право, 2025, 3 (89). С. 325–334.
2. Державний технічний стандарт України 9265:2023. Судова експертна діяльність. Правила розроблення, викладення й оформлення методик провадження судових експертиз: наказ ДП «Український НДНЦ з питань стандартизації, сертифікації та якості» від 16 листопада 2023 року № 32. К. : ДП «УкрНДНЦ», 2023. 23 с. URL: <https://surli.li/avhbzc>
3. Державний технічний стандарт України 9266:2023. Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги. Офіційне видання. Розроблено технічним комітетом стандартизації «Судова експертиза» (ТК 192), прийнято та надано чинності наказом ДП «УкрНДНЦ» від 16.11.2023 р. № 321 з 01.05.2024 р. <https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html>
4. Державний технічний стандарт України 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови»: Державного підприємства «Український Науково-дослідний національний центр з питань стандартизації, сертифікації та якості» від 15 листопада 2016 року № 378. Київ : Мінекономрозвитку України, 2016. 12 с. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=6799
5. Євсюков О. Ф. Особливості застосування комп'ютерного поліграфа в окремих видах судових психологічних експертиз. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України*. Вип. 18. 2025. С. 49–55. DOI <https://doi.org/10.32782/2522-9656/2025-18-5>
6. Єгорова Т. М., Єгоров В. В. Дискусійні питання щодо об'єкта та предмета судової психологічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річ. з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19.04.2019). Харків, 2019. С. 428–430.
7. Кияшко Д., Дзюбак К. До питання стандартизації судово-економічних експертиз. *Сучасні напрямки розвитку судової експертизи та криміналістики*: збірник Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 5 вересня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С. 216–220. <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/320/9330/21089-1?inline=1>
8. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях: монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ: Алерта, 2023. 472 с.
9. Морозова Т., Морозов О. Значення стандарту судової психологічної експертизи із використанням комп'ютерного поліграфа для експертної практики. *Актуальні питання розвитку українського простору судово-експертної діяльності*: зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. (31 січня 2025 р., м. Київ). Київ: На-

уково-дослідний центр незалежних судових експертиз Міністерства юстиції України. С.157–165. <https://morozova.center/news/15>

10. Морозова Т., Морозов О. Щодо стандарту професії «Поліграфолог». *Сучасний досвід використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз*: зб. матеріалів панел. дискусії : IX Харків. міжнар. юрид. форум, м. Харків, 26 верес. 2025 р. / [А. Гетьман, В. Журавель, В. Шевчук та ін.]; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. акад. прав. наук України; Всеукр. асоц. поліграфологів. Харків : Право, 2025. С. 80–90.

11. Мотлях О. І., Куценко Д. В. Професійна компетентність поліграфолога: метод. посібник. Київ : НАВС, 2023. 71 с.

12. Мотлях О. І. Судова психологічна експертиза використання поліграфа: новації вітчизняного законодавства. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 3 липня 2024 р.). Київ, 2024. С. 61–66. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/427d775e-c016-4a79-9525-65aa1a6c8ce2/content>

13. Про прийняття національних стандартів від 16.11.2023 № 321. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0321774-23#Text>

14. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/> ;

15. Стандартизація судово-експертної діяльності за міжнародними стандартами. Розрахунок та формування вартості експертногодини. URL: https://seu.in.ua/last_news/standartyzatsiya-sudovo-ekspertnoyi-diialnosti-za-mizhnarodnymy-standartamy-rozrahnunok-ta-formuvannya-vartosti-ekspertogodyny/ (дата звернення: 18.11.2025).

16. Тамакова Т. А., Морозова Т. Р., Ласунова С. В. та ін. Методика проведення судових психологічних експертиз із використання комп'ютерного поліграфу. Київ, 2023. 248 с. // *Реєстр методик проведення судових експертиз Мін'юсту України* (реєстр. код 14.1.84 від 18.02.2025 р.) [Електронний ресурс]. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/5> (дата звернення – 18.11.2025).

17. Шевчук В. М., Капустіна М. В. Криміналістична поліграфологія / Криміналістика: підручник / [В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.]; за ред. В. М. Шевчука; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. С. 488–511.

18. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Юридична психологія: підручник; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2025. 280 с.

19. Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII (станом на 28.08.2025 р.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>

20. American Polygraph Association. *Meta-analytic survey of criterion accuracy of validated polygraph techniques*. Polygraph, 2011, 40(4), 196–305. https://polygraph.org/docs/polygraph_404.pdf

Віктор ШЕВЧУК

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
головний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
голова науково-методичної ради Всеукраїнської асоціації поліграфоло-
гів, поліграфолог із 2017 року, заслужений юрист України,
м. Харків, Україна*

НАУКОВІ, ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

В реаліях воєнного сьогодення особливої актуальності та значимості набувають проблеми застосування поліграфічних технологій, зокрема, визначення напрямків та шляхів удосконалення і перспектив запровадження застосування поліграфа як ефективного методу збирання, дослідження, оцінки та використання криміналістично-значущої інформації, як у кримінальному судочинстві, так і в інших видах юридичної практики [11, с. 328]. Застосування поліграфа у кримінальному провадженні спрямовані на вирішення специфічних діагностичних завдань, пов'язаних із дослідженням ідеальних (уявних) слідів відображень, подій вчинених кримінальних правопорушень [28, с. 139]. Завдання, які вирішуються за допомогою застосування поліграфа, охоплюють різні напрями (слідчий, профілактичний, розшуковий, судовий, доказовий) [10, с. 51].

Актуальність дослідження проблем застосування поліграфа у кримінальному провадженні та перспектив його унормування в сучасних реаліях воєнного сьогодення передусім визначається необхідністю зміни фокусу від теоретичних дискусій до реальної практичної реалізації та вирішення наявних правових, наукових та методологічних проблем використання поліграфа у виявленні, розкритті, розслідуванні, профілактиці кримінальних правопорушень, кадрових перевірок, експертному забезпеченні, судовому розгляді кримінальних проваджень [15, с. 403–416]. Разом із тим, використання поліграфа вимагає надзвичайної

професійності, етичного підходу та правової обережності. Адже поліграф не є заміником досудового розслідування чи суду, а є лише інструментальним засобом діагностики психоемоційного стану певної особи, який має застосовуватись у межах законодавчо визначених процедур та з дотриманням прав людини [7, с. 10].

Сучасні виклики застосування поліграфа у кримінальному провадженні охоплюють правові, наукові, методологічні та етичні аспекти, що виникли внаслідок активізації його використання під час воєнного стану та антикорупційних реформ. Окремі проблеми використання поліграфа у виявленні, розкритті, розслідуванні, профілактиці кримінальних правопорушень та судовому розгляді кримінальних проваджень обумовлена динамічними змінами у вітчизняному законодавстві та зростаючим попитом на інноваційні, технологічні методи верифікації інформації під час розслідування особливо складних кримінальних правопорушень.

У сучасних умовах серед таких викликів варто виокремити: прогалини у вітчизняному законодавстві та відсутність чіткого законодавчого регулювання застосування поліграфа у кримінальному судочинстві, обмеження його можливості використання для цілей кримінального судочинства, як доказу в суді; проблеми з підготовкою кадрів, недостатня кількість висококваліфікованих фахівців-поліграфологів для проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа; недостатнє науково-методичне забезпечення використання поліграфа для цілей кримінального судочинства; удосконалення і стандартизація методики проведення судової психологічної експертизи із використанням комп'ютерного поліграфа; неоднозначне і нерідко негативне ставлення до поліграфа, яке сформувалось у свідомості окремих громадян ще з давніх часів і перейшло у спадок як «незаконний», «небезпечний», а інколи «антинауковий» метод; відсутність єдиної Державної програми та Стратегії розвитку і запровадження поліграфа в нашої країні у різні сфери діяльності, затвердженої на державному рівні; окремі наукові, правові та методологічні проблеми використання поліграфа у кримінальному провадженні.

Досліджуючи *наукові проблеми застосування поліграфа у кримінальному провадженні*, варто зауважити, що на сьогодні у багатьох науковців та практиків не виникає сумнівів щодо ефективності використання поліграфа в боротьбі зі злочинністю. Водночас, питання наукового обґрунтування цього методу, правової регламентації процедури його застосу-

вання потребує зважених підходів, які ґрунтуються не тільки на міжнародному досвіді застосування поліграфа, а й враховують традиції та сучасні особливості вітчизняної поліграфології та кримінального судочинства [27, с. 488–511]. Сьогодні практика застосування поліграфа у правоохоронній діяльності, виявленні, розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень суттєво випереджає теорію та методологію застосування цього психофізіологічного методу інструментальної діагностики ідеальних слідів.

Вбачається, що, новітні підходи у сфері поліграфології у сфері протидії злочинності відкривають нові горизонти ефективності, з одного боку, а з іншого – практика стикається із низкою перешкод, які уповільнюють повноцінне впровадження поліграфа. Серед них – недосконале нормативно-правове забезпечення, відсутність єдиного методологічного підходу та уніфікованості стандарту, нерівномірна підготовка фахівців, обмеженість судової практики щодо врахування результатів поліграфа в якості доказів, а також неоднозначне сприйняття доцільності його використання [17]. Передусім, це пов'язано із окремими проблемами наукової обґрунтованості цього методу, достовірності його результатів та валідності застосовуваних методик таких досліджень як під час залучення спеціаліста-поліграфолога, так і судового експерта при проведенні судової психологічної експертизи із використанням комп'ютерного поліграфа.

Важливою характеристикою застосування поліграфа є рівень точності та вірогідності його результатів. У фаховій літературі нерідко зазначається, що в сучасних умовах технічного прогресу результати перевірки на поліграфі складають 92–98% (в інших випадках 90–95%), посиляючись на результати досліджень американських, європейських та вітчизняних учених [24, с. 72]. Насправді ж усе залежить від кваліфікації експерта та застосованих методик. Якщо перевірку проводитиме «випадкова» людина без належної освіти, точність насправді може впасти до 30–40%. Проте, багаторічний досвід поліграфології свідчить: у руках підготовленого спеціаліста вірогідність результатів сягає 92–98% [13].

При оцінці результатів дослідження важливо враховувати співвідношення понять «вірогідність» та «достовірність». Вірогідність – це статистична оцінка точності результатів застосування поліграфа, яка коливається, за різними даними, від 85% до 98%. Зміст цієї категорії

пов'язаний із ймовірнісними висновками, оскільки дані отримані за допомогою поліграфа не вважаються безумовним доказом у більшості судових систем через його ймовірнісний характер та можливість помилок. Вагомим також є приділення цьому питанню у «Методиці проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа», у якій зазначається, що вірогідність – це властивість одержаних результатів, істинність яких встановлена експертом [12, с. 9].

Водночас, наявність різноманітних чинників, які безпосередньо чи опосередковано впливають на точність та вірогідність результатів дослідження, вимагає більш диференційованого аналізу точності (вірогідності) означеного методу. У зв'язку з відсутністю прямої, науково обґрунтованої залежності між перебігом фізіологічних реакцій та нещирістю як психологічним конструктом більшість досліджень присвячені не конструктивній, а критеріальній валідності цього методу [25, с. 29–36]. Цінність досліджень критеріальної валідності полягає в тому, що вони проводяться в реальних ситуаціях чи спеціально створених експериментальних умовах та поділяються на польові та лабораторні. Дослідження валідності та надійності методу ускладнено й тим, що нині відсутня єдина методика проведення таких досліджень [23, с. 303–304].

Разом із тим, не дивлячись на достатньо високі діагностичні показники застосування комп'ютерного поліграфа не усувають зауваження та дискусії науковців та практиків щодо неможливості досягти абсолютної безпомилковості – подібні обмеження притаманні й іншим судовим методикам (ДНК-тестування, психіатричні експертизи), чия доказова допустимість давно усталена [4, с. 261]. У свою чергу, висловлюється думка, що науково-технічна обґрунтованість поліграфа не викликає сумнівів, оскільки він являє собою багатофункціональний осцилограф. Проте, каменем спотикання у легалізації використання поліграфа є не його технічні характеристики, а інтерпретація результатів, отриманих із його використанням [6, с. 160–166].

Насьогодні продовжуються дискусії щодо точності та рівня достовірності та вірогідності проведення психофізіологічних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа [5, с. 26–42]. У цьому сенсі важливим є вирішення двох ключових питань: а) яка все ж таки реальна точність та вірогідність результатів поліграфічних досліджень – 92–98% чи інші показники; б) які чинники впливають на точність дослідження на поліграфі? На ці питання можна зайти відповіді у фаховій літературі,

яка обґрунтовує такі показники застосування поліграфа під час проведення досліджень [14, с. 223–230].

Зазначається, що на точність психофізіологічних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа впливає: 1. *Досвід поліграфолога*. Якщо перевірку здійснює фахівець, котрий має великий стаж і розуміє психологічні особливості людини, то похибка зазвичай не перевищує 2–8%; 2. *Підготовка особи, яку перевіряють*. Важливо, щоб підекспертна людина не перебувала у стані сильного стресу, не вживала заборонених препаратів тощо; 3. *Організація та методика проведення дослідження*. Використання перевірених методів і дотримання всіх стандартів та протоколів судових психологічних експертиз з використанням комп'ютерного поліграфа – запорука високої точності [13]. Крім цього, відмічається, що також необхідно враховувати вплив загального фізіологічного стану досліджуваного на результати тестування та випадки та чинники, які можуть зашкодити такому дослідженню і вилунути на їх об'єктивність та достовірність [8, с. 328–330].

Американська асоціація поліграфологів вказує на ключові елементи, які можуть спотворити результати: а) емоційний стан (стрес, тривога чи втома незалежно від брехні) може дати хибнопозитивний результат; медикаменти (заспокійливі чи стимулятори, що змінюють реакції) можуть знизити точність до 50%; навички суб'єкта дослідження (підекспертного) (тренування на контрзаходи, стискання м'язів та ін.) дає можливість обійти тест у 20–30% випадків; кваліфікація оператора (досвід поліграфолога в інтерпретації результатів тестування) підвищує точність на 10–15% [2].

Досліджуючи наукові засади застосування психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа у кримінальному провадженні, вбачається, що своєрідною фундаментальною науковою проблемою залишається відсутність прямого кореляційного зв'язку між фізіологічними показниками та актом свідомого надання неправдивої інформації досліджуваній (підекспертній) особі на поліграфі. Це пов'язано із тим, що поліграф фіксує не «неширість», а рівень емоційної напруги та стресу. Науковці вказують на проблему «помилково-позитивних» результатів, коли щира, але тривожна особа демонструє реакції, ідентичні до реакцій приховування інформації [18, с. 267].

Серед наукових проблем також залишаються і невизначеність правового (процесуального) статусу результатів опитування психофізіологічних

досліджень із використанням поліграфа у кримінальному провадженні. Чинні норми КПК України не регламентує застосування результатів поліграфа як окреме джерело доказів. Вони можуть набувати доказової сили лише в межах судової психологічної експертизи з використанням з використанням комп'ютерного поліграфа, призначеної згідно з КПК України [21, с. 84]. Проте, на практиці постає проблема допустимості таких доказів, оскільки суди часто відхиляють результати використання поліграфа. З метою усунення зазначених проблем доцільно передбачити на законодавчому рівні відповідні зміни.

Особливої уваги привертають *правові проблеми використання поліграфа у кримінальному провадженні*. Особливо це стосується сфери кримінального судочинства, процесу досудового розслідування та судового провадження, що часто слугує для прийняття неоднозначних рішень щодо результатів застосування поліграфу, не визнання судами результатів таких досліджень як доказів. Сьогодні констатується ситуація відсутності належного законодавчого закріплення застосування поліграфа у кримінальному провадженні в Україні [3]. Мають місце законодавча трансформація та правова колізія, коли останнім часом набули чинності норми відомчих науково-правових актів, які зробили перевірку на поліграфі обов'язковою для широкого кола працівників правоохоронних органів (НАБУ, САП, ДБР). Проте у самому КПК України статус результатів поліграфа як доказу залишається невизначеним, що створює гостру потребу у внесенні змін до кримінального процесуального законодавства [16, с. 31–44].

Аналіз вітчизняного законодавства у сфері поліграфа дають підстави дійти до висновку, що сьогодні ми маємо «перехідну змішану модель» правового регулювання застосування поліграфа в Україні, яка поєднує елементи презумпції дозволеності (за відсутності прямої заборони) та дозвільного підходу в межах підзаконних актів. У нас склалася ситуація, в якій застосування поліграфа дозволено в державі, зважаючи на відсутність прямої законодавчої заборони на застосування поліграфа в Україні за принципом *Permissum est omne, quod non prohibetur lege* (Дозволено все, що не заборонено законом) [9, с. 137]. Отже, за таких обставин постає необхідність активізації роботи по усуненню прогалин та суперечностей у правовому полі у цій сфері відносин.

Вбачається, що однією із ключових передумов удосконалення доказової системи застосування поліграфа у кримінальному проваджен-

ні України є необхідність законодавчого визначення процесуального статусу поліграфа. Вбачається, що це можливо двома шляхами : 1) прийняттям окремого Закону, який дасть можливість у практичній площині повноцінно використовувати його результати спільно з іншими верифікованими інформаційними даним, особливо у сфері кримінального судочинства; 2) внесенням змін до кодифікованих нормативних актів України, зокрема до КПК України на підставі підготовки окремої норми, яка б відбивала правові основи застосування поліграфа й отриманих завдяки йому результатів проведених досліджень.

Досліджуючи *методологічні проблеми використання поліграфа у кримінальному провадженні* необхідно зауважити, що у сучасній поліграфології насьогодні існує низка дискусійних питань щодо понятійно-категоріального апарату цієї науки, мають місце окремі не вирішені питання методологічного характеру тощо. Вбачається, що серед таких слід виокремити такі: а) проблема юридичної невизначеності та різних тлумачень більшості понять щодо застосування поліграфа («орієнтуюча», «орієнтувальна», «доказова» інформація, «психофізіологічна» чи/або «психологічна судова експертиза з використанням поліграфа», поняття та сутності «поліграфа» і т.д.; б) протиріччя у Законі «Про судову експертизу», Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та судово-експертних досліджень» від 08.10.1998 р. та відомчих інструкціях про застосування поліграфа (МВС, ДБР, ДПС України і т.д.) щодо визначення, тлумачення і вживання понять «поліграф», «підекспертна та піддослідна особа», «експерт-поліграфолог», «спеціаліст-поліграфолог», «фахівець-поліграфолог», «поліграфолог» та ін.; б) змішування та не завжди правильне вживання термінів і понять «методи», «методика» та «методологія», «психофізіологічний метод» і психофізіологічна судова експертиза» і т.д. Методологічні проблеми застосування поліграфа найчіткіше проявляються при аналізі практики та експертних помилок [21, с. 83–102].

Отже, проблематика використання поліграфа у кримінальному провадженні залишається однією з найскладніших у сучасній теорії доказового права. Її складність полягає в поєднанні трьох рівнів – психофізіологічного, криміналістичного і процесуального. У першому аспекті поліграф виступає технічним засобом фіксації реакцій організму, що відображають психоемоційне напруження під час пред'явлення значущих стимулів. У криміналістичному аспекті він розглядається як до-

поміжний метод орієнтаційного характеру, що може сприяти перевірці показань та уточненню версій. Проте у процесуальному значенні поліграф не є самостійним джерелом доказів і не може підтверджувати факти, які мають юридичне значення без їх перевірки іншими допустимими засобами доказування [19, с. 321].

Отримані докази в процесі досудового розслідування із недотриманням кримінально-процесуальних вимог стають причиною закриття численної кількості кримінальних проваджень у зв'язку із недоведеністю вини обвинувачених. Саме тому важливим засобом боротьби зі злочинністю є отримання й використання при прийнятті процесуальних рішень, у тому числі й при ухваленні судових рішень, лише доказів, яким властиві такі внутрішні властивості, як *належність*, *достовірність* та *допустимість* [26, с. 106–109]. Саме через відповідність цим трьом найбільш важливим критеріям, або ж властивостям доказів у кримінальному провадженні суди мають об'єктивно оцінювати результати судової психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа і приймати рішення визнавати їх як докази у кримінальному судочинстві чи ні, оскільки *це прерогатива тільки суду*.

Попри існуючі дискусії, судова психологічна експертиза із застосуванням поліграфа розглядається судами як один із доказових інструментів, за умови дотримання всіх нормативних вимог до об'єктивності дослідження й компетенції експерта. Тобто самі по собі «перевірки на поліграфі», проведені приватним чином без дотримання процедури судово-експертної діяльності, не є рівнозначними судовій експертизі. Водночас висновок судового експерта-поліграфолога, підготовлений відповідно до Закону, може мати доказове значення [22]. Суд оцінює висновок судової психологічної експертизи з поліграфом як доказ у сукупності з іншими доказами, звертаючи увагу на відповідність висновку вимогам закону, повноту та об'єктивність дослідження, а також на його достовірність та наукову обґрунтованість [20, с. 363–365].

Таким чином, аналіз та дослідження наукових, правових та методологічних проблем використання поліграфа у кримінальному провадженні дають можливість сформулювати основні напрями удосконалення у цій сфері діяльності: 1) актуальною на сьогодні є проблема законодавчого закріплення застосування поліграфа в Україні, зокрема, у судочинстві (кримінальному, цивільному, адміністративному та ін.); 2) удосконален-

ня і стандартизація методики проведення судової психологічної експертизи із використанням комп'ютерного поліграфа; 3) сертифікація робочих місць поліграфолога, поліграфів, кабінетів тестування, створення АРМ поліграфолога та ін.; 4) пропонування та запровадження застосування веб-технологій для аудіо-відеозапису та протоколювання судових засідань та досліджень на поліграфі (SRS True Records – це новітня кросплатформна веб-система судового запису та управління записами з розподіленими функціями транскрибування, автоматичне розпізнавання мови) «Спеціальні Реєструючі Системи», м. Київ, Україна); 4) технології штучного інтелекту та AI-поліграф; 5) зміни в КПК, розроблення і прийняття Закону про застосування поліграфа в Україні, запровадження Державної програми (стратегії) розвитку цього напрямку діяльності; 6) створення НДІ проблем вивчення застосування поліграфа в НАН Україна, НАПр України або інших інституціях; 7) створити єдиний Державний реєстр поліграфологів України.

Отже, запровадження ефективного використання поліграфа у кримінальному провадженні є комплексною і міждисциплінарною проблемою, вирішення якої потребує об'єднання зусиль та можливостей різних інституцій, науковців та практиків, синтезу наукових знань та прикладних розробок у сфері психології, психофізіології, медицині, кримінальному процесі, криміналістиці, судовій експертології та оперативно-розшуковій діяльності.

Література:

1. American Polygraph Association. *Meta-analytic survey of criterion accuracy of validated polygraph techniques*. Polygraph, 2011, 40(4), 196–305. https://polygraph.org/docs/polygraph_404.pdf
2. Американська асоціація поліграфологів та polygraph.ua Поліграф: детектор брехні, що розкриває таємниці душі – Wem.ua <https://wem.ua/poligraf-detektor-brekhni-shho-rozkryvaye-tayemnyczy> –
3. Войцехівський С. В., Гачкевич А. О. Передумови та виклики використання поліграфа для цілей кримінального судочинства: інформація як доказ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Вип. 89. Ч. 3. С. 325–334. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/336721/325330>
4. Грачук В. С., Чупринський Б. О. Особливості застосування поліграфа в оперативно-розшуковій діяльності: правові та етичні аспекти. *Науковий вісник*

Ужгородського Національного Університету, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 91: частина 4. С. 260–266. DOI <https://doi.org/10.24144/2307–3322.2025.91.4.36>

5. Деркач Л. М., Спіріна І. Д., Татарінов В. І., Пеньков С. В. Критерії оцінювання ефективності психофізіологічних досліджень з використанням поліграфу та організація моніторингу якості їх проведення: метод. рекомендації. Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2022. 48 с.

6. Дмитренко Н. А. Застосування поліграфа у кримінальному провадженні: особливості та проблемні питання. *Юридичний бюлетень*. 2021, 22. С. 160–166.

7. Журавель В. А. Вітальне слово. *Сучасний досвід використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз*: зб. матеріалів панел. дискусії : IX Харків. міжнар. юрид. форум, м. Харків, 26 верес. 2025 р.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. акад. прав. наук України ; Всеукр. асоц. поліграфологів. Харків : Право, 2025. С. 10–11.

8. Загородній В. С. Щодо деяких чинників, які можуть завадити перевірці на поліграфі. *Правове життя сучасної України*: у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. Конф., 15 травня 2020 р. Одеса: С. 328–330.

9. Коба В., Рядінська В. Модель правового регулювання відносин у сфері застосування поліграфа в Україні. *Юридичний вісник*. 2025. № 4. С. 123–156. <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2025.15>

10. Когутич І. І., Лешкович Т. А. Поліграф у кримінальному провадженні України: сучасний стан та перспективи. Монографія. Тернопіль, 2016. 234 с.

11. Макарова О. П., Матюшенко О. С. Поліграф у криміналістиці: теоретичні, правові та практичні аспекти. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 2025, 34 (1), 327–344. <https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.23>

12. Методика проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа / Морозова Т. Р., Ласунова С. В., Тамакова Т. А., Шаповалов В. О. Київ: КНДІСЕ, 2023. 29 с.

13. Морозова Т. Р. Що говорить наука і практика про точність поліграфологічних досліджень? <https://morozova.center/news/23>

14. Морозова Т. Р. Сучасний стан теорії та практики поліграфних опитувань. *Науковий вісник НАВСУ*: Наук. – теор. журнал. К., 2004. № 6. С. 223–230.

15. Мотлях О. І. Поліграфологія: підручник. Київ: Освіта України, 2022. 550 с.

16. Мотлях О. Правові основи застосування поліграфа в Україні – реалії сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 31–44 doi: 10.33270/01242702.31

17. Муха Д. Поліграф в кримінальному провадженні: наскільки доцільно?. *Юридична газета*. 03.06.2019. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/>

18. Орлова Т. А., Волобуєв І. Р. Сучасні можливості експертної технології використання поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень. *Київський часопис права*. 1, 2024, 266–272. С. 267. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.37>.

19. Погорецький М. Використання поліграфу у доказуванні у кримінальних провадженнях: практика США, країн ЄС, ЄСПЛ та України. *Правові новели*. 2025. № 26. С. 318–335.

20. Повстяний О. В. Судова психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа як доказ у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 363–365.

21. Сергеева Д. Б. Використання поліграфа під час допиту: процесуальні, криміналістичні й психологічні питання. *Вісник кримінального судочинства*, 2025. (1-2), 83–102. С. 84. <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2025.1-2/83-102>

22. Судова психологічна експертиза з поліграфом – достовірність і науковий підхід. URL: <https://morozova.center/services/2>

23. Тимцуник Є. Історико-аналітичний огляд емпіричних досліджень методу опитування з використанням поліграфа. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України*. Серія: Психологічні науки. 2019. № 1 (12). С. 301–316. DOI: <https://doi.org/10.32453/5.v12i1.153>

24. Циганенко О. В. Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа як науковий метод отримання відомостей, що мають значення для кримінального процесу. *Митна справа*. 2013. Ч. 2. Кн. 1. № 5 (89). С. 76–80.

25. Чебикін О. Я., Косьянова О. Ю. Використання поліграфа та методики емоційної зрілості для оцінки схильності до обману: монографія. Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2017. 224 с. http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1374/1/Chebykin_Poligraf.pdf

26. Шевчук В. М. Психофізіологічні дослідження із використанням поліграфа та їх доказове значення. *Розвиток правової системи України в умовах сьогодення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 4–5 трав. 2018 р.). Харків, 2018. С. 106–109. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/17053>

27. Шевчук В. М., Капустіна М. В. Криміналістична поліграфологія / Криміналістика: підручник / [В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.]; за ред. В. М. Шевчука; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. С. 488–511. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/20589>

28. Шевчук В. М. Роль криміналістичної поліграфології у кримінальному провадженні та системі забезпечення безпеки та оборони України. *Сучасний досвід використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз*: зб. матеріалів: IX Харків. міжнар. юрид. форум, м. Харків, 26 верес. 2025 р.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. акад. прав. наук України; Всеукр. асоц. поліграфологів. Харків: Право, 2025. С. 138–147. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/>

Антон ШМУКІН

*завідувач лабораторії психологічних лінгвістичних та інших досліджень
ДніпроНДІСЕ, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1.,
поліграфолог із 2023 року
м. Дніпро, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА У ВІДНОШЕННІ ОСОБИ, ЯКА СТВЕРДЖУЄ, ЩО СКОЇЛА ВБИВСТВО ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ

У системі кримінально-правової класифікації вбивство через необережність традиційно інтерпретується як кримінальне правопорушення із привілейованим складом, що зумовлено специфікою його вольового та інтелектуального компонентів. Попри позірну лаконічність диспозиції ст. 119 Кримінального кодексу України, правозастосовна практика стикається з релевантними складнощами під час верифікації даного діяння. Ключовою проблемою постає відмежування необережної форми вини від суміжних складів кримінальних правопорушень: умисного вбивства, убивства у стані сильного душевного хвилювання, умисного вбивства в разі перевищення меж необхідної оборони тощо.

З метою забезпечення об'єктивності досудового розслідування та реалізації принципу справедливості, особливої уваги набуває ретельний аналіз суб'єктивної сторони правопорушення. У цьому контексті визначальну роль відіграє судова психологічна експертиза із застосуванням комп'ютерного поліграфа, що дозволяє об'єктивізувати психологічне ставлення суб'єкта до вчиненого діяння; виявити наявність або відсутність прямого умислу та спрямованості волі на досягнення летального наслідку, диференціювати когнітивні установки особи в момент інкримінованої події тощо.

Ефективність проведення судової психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа для верифікації внутрішніх мотивів та інтенцій підозрюваного підтверджується результатами аналізу емпіричного матеріалу експертної практики, що наведений нижче.

Фабула події:

Чоловік та жінка віком близько 60 років мешкали разом в квартирі. Увечері напередодні події вони вживали алкоголь та лягли відпочивати.

На ранок, зі слів чоловіка, він прокинувся, почав будити дружину, але вона не прокидалася. Він злякався та почав робити дружині штучне дихання та непрямий масаж серця. Через деякий час він зрозумів, що дружина не дихає, та викликав швидку допомогу. Коли приїхали лікарі, вони констатували смерть дружини. За результатами судово-медичної експертизи було встановлено, що смерть жінки настала від механічної асфіксії – перекриття дихальних шляхів.

Питання, поставлені на дослідження:

1. Чи виявляються в ході психологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа у громадянина Т. значущі реакції, які свідчать про те, що він у ніч з 28 на 29.03.2025 у ході раптово виниклої конфліктної ситуації із громадянкою В., навмисно, шляхом закриття отворів роту та носу, спричинив останній тяжкі тілесні ушкодження у вигляді механічної асфіксії, що викликало смерть останньої?

2. Чи виявляються в ході психологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа у громадянина Т. значущі реакції, які свідчать про те, що він у ніч з 28 на 29.03.2025, з метою надання громадянці В. першої медичної допомоги, через необережність, шляхом закриття отворів роту та носу спричинив її смерть?

Алгоритм проведення судової психологічної експертизи із використанням поліграфа:

У порівнянні зі звичайним дослідженням, включає психодіагностичну частину: побудову профілю особистості підекспертного, психологічний аналіз наданих матеріалів кримінального провадження, застосування під час передтестової бесіди аудіовізуальної психологічної діагностики із використанням психосемантичного аналізу та інших науково обґрунтованих методів, які дозволяють об'єктивно підвищити рівень валідності висновку експерта.

Під час дослідження експертом були проаналізовані матеріали кримінального провадження та відео допиту підозрюваного для підготовки батареї тестів.

Основні питання, які необхідно було з'ясувати:

- Чи схильний підозрюваний до конфліктів?
- Чи були у нього конфлікти, що закінчувалися бійками?
- Чи коли-небудь він завдавав людині тяжких тілесних ушкоджень?
- Чи скоював він коли-небудь убивство?

Додатково:

- Чи були у нього конфлікти зі своєю співмешканкою?
- Чи хотів він позбутися її?
- Чи бажав, щоб її не стало?
- Чи траплялися у нього бійки з нею?

Конкретні питання щодо вечора та ранку подій:

- Чи були в них того вечора та ночі бійки, сутички, скандали?
- Чи завдавав він їй тілесних ушкоджень навмисно?
- Чи хотів її задушити або вбити?
- І так далі.

Результати дослідження:

У ході дослідження з використанням поліграфа значущих реакцій, які б свідчили про схильність підозрюваного до насильницьких дій, бійок, завдання тілесних ушкоджень та конфліктів зі співмешканкою, не встановлено.

За результатами додаткової судово-медичної експертизи було встановлено, що дії підозрюваного під час надання першої медичної допомоги могли призвести до механічної асфіксії та смерті через необережність. Тому кримінальне правопорушення було перекваліфіковано із умисного вбивства на вбивство з необережності, а результати судово-психологічної експертизи із використанням поліграфа стали додатковим доказом у кримінальному провадженні.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12>.
2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. Дата оновлення: 30.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98>.

Діана ЩЕРБИНА

*керівниця Представництва Всеукраїнської асоціації поліграфологів,
магістр психології і права, поліграфолог з 2022 року,
викладач курсів Всеукраїнської асоціації поліграфологів,
м. Одеса, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІГРАФНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ПЕРЕКЛАДАЧА

Поліграфологічна наука і практика розвиваються, а тому дослідження із застосуванням поліграфу стають більш популярними. Наразі в українські компанії дуже часто працевлаштовуються іноземці, що збільшує попит на поліграфні дослідження із залученням перекладача. Але слід не забувати, що перекладач – не машина, і, проходячи через його свідомість, сенс слів поліграфолога і респондента може дещо спотворюватися [3]. А тому, дотримання всіх вимог до такого дослідження забезпечить якісне тестування і достовірний результат. Тому давайте розберемося, як цього досягти, зберігаючи всі необхідні умови та уникаючи суб'єктивності перекладача.

Структура поліграфної перевірки із залученням перекладача загалом не відрізняється від структури звичайного тестування, але все ж таки має свої нюанси і додаткові складові та поділяється на наступні етапи:

Етапи поліграфного дослідження із залученням перекладача:

1. Ознайомлення з особливостями мови;
2. Інструктаж перекладача;
3. Пробні тести;
4. Передтестова бесіда;
5. Підписання згоди;
6. Проведення дослідження»;
7. Міжтестова бесіда;
8. Післятестова бесіда (у разі необхідності).

А тепер давайте окремо зупинимось на кожному з цих етапів.

1. Ознайомлення з особливостями мови. Кожна мова має свою структуру побудови речення, свої мовленнєві конструкції та структури. Мовні особливості – це специфічні характерні риси, які відрізняють одну мову від іншої. Вони проявляються в побудові тексту, що є дуже важливим для поліграфолога, адже він повинен знати, на якому місці в питанні буде

розташоване значиме слово. Наприклад, в українській мові основне стимульне слово чи словосполучення майже завжди можна розташувати наприкінці речення, що дає можливість респонденту повністю дослухати питання, а тому реакція у нього виникає найчастіше вже після завершення питання. Але у кожній мові є свої особливості і подекуди значиме слово чи словосполучення можна розмістити тільки в середині питання, або навіть і на початку. І поліграфологу необхідно знати ці особливості для того, щоб відстежувати, коли саме у респондента виникає реакція – під час задавання питання, на його початку чи після, що може безпосередньо вплинути на час запису самої реакції та швидкість її виникнення.

Також поліграфологу необхідно визначити, наскільки мова тестування є багатою на синоніми, щоб зрозуміти чи є можливість перефразувати питання, змінювати їх, при цьому не втрачаючи суті.

Для того, щоб тестування проходило без зайвих перерв та відволікань, поліграфологу варто вивчити, як звучать відповіді «так», «ні» або «не знаю», щоб не робити додаткових зауважень та не переключатися на спілкування із перекладачем безпосередньо під час самого тестування, тому що будь-який зайвий подразник може спотворити реакцію респондента.

2. Наступний етап – інструктаж перекладача. Він повинен відбуватися або за день до тестування або напередодні, але щоб було достатньо часу для обговорення всіх деталей.

Під час інструктажу перекладач знайомиться із опитувальником і оговорює з поліграфологом можливість підбирання синонімів до значимих словосполучень, якщо під час тестування виникне необхідність задати додаткове питання або перефразувати поточне. Якщо це необхідно, перекладач може зробити свій письмовий опитувальник і під час дослідження орієнтуватися на нього.

Перекладачу роз'яснюється, що він буде сидіти разом з поліграфологом та слідкувати за його діями. В свою чергу, поліграфолог ознайомлює перекладача з інтерфейсом програмного забезпечення поліграфу, щоб перекладач міг орієнтуватися, коли саме задавати питання і де на екрані з'являються самі питання тощо. Крім того, поліграфолог розказує перекладачу про всі етапи дослідження, окремо зупиняючись на процедурі задавання питання і роботі з програмним забезпеченням, адже між діями поліграфолога, який натискає на кнопки та перекладачем, який голосом передає питання респонденту, повинна бути повна конгруентність, для досягнення якої проводяться пробні тести.

3. Пробні тести. Вони потрібні для того, щоб перекладач був обізнаний, яку дію безпосередньо чинить поліграфолог, коли починається тест, коли закінчується, коли треба задавати питання, скільки записується реакція тощо. Крім цього, перекладач повинен бути проінструктований щодо додаткових питань – як саме вони виглядають на екрані, яку кнопку поліграфолог натискає, коли питання повторюється і яким саме чином він буде сигналізувати про це перекладачеві. Система сигналів може бути будь-якою зручною для обох сторін, наприклад шляхом передачі пензлика.

Серед іншого, не секрет, що під час тесту часто виникає необхідність задати додаткове питання, і в даному випадку поліграфолог також повинен мати завчасно заготовлений для цього сигнал чи спосіб – наприклад, написати його на аркуші паперу, зрозумілим для перекладача почерком. Тут варто ще раз зупинитися на можливості підбирати синоніми до значимих словосполучень, якщо мова респондента дозволяє це зробити.

4. Передтестова бесіда. Цей етап дослідження проводить поліграфолог, а перекладач перекладає респонденту безпосередньо в процесі питання. При тестуванні іноземних громадян не треба поспішати, адже їх менталітет часто негативно налаштований на поліграф і все що з ним пов'язано, а поліграфологу треба налаштувати людину на тестування, а також сформувані зв'язок між ним, респондентом і перекладачем. Тому при тестуванні іноземців варто витратити більше часу у передтестовій бесіді, щоб зняти напругу. І тут у поліграфолога є унікальна можливість більш ретельно спостерігати за респондентом, поки перекладач задає йому питання, адже якісна аудіовізуальна діагностика може надати спеціалісту дуже багато потрібної інформації. Така діагностика може допомогти встановити психологічний стан людини, зрозуміти ступінь її тривожності, наявність психічних розладів, нещирість, ступінь відволікання або занурення у процес, рівень інтелекту, життєвий досвід та багато іншого.

Основними завданнями передтестової бесіди є: налагодження взаємодії із кандидатом на обстеження; адаптація обстежуваного до голосу та манери задавання питань спеціалістом, а в даному випадку перекладачем, дезактуалізація його надмірного хвилювання або впевненості у здатності «обманути» поліграф; з'ясування рівня чіткості усвідомлення ним зверненого мовлення; виявлення його позиції за тематикою питань, що винесені на дослідження; роз'яснення йому послідовності дій і вимог

до його поведінки, які продиктовані процедурою поліграфної перевірки; ознайомлення його із загальними принципами роботи поліграфа [2, с. 400].

5. Підписання згоди. Згода на дослідження надається респонденту державною мовою, якщо не передбачено інше. Цю згоду йому перекладає перекладач і підписує її разом із респондентом. Адже до відповідальності за неналежний переклад притягається саме перекладач.

6. Проведення дослідження.

Залучення перекладача до процесу проведення поліграфної перевірки відрізняється від прийнятої у юридичній практиці. Основна відмінність полягає в тому, що поліграфолог не повинен проголошувати питання вголос – його має зачитувати перекладач одразу мовою, зрозумілою для обстежуваного [2, с. 112]. На відміну від передтестової бесіди, де питання задає поліграфолог та веде бесіду і вона проходить «через перекладача», саме під час тестування всі питання оголошує виключно перекладач. Тут вкрай важливо, щоб перекладач говорив іншою мовою саме те, що мав на увазі поліграфолог, саме те, що він написав у опитувальнику, без спотворення сенсу, підбираючи максимально близький за значенням варіант. Від цього безпосередньо залежить результат випробування [3]. Тому дуже важливо, щоб перекладач зміг прибрати свій суб'єктивізм і працював у тандемі із поліграфологом.

В процесі тестування, варто проінструктувати перекладача задавати питання спокійно, в тій манері і інтонації, в якій звучить оригінал, потрібно пам'ятати, що в випадках акцентованої вимови питання, можуть бути виявлені саме емоційні реакції, пов'язані з природним феноменом роздратування. [3].

Міжтестова та післятестова бесіди проводяться з тими ж вимогами, які пред'являються до передтестової бесіди.

7. Міжтестова бесіда. Головним її завданням є: активізація пам'яті обстежуваного, а відтак – підвищення мотивації в приховуванні значимої інформації, що покликане стимулювати максимальне реагування на відповідне питання в тесті; зменшення впевненості обстежуваного в тому, що він зможе успішно протидіяти та ввести в оману поліграфолога; підтвердження правильності обраного напрямку поліграфної перевірки а при необхідності – здійснення корегування існуючого плану, правка конкретних значимих питань; надання обстежуваному часу на відновлення, відпочинок, рухи, але в оптимальному для поліграфолога варіанті,

а не в умовах мовчання, коли обстежуваний має можливість обдумати та скорегувати свою поведінку у вигідному для себе руслі; створення сприятливих умов для обмовок з боку обстежуваного. [2, с. 412].

8. Післятестова бесіда – заключна фаза поліграфного обстеження. На цьому етапі може проводитись підсумкова бесіда з обстежуваним [2, с. 420].

Для самого дослідження вона не має великого значення, але може мати вплив на відношення респондента до самого тестування безпосередньо та до особистості поліграфолога і перекладача зокрема.

Фактично, при грамотному підході присутність перекладача не впливає на якість тестування, особливо якщо він має високий рівень кваліфікації і добре підготовлений за всіма необхідними етапами до тестування.

Література:

1. Морозов О. М. Патапсихологічний аналіз особистості в правоохоронній практиці: монографія. Київ: Алерта, 2023. 402 с.

2. Морозова Т. Р. Поліграфологія: підручник. за ред. О. М. Морозова. – Харків: «Естет Принт», 2019. 476 с. <https://hr-security.ua/ua/yak-r%D1%96dgotuvatisya-do-pol%D1%96grafnogo-viprobuvannya-cherez-perekladacha>

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІГРАФОЛОГІЇ

Збірник матеріалів
IX науково-практичної конференції
Всеукраїнської асоціації поліграфологів

м. Київ, 21–22 листопада 2025 року

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 18.12.2025. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 8,8. Обл.-вид. арк. 7. Тираж 100 пр. Зам. № 553

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017